

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXV

АПРИЛ, 1904

БРОЈ 4

СЛУЖБЕНИ ДЕО

МИ

ПЕТАР I

по милости Божијој и вољи народној

Краљ Србије

ОБЈАВЉУЈЕМО СВИМА И СВАКОМЕ ДА ЈЕ НАРОДНА СКУПШТИНА РЕШИЛА И ДА СМО МИ ПОТВРДИЛИ И ПОТВРЂУЈЕМО

ЗАКОН

О

НАРОДНИМ ШКОЛАМА

I Задатак и врсте народних школа

Члан 1.

Задатак је народних школа да васпитавају децу у народном духу и да их спремају за грађански живот, а нарочито да шире просвету и српску писменост у народу.

Члан 2.

Народне се школе деле на дечја забавишта, основне школе и продужне школе.

Члан 3.

Учење у основној школи траје шест година, од којих су четири обавезне, а пети и шести разред отвараће се према месним приликама.

За отварање петог разреда треба да има најмање 25 ученика.

У местима где ученицима и ученицама петог и шестога разреда не би било могуће похођење школе преко целе године, може Министар просвете и црквених послова, по предлогу окружнога школског одбора, изузетно допустити да они походе школу само зимскога течаја.

Члан 4.

Похођење је основне школе обавезно. Настава је у њој *бесилатна*.

Обавезно школовање извршиће се поступно, према броју школа и наставника и према месним приликама.

Сваки српски грађанин има права да школује своју децу у народној школи, првенствено у оној школској општини у којој живи; а они српски грађани који стално не живе у Србији у школској општини коју изберу.

Члан 5.

Један учитељ може добити највише четири разреда. Овде се рачуна и приправни разред.

Ако у једном одвојеном разреду, с једним учитељем не буде више од 60 ученика (ученица), разред се може делити; а ако буде више од 70 разред се мора делити.

У два спојена разреда може бити свега највише 55 ученика, а у три или четири спојена разреда највише 45 ученика.

Члан 6.

У забавишту се васпитавају деца од четврте до седме године, према правилима која Министар пропише, по са слушању Главнога Просветнога Савета.

У местима где нема забавишта, отвара се уз основну школу приправни разред, који обавезно деца походе пре ступања у први разред основне школе.

Где ће се отворити државно забавиште, а где приправни разреди, решава Министар просвете, на предлог окружних школских одбора.

Члан 7.

По свршетку четвртог разреда, у местима где нема петог и шестог разреда основне школе, ученици који се добровољно упишу дужни су походити продужну школу.

Учење у њој траје три зимска течаја.

Продужне се школе отварају на предлог окружног школског одбора у местима где има бар 15 ђака. План образовања у њима удешава се према месним потребама.

Члан 8.

Ну поред ових продужних школа могу се завести и среске продужне школе уза среске расаднике са пољопривредним правцем образовања. По градовима у продужним школама ове врсте, образовање ће бити занатлиско-трговачког правца.

Учење у њима траје две године, а отвара их Министар просвете, ако се пријави за њих бар 30 ученика.

План, програм и уређење њихово прописује Министар просвете у споразуму са Министром народне привреде. Наставнике у овим школама поставља Министар просвете у споразуму са Министром народне привреде.

Ученици који поднесу уредну сведоџбу о свршеној овој школи, служиће у сталном кадру само годину дана.

Члан 9.

У забавишту се васпитавају мушка и женска деца заједно. Основне школе могу бити мушке, женске или мешовите.

Члан 10.

Све су ове школе државне или приватне. Државне се школе отварају по наредби Министра просвете; а приватне школе оснивају и издржавају поједина удружења или приватна лица.

Деца српских грађана, који стално живе у Србији, морају походити државну или приватну српску основну школу.

Родитељи, чија се деца уче приватно код *куће*, морају о том известити месни школски одбор, са именованем лица која ће децу поучавати и с доказима да она имају спреме за овај посао.

Члан 11.

Приватне школе морају бити, у главном, онако исто уређене као и државне школе.

Министар одобрава отварање ових школа по саслушању школскога надзорника, пошто се испуне нарочито ове погодбе: да школске зграде одговарају хигијенским правилима; да наставници имају довољну стручну спрему, као и наставници државних школа, да су доброга владања и да је наставни план једнак или сличан наставном плану државних школа.

II Отварање и издржавање школа

Члан 12.

Министар просвете и црквених послова наређује отварање основних школа, кад у једном месту има најмање тридесеторо деце за школу дорасле.

Министар наређује отварање нових школа на предлог школскога надзорника.

Члан 13.

Школу подиже и потребама школским снабдева школска општина. Круг школске општине чини варош или варошица, сама за се или у заједници са једним или више села, или село, или више села и заселака који заједнички издржавају једну или више школа. Окружни школски одбор дужан је старати се, да свако место уђе у састав појединих школских општина.

Школа се зове по месту у коме је; а школска општина носи име своје школе.

Члан 14.

Школска је општина дужна:

1., да да потребно земљиште за школу и за школско двориште и игралиште, а у селима још најмање и пола

WWW.UNILIB.RS

хектара земљишта за школску башту у близини школе, и да све то одржава у доброј огради;

2., да подиже, оправља и у добром стању одржава школске зграде, у којима морају бити потребне учионице и радионице, удешене према хигијенским и педагошким правилима, станови за наставнике и за послужитеље, а у местима где ученици зими станују у школи, још и собе за спавање, трпезарија и кујна, заједно с потребним намештајем и посуђем;

3., да набавља школски намештај;

4., да даје огрев за школу, за наставнике и за послужитеље, и то свагда у почетку школске године за целу годину;

5., да плаћа школске послужитеље;

6., да рукује школском благајном, школским имањем и школским фондовима;

7., да се стара да што већи број деце походи школу, и да потпомаже наставнике у свима школским пословима;

8., да издржава дечја забавишта, и да, по могућству, потпомаже све просветне установе, којима се шири писменост у народу.

Ако школска општина не би вршила ове дужности како треба, државна ће је власт на то нагнати.

Члан 15.

Сиромашним општинама притичу у помоћ срез, округ и држава при подизању школских зграда.

Министар просвете, у споразуму с Министром грађевина, а по саслушању Главнога Просветног Савета, прописује угледне планове и правила за грађење школа. Према тим плановима школске се зграде могу поделити на више класа. — Планове школских грађевина за поједина места одобрава окружни школски одбор. Школска општина може подићи школу у својој режији по одобрењу Министра просвете и црквених послова.

Кад општина нема потребно земљиште за подизање школа, може га откупити по закону о експропријацији имања.

Министар може одобрити да поједини срезови или окрузи о заједничком трошку подижу нове школске зграде

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у својој области. Тако исто, Министар може допустити, да се општине, срезови, окрузи, ради подизања школских зграда, могу задужити код Управе Фондова, или код других новчаних завода.

Најпосле, надлежне власти могу одобрити, да се за грађење школа могу употребити радне снаге и материјал, којима располажу општина, срез, округ и држава.

Члан 16.

У местима где у школској згради или школском дворишту или на даљини до 500 метара од школе нема стана за наставнике (наставнице), општине им дају накнаду у новцу за стан и огрев уједно, и то: у Београду по 80 динара месечно, у Крагујевцу и Нишу по 50 динара, у другим окружним варошима по 40 динара, а у осталим варошима и варошицама по 35 динара, а у селима по 30 динара месечно.

Стан мора имати најмање две собе с кујном и потребним стајама.

Ако у једном месту учитељују муж и жена, или отац и кћи, или мати и кћи, или две неудате сестре, или нежењен брат и неудата сестра, онда они имају права само на један заједнички стан и огрев, или на једну накнаду за стан и огрев.

Удата учитељица нема права на квартирину, осим ако јој муж службеном потребом живи у другом месту.

Члан 17.

За подмиривање школских потреба свака школска општина има школску благајну, у коју улазе:

- 1., суме које окружни одбор, или политичка општина дају сваке године за школске потребе;
- 2., приходи од школског имања, од ручнога рада, или од чега другога, што припада школи;
- 3., приходи од новчаних казни према овоме закону;
- 4., приход од добровољних прилога или од завештања.

Члан 18.

Поред земљишта и зграда, које свака школска општина даје за школу, школа може имати и друго имање, које јој

уступи политичка општина, или завештају поједини добротвори, или га школска општина нарочито купи за издржавање школе. Приходи од овога школског имања утичу у школску благајну.

Школско се имање не може отуђити ни задужити без одобрења Министра просвете, нити се може на друго што употребити осим школе. Школа се мора на њ убаштинити у року од годину дана.

Ако би се из једне школске општине издвојила нова школска општина, онда ова има права на накнаду у новцу или материјалу, по међусобном споразуму, или по решењу окружног школског одбора, противу чијег решења нема места жалби.

А ако би нека школска општина, која има школско имање, престала, онда њено имање припада оној школској општини, с којом се споји.

Школско се двориште може употребити само за одмор и игралиште дечје.

Члан 19.

Школска општина може основати школски фонд ради издржавања сиромашних ученика и ученица у својој школи и ради привређивања школских екскурзија. У овај фонд улазе приходи од светосавских и других школских забава, од поклона и завештања, и оно што политичка општина даје на ове сврхе.

Фондом рукује школски одбор преко свога благајника, према правилима која Министар пропише.

Ш Настава

Члан 20.

У основној школи се уче ови предмети:

- 1., хришћанска наука и црквено-словенско читање;
- 2., српски језик;
- 3., историја српска и општа;
- 4., земљопис;
- 5., рачуница и геометријски облици;
- 6., познавање природе у вези с пољском и домаћом привредом с основима хигијене;

7., цртање и лепо писање;

8., певање (световно и црквено); музика и ручни рад по могућству;

9., дечје игре.

Наставни план и програме предавања прописује Министар просвете, по саслушању Главнога Просветног Савета, а с обзиром на месне школске потребе.

Члан 21.

Министарство просвете и црквених послова стара се за израду и штампање потребних уџбеника, наставних учила, књига за поклањање ученицима о испиту, и књига за школске књижнице, које служе за усавршавање учитеља и за лектуру ученицима.

У школама се могу употребити само оне књиге и она учила, која је прегледао Главни Просветни Савет и одобрио Министар просвете. Списак тих књига и учила објављује се у службеним листовима пре почетка школске године.

Правила о писању ових уџбеника прописује Министар, по саслушању Главнога Просветног Савета.

Члан 22.

Школска година почиње 1. септембра, а завршује се свечаним испитом, који се мора извршити до Петров-дана.

Школе не раде о Божићу и Ускресу по 10 дана, недељом и празником, и четвртком после подне.

Осим тога, школска власт може двапут у години ослободити похођења школе, ученике и ученице старијих разреда, и то сваки пут до седам дана. Ово се време одређује према потребама радова у појединим местима, и то на предлог месних школских одбора.

Школа ради редовно пре и после подне. Ну Министар може, на предлог окружног школског одбора, допустити, да се предавања у неким местима у појединим разредима, држе само пола дана.

IV Ученици

Члан 23.

Деца се уписују у школу прва три дана у почетку школске године.

У први разред основне школе уписују се варошка деца, кад узму седму, а сеоска кад узму осму годину живота. Мушка деца која су прешла једанаест година и женска деца старија од 10 година не могу се примити у први разред.

Упис деце у први разред врши школски одбор, према списку који му свештеник поднесе од 1. до 16. маја. У том списку морају бити забележена имена живе деце, мушке и женске, која су узела осму (седму) годину, а нису прешла једанаесту (десету) годину живота. Школски одбор уписује најпре најстарију децу, па онда све млађу, док не попуни прописани број ученика (ученица) у разреду, или у свима одељењима, ако их више има.

Уписану децу, која су болесна или су сумњива здравља, дужан је срески или окружни лекар бесплатно прегледати у почетку школске године. Он предлаже, а школски надзорник решава, да ли ће се таква деца ослободити похођења школе за ту школску годину.

Члан 24.

Ученици и ученице дужни су уредно походити школу за све време свога школовања. Само они који, пошто сврше четврти разред основне школе, пређу у коју српску средњу или стручну школу, ослобођавају се даљег похођења основне школе. Школски је одбор дужан водити списак оних ученика и ученица, који пређу у друге школе, и оних који се преселе у друго место, и дужан је старати се да свако дете проведе у школи шест година.

Изостанак од школе рачуна се једно пре или једно после подне. Учитељ цени изостанке и оправдава оне који су учињени из важних узрока; а неоправдане доставља месноме школском одбору. За ове изостанке казни одбор родитеље или старатеље ученичке или оне који узимају децу у службу, и то за прва три дана опоменом, а после по 0·20 динара за сваки дан изостанка у корист школске касе. Родитељима ученика који плаћају испод 15 динара непосредне порезе, може се новчана казна заменити затвором или радом на општинским пословима, рачунајући пет динара за један дан затвора односно рада.

Председник општине или његов заступник дужан је наплатити одређену казну у року од тридесет дана; а ако то не учини, а од кажњеног могло се наплатити, онда плаћа

сам. Ову последњу казну изриче школски надзорник, а извршује је полицијска власт.

Члан 25.

Успех који ученици (ученице) покажу из појединих предмета и њихово владање бележи се у књигу за оцене двапут у години, и то у првој половини месеца јануара и од 1. јуна до 29. јуна. О прелазу ученика у старији разред одлучује школски надзорник приликом завршнога прегледа школскога, имајући при том на уму целокупан успех из свих предмета и способност и марљивост појединих ученика. Ученик (ученица) који покаже у опште слаб успех, а нема изгледа да ће достићи другове у старијем разреду, оставља се да понови разред.

Крајем школске године држи се јаван свечан *испит* у присуству школског надзорника или министрова изасланика и школскога одбора, и том се приликом дају дарови ваљаним ученицима и ученицама.

Ученицима (ученицама) који сврше шести разред или продужну школу, издају се сведочанства о свршеној школи. А они ученици (ученице) који се премештају из једне основне школе у другу, или прелазе из основне школе у другу коју врсту школа, добијају само уверење, у коме се бележи успех у настави и владање у дотичном разреду.

Члан 26.

Ученик се може исписати из школе, ако пати од неизлечиве болести, или од такве болести која би била опасна за друге ученике, или ако је ученик без родитеља а сиромашног стања, или ако је због понављања разреда престарео, и то ако мушкарац пређе петнаесту годину, а девојчица четрнаесту годину. О том решава школски надзорник или Министар по предлогу меснога школскога одбора, а у случају болести и на основу уверења надлежнога лекара.

Члан 27.

Деца српских грађана која се уче код куће или у приватним заводима или на страни морају полагати на крају сваке школске године испит у државној основној школи. За овај испит плаћа се по 5 динара двојници учитеља који испитују дете. О изузетним случајевима решава Министар просвете и црквених послова.

Ко поступи противно овоме казниће се са 50 до 300 динара у корист месне школске касе. Ову казну изриче Министар, а извршује месна полицијска власт.

У приватним школама држе се испити на крају школске године под председништвом школскога надзорника или Министрова изасланика. За ове испите плаћају старешине тих школа по 10 динара дневнице школскоме надзорнику. Сведочанства која приватне школе издају својим ученицима, важе само онда кад их је школски надзорник или Министров изасланик потписао.

V Наставници

а) Sprema

Члан 28.

Наставника има: сталних, привремених и забавиља.

У мушкој основној и у мешовитој школи раде учитељи, а у женској школи учитељице. Ну у недостатку учитеља могу се учитељице поставити и у нижа два разреда мешовите и мушке школе. — Учители и учитељице раде још и у приправном разреду.

У забавишту васпитава децу забавиља.

Члан 29.

Стални учитељ и стална учитељица могу бити она лица, која су српски поданици и која су свршила филозофски факултет Велике Школе или која су свршила учитељску школу и положила у њој учитељски испит зрелости. После 2 године добивају право на полагање практичног учитељског испита. Док не положи овај испит, немају права на повишице плата; а по положеном испиту, може им се рачунати највише пет година за повишицу и пензију.

Члан 30.

У недостатку учитеља са спремом из чл. 29. могу се поставити за привремене учитеље и учитељице и она лица, која су свршила учитељску школу без учитељског испита зрелости, или потпуну средњу школу или богословију, или филозофски факултет као ванредни ученици, или Вишу Женску Школу са одличним успехом. Ови привремени учи-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

тељи могу постати стални, ако после две године привремене службе положио учитељски испит по програму који пропише Министар просвете и црквених послова.

Члан 31.

Забавиља може бити она која је свршила најмање четири разреда средње школе или целу В. Ж. Школу, за тим се две године спремила за ову службу у засебном одељењу Женске Учитељске Школе или у сличној школи на страни и положила стручни испит.

Члан 32.

За научно и практично усавршавање учитеља и учитељица основних школа могу се одредити о државном трошку нарочити течајеви, који се држе, према потреби, у учитељској школи, или на другом ком месту. Лица која држе предавања, добивају награду за то, а учитељи и учитељице добивају попутнину према чл. 72. овога закона. — Правила о овим течајевима прописује Министар просвете и црквених послова.

б) Права

Члан 33.

Стални учитељ основне школе добија у почетку своје службе 800 динара на годину.

За прве две повишице служи се по пет година, за остале по четири године.

Прва је повишица 250 дин. годишње;

Друга је повишица 300 дин. годишње;

Трећа је 350 дин. годишње;

Четврта је 400 дин. годишње;

Пета и шеста су по 450 дин. годишње.

У почетку 27. године, учитељ добија плату од 3000 динара. По навршеној 32. години службе учитељ се може пензионисати са том платом.

Они учитељи који буду могли и даље радити у школи после навршетка 32 године службе, добијају још једну повишицу од 300 динара, коју примају само док су у служби.

Стална учитељица основне школе добија у почетку своје службе 800 дин. годишње. За прве две повишице

служи се по пет година, за остале по четири године. Прве две повишице износе по 250 дин. годишње; даље три по 300, а шеста 350 динара. У почетку 27. године учитељица добија плату 2550 динара. По навршетку 32 године учитељица се може пензионисати са том платом. Оне учитељице које буду могле и даље радити у школи после навршетка 32. године службе, добијају још једну повишицу од 300 дин. коју примају само док су у служби.

Стални учитељи и сталне учитељице могу се ставити у пензију и кад наврше десет година сталне службе, у случају душевне или телесне слабости и неспособности, и тада добивају 40% од своје систематичне плате, а за сваку годину преко десет година службе увећава се пензија са 2,72%. О овом решава Министар, по саслушању Главног Просветног Савета, а на основу потребних уверења и доказа, које шаље школски надзорник.

Стални наставници који служе мање од десет година, могу, у случају болести, добити издржање, и то 30% од њихове последње плате.

Исту плату и остала права имају стални учитељи и сталне учитељице, који служе у заводу „Друштва Краљ Дечански“, у „Дому за сиротну и напуштену децу“, и у „Школи малолетних осуђеника“, као и у другим сличним заводима, ако их држава поставља.

Члан 34.

Стални наставник не може изгубити службу без одлуке Главног Просветног Савета због доказане кривице, и не може се премештати у друга места, осим по молби, стечајем или за казну, или по потреби службе. У овом последњем случају, наставник има права на накнаду путног и селидбеног трошка према закону о дневници и подвозници и селидбини државних чиновника и службеника од 19. фебруара 1892. год.

Наставник ће се преместити по потреби само онда, кад се школа затвори или се због недовољног броја ђака споје разреди.

Члан 35.

Упражњена учитељска места попуњавају се стечајем, који се објављује преко службених листова. Стечај за попуњавање празних места расписује Министар просвете и

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

привених послова, најдаље до 1. маја, а избор кандидата врши комисија у коју улазе:

Референт за основну наставу као председник, и као чланови два професора и два учитеља из Београда, које избере Главни Просветни Савет.

За свако упражњено учитељско место, за које се јавља два или више кандидата, комисија избере по двојицу кандидата и предлаже их Министру просвете, а он једнога од предложених кандидата потврђује. Овај избор комисија је дужна доставити Министру просвете најдаље до 16. јуна.

Вароши и варошице добијају они учитељи, који имају најмање једну периодску повишицу, окружне вароши они који имају две периодске повишице, а Београд се добија тек после три повишице. Првенство за боља места имају они учитељи, који имају за то породичне потребе, одликују се радом у школи и на књижевности.

Члан 36.

Учитељи (учитељице) премештени по казни не могу се јављати на стечај за место, из кога су уклоњени, док им не истече један период за повишицу.

Члан 37.

Стечајем непопуњена места и празна места која се укажу у току школске године Министар попуњава привремено новим учитељима.

Привремени учитељи могу се преместити само за казну, или кад дотична места добију стални учитељи стечајем.

Члан 38.

Ако учитељ у невреме буде кренут из неког места, због укидања одељења или затварања школе, биће постављен у друго место, које ће бити, по могућности, равно оном из кога је премештен. Али, ако би се у месту из којег је уклоњен, указало у току те године празно место, има права да се врати у њега без стечаја.

Члан 39.

Привремени учитељ и привремена учитељица добивају 600 динара плате на годину и бесплатан стан и огрев. Они немају права на пензију и на издржавање.

Члан 40.

Учитељи и учитељице основне школе који, поред редовнога рада у својој школи, раде још и у продужној школи, и они који бар десет неписмених одраслих људи науче читати и писати, могу добити засебну награду на крају школске године. Тако исто добива нарочиту награду и онај учитељ који ради у тежим местима која одређује Главни Просветни Савет (Ова награда може бити 100 до 300 динара за једну годину). Ове награде дају се по решењу Министра просвете. Оне прве две врсте награда дају се по предлогу окружнога школског одбора.

Члан 41.

Забавиља у државном забавишту добија у почетку службе 600 динара на годину. После сваке четврте године службе добија годишњу повишицу од 150 динара, тако да у 29. години службе прима 1650 динара на годину, и кад наврши 35 година службе, прима толико исто у име пензије. Право на пензију добива она после 10 година сталне службе и то за првих десет година 40 % од своје плате, а за сваку даљу годину по 2,4 %. Пензија се може добити само у случају болести или неспособности за рад.

Забавиља добива бесплатан стан и огрев, или накнаду за то, као и учитељица основне школе.

Члан 42.

Државним чиновницима рачунају се године сталне службе у другим струкама проведене приликом ступања у учитељску службу, ако су иначе испунили прописне погодбе. А тако се исто и учитељима рачуна у указну службу време проведено у сталној учитељској служби, кад пређу у другу државну службу, и то само онда, кад због болести не могу даље вршити учитељску службу, што се мора утврдити комисијским прегледом три државна лекара, које одреди Министар просвете и црквених послова.

Члан 43.

Министар просвете може наставницима дати одсуство у току једне школске године највише два месеца. Уз молбу за одсуство због болести треба поднети и лекарско уверење.

Одсуство дуже од два месеца даваће Министар само по уверењу лекарске комисије од три лекара, коју он сâм и саставља.

Члан 44.

Забавиље, учитеље и учитељице и управитеље народних школа поставља Министар просвете и црквених послова.

Плата, пензија, награде и селидбени трошкови који припадају учитељима и учитељицама основних школа и забавиљама државних забавишта, дају се из државног буџета.

в) Дужност

Члан 45.

Наставници су основних школа дужни:

1. долазити уредно у школу и васпитавати децу према педагошким правилима и предавати наставне предмете према прописаним програмима, упутствима и уџбеницима;
 - 2., оцењивати савесно и правично успех и владање ученика у одређено време (чл. 25. закона);
 - 3., водити децу у цркву, где су учитељи дужни певати недељом и празником;
 - 4., извештавати на време родитеље или старатеље и школски одбор о изостанцима ученика од школе;
 - 5., чувати поверене им школске ствари, а нарочито школски намештај, наставна учила, школску књижницу, школску архиву, писаћи и цртаћи материјал и материјал за ручни рад, за које ствари они материјално одговарају;
 - 6., учествовати у раду учитељског већа, и потпомагати рад меснога школског одбора;
 - 7., суделовати у раду окружнога учитељског збора;
 - 8., походити научне и практичне учитељске течајеве, кад се на њих позову;
 - 9., замењивати болесне и одсутне наставнике према наредби управитељевој или надзорниковој;
 - 10., учествовати у школским екскурзијама и школским свечаностима;
 - 11., потпомагати просветне и културне установе које имају везе са школом;
 - 12., владати се у служби и ван ње, како то доликује образованим људима и учитељском позиву.
- Њима је забрањено свако друго занимање, које се не слаже са учитељском службом. За редовно вршење других

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

каких послова, осим учитељских, морају они претходно тражити одобрење од школскога надзорника или Министра просвете.

Члан 46.

Кад се наставник (наставница) први пут уводи у дужност, он полаже, чинодејством меснога свештеника, а у присуству меснога школскога одбора, ову заклетву: »Ја, Н. Н., ступајући у наставничку службу, заклињем се свемогућим Богом да ћу Краљу Србије Петру I бити веран, да ћу се Устава савесно придржавати, да ћу законима и законским наредбама власти бити покоран, да ћу своје наставничке дужности ревносно и тачно вршити, и да ћу се клонити свега онога, што се не слаже с мојом службом. Тако ми Господ Бог помогао.«

Наставника уводи у дужност управитељ, а где овога нема, председник школскога одбора.

Члан 47.

Наставник може оставити учитељску службу само онда кад му Министар уважи оставку. У противном случају неће му се рачунати пређашње године службе, ако би се опет вратио у службу.

Оставка се може поднети крајем школске године и онда мора бити уважена; оставка поднесена у почетку школске године не мора бити уважена, а ако се уважи, учитељ не може добити друго место у току те године.

Ако наставник, без одобрења и без довољног оправдања, изостане од своје дужности седам дана у месту, или петнаест дана ван места, или ако не оде на нову дужност за петнаест дана од дана саопштеног му постављења, или премештаја, сматра се да је оставио учитељску службу, и његово се место оглашава за упражњено.

Члан 48.

Владање учитеља, учитељица и њихов рад у школи оцењују надзорници, према овом закону и према закону о чиновницима грађанскога реда. Рад се оцењује оценом: одличан, повољан и неповољан. Надзорници уводе оцене у школску уписницу и службене листове, убележавајући у њих и остале потребне податке, као: правилност школскога рада, марљивост и савесност у вршењу службе; успех у

васпитању и настави, узроке неуспеха; рад на књижевним и културним установама и владање у породици, у друштву, премештаје, повишице, одсуства дужа од 10 дана итд.

Година, у којој је наставник добио оцену рада *недовољан*, неће се рачунати за периодску повишицу плате.

Против неповољне оцене рада може се учитељ жалити Министру просвете у року од 15 дана, који може наредити поновни преглед и одредити лице за то. Ако оцена не буде поправљена, учитељ плаћа сав трошак око овога другог прегледа.

г) Казне

Члан 49.

Наставници који се огреше о своје дужности казне се према одредбама овога закона.

Казне су: 1) опомена; 2) укор; 3) губитак плате од три дана до три месеца; 4) премештај у друго место без накнаде селидбених трошкова; 5) отпуст из службе без губитка стечених права у случају повратка у службу; 6) отпуст из службе с губитком неких или свих стечених права.

Казне се одређују према величини кривице, према околностима, које олакшавају или отежавају кривицу, и према томе да ли се наставник казни први пут или се казна понавља.

Ни једна се казна не може изрећи, док се кривица потпуно не иследи и док се наставник писмено не саслуша.

Члан 50.

Опоменом казни наставнике управитељ. Опоменом, укором и губитком плате до петнаест дана казни школски надзорник. Губитком плате од петнаест дана до три месеца, премештајем и отпустом из службе казни Министар.

Отпуштање сталних наставника изриче Министар по предлогу Главнога Просветног Савета, а отпуштање привремених наставника по предлогу школског надзорника.

У року од петнаест дана може се наставник жалити надзорнику против казне коју је изрекао управитељ или школски одбор, и Министру против казне коју је изрекао надзорник.

Члан 51.

Кривице наставника извиђају управитељи или школски надзорници у случајевима школске природе, иначе то бива редовним путем преко земаљских власти.

За време судског ислеђења, наставник се према природи кривице може уклонити од дужности, и за то време прима половину плате, па ако се ослободи као невин, враћа се у службу и добива задржану половину плате. А ако се ослободи из недостатка довољних доказа, онда Министар, по предлогу Главнога Просветног Савета, решава, да ли ће он и даље остати у служби.

Наставник који буде осуђен на казну затвора, већу од шест месеци, губи плату за време затвора.

Наставник кога земаљски судови осуде за бешчасна дела, отпушта се из службе, с губитком свих стечених права. Овакав се наставник не може повратити у државну службу.

Члан 52.

Наставник може бити кажњен премештајем у друго које место, ако добије дванут неповољну оцену рада. Тада не добива накнаду селидбених трошкова.

Кад се затвори школа или укине разред, где је наставник радио, онда се он ставља на расположење, ако не добије друго место. У том случају губи 30% од своје плате, ако служи мање од петнаест година. Са сваком годином службе преко петнаест година умањаваће се одбијање са 1%.

Члан 53.

Ако се наставник који је једанпут кажњен опоменом, или укором, или губитком плате до петнаест дана, у току од три године после тога ни у чем не огреши о своје дужности, сматра се као да није ни кажњен.

Наставник, који је једанпут отпуштен из службе, може се опет вратити у службу, по предлогу Главнога Просветног Савета, а с обзиром на његово владање и занимање после отпуста и с погледом на опште законске прописе.

VI Управа и надзор

Члан 54.

Управу и надзор над свима основним школама врши Министар просвете и црквених послова преко ових школ-

ских власти: 1) месног школског одбора; 2) окружног школског одбора; 3) управитеља основне школе; 4) наставничког већа; 5) окружног учитељског збора; 6) школског надзорника; 7) референта за основну наставу; 8) надзорничког савета; 9) Главнога Просветног Савета.

1. Месни школски одбор

Члан 55.

Месни школски одбор састављају: председник оне општине у којој је школа, управитељ школе, или учитељ, ако је сâм, и три писмена грађанина, или по један грађанин из свакога села, ако школску општину састављају села из разних политичких општина. Чланове школског одбора, осим председника, и управитеља (учитеља), бира на две године политичка општина, у којој је школа, и то одмах по свршетку школске године, а најдаље до 10. јула. Ако се који грађанин не би примио, поступа се по одредбама закона о општинама. — О избору и променама у одбору извештава се увек школски надзорник.

У већим школским општинама може се број одборника увећати, а у варошима где има више одвојених потпуних школа, могу се поред заједничкога главног школског одбора, изабрати пододбори за сваку школу, или за сваки крај. Председник је пододбора кмет дотичнога краја.

Члан 56.

Председник је школског одбора председник политичке општине, у којој је школа или кмет онога села, у ком је школа; а ако је он спречен, заступа га најстарији члан општинског суда.

Пословођа је управитељ (учитељ).

Благајника бира школски одбор из своје средине, ну председник и управитељ не могу бити благајници.

Седнице се држе у школској згради. У седницама се може решавати кад има присутних више од половине чланова; решава се већином гласова.

Члан 57.

Председник сазива седнице према потреби послова. Ну он је дужан сазвати седницу свагда, кад то захтева упра-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

витељ (учитељ) и то најдаље у року од осам дана. Ако то не учини, казни се сваки пут са пет динара у корист школске благајне. Ову казну изриче школски надзорник, по жалби управитељевој, у року од десет дана, кад прими жалбу, а извршује је државна извршна власт у року од петнаест дана.

Сваки је члан одбора дужан долазити у седнице. Ако не дође, па не оправда свој изостанак важним узроком, казни га школски одбор за један изостанак са три динара, у корист школске благајне. Ову казну извршује општински суд; а ако је кажњен члан из друге политичке општине, онда казну извршује општински суд оне друге општине.

Члан 58.

Школски одбор представља школску општину и стара се о вршењу њених дужности, које су јој одређене овим законом.

Поред тога њему је дужност:

1. да рукује школским имањем и школским фондовима;
2. да у почетку сваке школске године састави школски буџет за нову годину, и да га пошље на одобрење окружном школском одбору;
3. да се стара да што већи број деце походи школу, и да потпомаже наставнике у свима школским пословима.

Он је дужан вршити све законске наредбе виших школских и земаљских власти, а нарочито наредбе школскога надзорника и окружнога одбора.

Председник школскога одбора може, у случају преке потребе, дати наставнику три дана одсуства, ако у школи нема управитеља, и о том мора известити надзорника.

Члан 59.

Благајник рукује школском благајном према чл. 17. овога закона.

Школски одбор има право да прегледа благајну кад год нађе за потребно, али је дужан прегледати је крајем сваког месеца. У случају неисправности рачуна предузима кораке за обезбеђење школске имовине.

О стању благајне благајник подноси школском надзорнику тромесечне извештаје.

Члан 60,

За невршење прописаних дужности казни председника и чланове школског одбора школски надзорник, свакога са 5 до 15 динара, а Министар са 15 до 50 динара, у корист школске благајне, и то у првом случају по жалби управитељевој (учитељевој), а у другом случају по предлогу школскога надзорника.

Против осуде школскога надзорника има места жалби Министру просвете, у року од десет дана, чије је решење извршно.

Осуду извршује месна власт у року од петнаест дана, пошто је прими, а новце предаје месној школској благајни.

Члан 61.

Преписка меснога школског одбора с окружним школским одбором, са школским надзорником и с осталим земаљским властима сматра се као службена, и за то не плаћа ни поштарину ни таксене марке. Ово важи и за службену преписку управитеља свих државних школа, или учитеља у школама где нема управитеља.

2. Окружни школски одбор

Члан 62.

Окружни школски одбор састављају: 1.) окружни начелник; 2.) школски надзорници у округу; 3.) управитељ учитељске школе у истом округу, или, ако нема учитељске школе, директор средње школе у окружној вароши; 4.) окружни протојереј; 5.) окружни лекар; 6.) окружни инжењер; 7.) управитељ основне школе у окружној вароши; 8.) по један изасланик из сваког среза, кога среска скупштина избере на три године.

У Београду главни школски одбор састављају: 1.) председник београдске општине; 2.) школски надзорник; 3.) управитељ учитељске школе или директор једне средње школе; 4.) београдски протојереј; 5.) један лекар кога избере општински одбор на три године; 6.) један архитекта кога избере општински одбор на три године; 7.) председник Учитељског Удружења; 8.) по један одборник из свакога краја вароши, кога избере општински одбор на три године.

WWW.UNILIB.RS О избору и о променама у одбору извештава се Министар просвете.

Члан 63.

Председник је одбора окружни начелник (у Београду председник општине); а кад је он спречен заступа га школски надзорник, који је старији по служби.

Пословођу бира одбор из своје средине на годину дана.

Председник сазива седнице према потреби послова, и извршује одлуке одборске. На сваком састанку мора бити више од половине чланова, а решава се већином гласова. Члана одбора, који не дође у седницу, а не оправда изостанак важним узроком, казни председник са 10 динара у корист окружне школске благајне. Ову казну извршује полицијска власт. — Седнице се држе у згради окружнога начелства.

Председник је дужан сазвати седницу свагда кад то захтева школски надзорник, и то најдаље за петнаест дана. Ако то не учини, казни га Министар, по жалби надзорниковој, према закону о чиновницима грађанскога реда.

Чланови одбора, који живе ван места где се држе седнице, добивају из окружне школске благајне по 6 динара на дан на име попутнине и трошкова.

На састанку се морају свршити сви предмети спремљени за дневни ред.

Члан 64.

Дужности су окружнога школског одбора:

1., да се стара о подизању нових школских зграда у целом округу (чл. 14); да пре почетка сваке школске године набави за сву децу прописане уџбенике, писаћи и цртаћи материјал;

2., да настојава да школске општине врше своје дужности према овом закону;

3., да надгледа рад месних школских одбора, и да решава спорове између тих одбора и учитеља;

4., да прегледа и одобрава буџет школских општина и рачуне њихових благајника, којима даје разрешницу;

5., да води надзор над школским имањем и школским фондовима, и да предузима што треба ради обезбеђења имања и фондова;

6., да одобрава састављање и раздвајање школских општина, и да, у овом случају, одлучује о подели школског имања (чл. 13. и 18.);

7., да предлаже Министру скраћено учење и полудневно учење у појединим школама (чл. 3. и 23.);

8., да одлучује о набавци одобрених књига за поклањање ученицима о годишњем испиту;

9. да даје попутнину члановима окружног учитељског збора (чл. 70.) и члановима окружнога школског одбора (чл. 63.);

10., да предлаже Министру просвете награде за оне наставнике који раде у продужним школама (чл. 40.);

11., да крајем сваке рачунске године саставља школски буџет за нову рачунску годину и да га шаље на одобрење Министру просвете најдаље до 15. децембра.

12., да се стара о унапређењу свих школа и других просветних установа и завода у округу.

Члан 65.

Окружни школски одбор располаже окружном школском благајном, у коју улазе: 1.) сав окружни школски прирез; 2.) добровољни прилози и завештања; 3.) наплаћене казне, према овом закону.

Школском касом рукује окружни благајник по одредбама овог закона и по наредбама Министра просвете. Он подноси рачуне на преглед окружном школском одбору и месном рачуноиспитачу Главне Контроле, који даје разрешницу председнику одбора као наредбодавцу и благајнику као рачунополагачу.

3. Управитељ

Члан 66.

У свакој одвојеној основној школи, где има два или више учитеља и учитељица, Министар поставља једног од њих за управитеља школе; а где је само један учитељ, он врши сâм управитељске дужности.

Управитељ може бити стални учитељ, који има јачу спрему и који дуже служи.

Управитељ добива додатак од школске општине, и то ако у школи има, с њим заједно, најмање шест наставника, 150 динара на годину; иначе добива 96 динара, ако нема мање од 3 наставника.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Члан 67.

Дужности су управитеља основне школе:

- 1., да, поред својих предавања, управља школом и да води надзор над наставом, васпитањем и поретком у њој;
- 2., да пази да сви наставници долазе уредно на дужност, да се при предавањима тачно придржавају прописаних наставних програма и упутстава, и да се при том служе одобреним уџбеницима и другим наставним средствима;
- 3., да наставнике уводи у дужност, да им саопштава наредбе школских и других власти, и да се стара о њиховом извршењу;
- 4., да одређује замену болесним и одсутним наставницима за краће време, и да о том извештава надзорника;
- 5., да чува и одржава у добром стању школски намештај, школску књижницу, наставна средства, школску архиву, писаћи и други школски материјал, за што је и материјално одговоран;
- 6., да прима и отпушта школске служитеље, да се стара о одржању школске зграде у добром стању, о чистоти у њој, и да на време тражи потребне оправке;
- 7., да уписује у одређено време оцене ученичке у књигу на то одређену;
- 8., да пази на владање наставника, и да их опомиње на дужност (чл. 50); а о већим погрешкама и кривицама да извештава надзорника;
- 9., да у случајевима преке потребе даје наставницима одсуство до три дана, и да о томе извештава надзорника;
- 10., да руководи рад наставничког већа;
- 11., да води преписку са свима властима;
- 12., да на крају свака три месеца, а по потреби и чешће, извештава надзорника или Министра о целокупном стању школе.

4. Наставничко веће

Члан 68.

Сви наставници једне одвојене школе чине наставничко или учитељско веће.

Председник је већа управитељ (управитељка), који сазива седнице на крају свака два месеца, а по потреби и чешће. Пословођу бира веће из своје средине.

Сваки је наставник дужан учествовати у раду већа.

Председник извештава надзорника о раду већа.

Члан 69.

Наставничко веће ради ове послове:

- 1., договара се о правилном поступању или предавањима и одржању везе и јединства у настави кроз све разреде;
- 2., споразумева се о подједнаком правилном поступању свих наставника у погледу на васпитавање деце и на потребан поредак у школи и ван школе;
- 3., приређује школске екскурзије, школске свечаности и забаве;
- 4., предлаже набавку потребних наставних средстава;
- 5., распоређује уџбенике и материјал за рад у школи;
- 6., предлаже надзорнику одличне ученике за награду;
- 7., бира сиромашне ученике који добијају помоћ из школског фонда;
- 8., стара се о увећању школског фонда и школског имања;
- 9., брине се о напретку школе и о одржању њена угледа;
- 10., приређује, кад потреба захте, родитељске састанке (вечери) у школи ради договора о васпитавању деце.

5. Окружни наставнички збор

Члан 70.

Окружни наставнички збор састављају сви учитељи и учитељице основних школа који стоје под управом једнога школскога надзорника; а београдски наставнички збор састављају сви наставници основних школа у Београду. Ако у једноме округу има два надзорника и два збора, онда се зборови зову по местима где се држе састанци.

Окружни надзорник, као председник, сазива окружни учитељски збор бар једанпут у години. Потпредседника и пословођу бира збор.

На збору се решава већином гласова.

Наставници су дужни долазити на састанке наставничкога збора и учествовати у раду његову. Школски надзорник подноси извештај о раду збора Министру просвете.

Члан 71.

Наставнички збор ради ове послове:

- 1., претреса педагошка питања, која се тичу основне школе, и која се ставе на дневни ред;

- 2., оцењује угледна предавања, која поједини чланови збора држе у основној школи;
3. одређује темате за расправљање на другоме састанку и бира известиоца за то;
- 4., договара се о уклањању сметњи у школском раду, и чини предлоге о том окружном школском одбору.
- 5., стара се о стручном усавршавању својих чланова;
- 6., већа о напредовању просвете у округу и у целој земљи.

Ближа упутства о томе даје Министар по предлогу надзорничкога савета.

6. Школски надзорник

Члан 72.

Школски надзорник врши стручни и инструктивни надзор над свима јавним и приватним народним школама у својој области.

Надзорник може бити онај кандидат који је, по положеном испиту зрелости у средњој школи, свршио филозофски факултет и положио професорски испит из педагошке групе (чл. 116 закона о средњим школама) као и професори учитељских школа који су положили професорски испит из педагошке групе наука.

Школски надзорник има плату, права и положај професора средњих школа.

На име попутнине има 800—1000 динара годишње.

Члан 73.

За сваки округ поставља се по један надзорник; а ако у округу има више од 80 наставника, онда се поставља и други надзорник. У врлетним крајевима са тежим саобраћајем, овај се број може и смањити по нарочитом решењу Министра просвете.

Надзорник станује у окружној вароши. Канцеларија му је у згради окружнога начелства. У округу где има два надзорника, Министар одређује место за становање другог надзорнику. Канцеларија је овога другог надзорника у згради срескога начелства.

Сви се надзорници постављају Краљевим указом на предлог Министра просвете и црквених послова.

Члао 74.

Дужности су школскога надзорника :

1., да бар два пут у години походи и добро проучи сваку основну школу и остале ниже васпитне заводе у свом округу, и да уклања сметње школскоме раду ;

2., да, према потреби, поучава наставнике у правилном школском раду, и да се стара о њиховом усавршавању ;

3., да надгледа службени рад управитеља и наставничких већа, и да прегледа рад месних школских одбора, па да о овом последњем извештава окружни школски одбор ;

4., да сазива окружни учитељски збор и да управља његовим радом ;

5., да се брине о отварању нових разреда и нових школа, и да учествује при избору места за подизање школа и при прегледу зграда које приватна лица нуде за школе ;

6., да објављује школске законе и наредбе преко управитеља и преко других школских власти ;

7., да оцењује рад и владање наставника да ислеђује њихове кривице и да их кажњава за мање кривице, а веће да доставља Министру ;

8., да извиђа сукобе између наставника и месних школских одбора, и да решава спорове између њих, а у случају неуспеха да то подноси на решење окружном школском одбору ;

9., да кажњава председнике и чланове месних школских одбора за невршење дужности према овом закону ;

10., да одређује време за мањи школски одмор (чл 23) и да одлучује о прекидању наставе у ванредним приликама ;

11., да се стара о попуњавању упражњених учитељских места, и да одређује заменике болесних наставника за дуже време ;

12., да наставницима даје одсуство до десет дана, а молбе за дуже одсуство да подноси Министру са својим мишљењем ;

13., да води статистику свих школа у својој области ;

14., да пази да се само одобрене школске књиге употребљавају у школама, и да се за школске књижнице набављају све књиге које Министар препоручи ;

15. да предлаже Министру отварање приправних разреда (чл. 6) и приватних школа (чл. 11) ;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

16., да одлучује о исписивању ученика и ученица основних школа, у договору с месним школским одборима (чл. 27. и 28.);

17., да учествује у раду надзорничкога савета;

18., да подноси окружном школском одбору и Министру полугодишње извештаје о стању школа у свом округу, и да чини потребне предлоге за поправку тога стања;

19., да води преписку са свима школским и другим властима, и да посредује у преписци између управитеља основних школа с једне стране и Министарства просвете с друге стране;

20., да врши и друге послове који су му одређени овим законом и да се у свом раду управља према упутствима, која пропише Министар просвете о надзиравању школа.

Члан 75.

Надзор над вежбаоницом учитељске школе (основном школом у којој се ученици или ученице учитељске школе вежбају у школском раду) врши управитељ школе. Његове су дужности у овом погледу као и дужности школског надзорника.

8. Надзорнички савет

Члан 76.

Надзорнички савет састављају референт за основну наставу и сви школски надзорници. Он се састаје по позиву Министра просвете и црквених послова у Београду, за време великога школског одмора.

Председник је савета референт. Потпредседника и деловођу бира савет из своје средине.

Чланови савета који долазе са стране, добијају из државне касе по 8 динара на дан у име попутнине и трошкова.

Члан 77.

Надзорнички савет већа:

1., о наставном плану и о програмима предавања за народне школе;

- 2., о уџбеницима и наставним средствима за те школе ;
 3., о раду окружних учитељских зборова и окружних школских одбора ;
 4., о научним и практичним течајевима за усавршавање наставника ;
 5., о напредовању основне наставе у целој земљи ;
 6., о средствима за унапређење образовања и просвете у целом народу.

Предлоге о том подноси председник Министру просвете и црквених послова.

VII Прелазне наредбе

Члан 78.

Крајем школске године, по ступању овога закона у живот, затвориће се све грађанске и девојачке школе. Њихова имовина предаће се месној народној школи.

У местима, где су биле ове школе, може се на захтев дотичних општина отворити одмах V, а до године и VI разред.

У исто време прописаће се нови наставни план и нови програм предавања за шесторазредну основну школу.

Члан 79.

Повишице плата садашњим сталним учитељима и учитељицама, који су у служби, срачунаће се и издавати по овоме закону од 1. јануара 1905. године (чл. 33). Никоме се не може урачунати у повишицу по овоме закону она година службе, у којој је добио рђаву или слабу оцену као и оне године које су већ изгубљене због напуштања учитељске дужности или по осуди.

Члан 80.

Виши учитељи грађанских школа, по свршетку ове школске године, превешће се за наставнике основних школа са платом коју имају. Они не могу добивати повишице никако, ако им је плата равна или већа од највеће учитељске

плате по овоме закону. Ако им је плата мања од највеће плате, онда ће добити повишицу тек пошто испуне потребан број година за дотичну плату.

У име станарине добиваће само разлику између дотадашње плате и плате коју би имали по овоме закону заједно са додатком на станарину.

Члан 81.

Привремени учитељи грађанских школа и привремене учитељице девојачких школа свршетком ове школске године поставиће се за наставнике основних школа, с платом, коју би имали, да су непрестано служили у основној школи по овом закону.

Учитељи и учитељице, који се затеку у пензији, кад овај закон ступи у живот, могу се опет вратити у учитељску службу с правима, која имају наставници по овоме закону, и то према одлуци Главнога Просветног Савета.

Привремени учитељи народних школа, који имају сирему према члану 30. овога закона, поставиће се за сталне учитеље.

Привремени наставници и заступници који немају квалификације према овом закону, отпустиће се из службе ако нису у служби провели најмање 5 година. За њих ће се прописати нарочити испит. Ако не положи испит за пет година, отпустиће се из службе.

Члан 82.

Месни школски одбори и окружни школски одбори поставиће се према одредбама овога закона крајем ове школске године.

Члан 83.

Садашњи школски надзорници за које буде имало места, вратиће се у почетку нове школске године у средње или стручне школе, и њима ће се плата регулисати према закону о овим школама. За остале важе одредбе закона о чиновницима грађанског реда.

Члан 84.

Одредбе овога закона које говоре о школском надзору изводиће се поступно, кад за то буде буџетске могућности и спремних, стручних људи.

Надзор над основним школама дотле ће вршити Министар просвете крајем школске године преко својих изасланика. Али он може и у току школске године изаслати своје изасланике у школе, кадгод то потреба захте. Изасланици могу бити наставници средњих школа или учитељи, које према кандидацији Главнога Просветног Савета избере Министар.

У име дневнице и попутнине добивају изасланици по петнаест динара дневно.

Члан 85.

Распоред наставника за 1904|5 школску годину извршиће нарочита комисија, коју ће одредити Министар просвете и црквених послова.

Сви наставници основних школа морају се јавити на стечај до 15. маја ове године.

Комисија ће за свако место учитељско, за које су се јавила два или више кандидата изабрати два кандидата, од којих Министар поставља једнога.

Члан 86.

Овлашћује се Министар просвете и црквених послова да, у споразуму с надлежним школским властима, пропише прелазне наредбе и за све остале одредбе овога закона, у колико то овде није нарочито поменуто.

Члан 87.

Овај закон ступа у живот кад га Краљ потпише, а обавезну силу добија десетог дана од његовог обнародовања у званичним новинама. Од тада престаје важити „Закон о народним школама“ од 26. јула 1898. год. заједно са његовим доцнијим изменама.

Препоручујемо Нашем Министру просвете и црквених послова да овај закон обнародује, а свима Нашим Мини-

стрима да се о извршењу његову старају, властима пак заповедамо да по њему поступају, а свима и свакоме да му се поковавају.

19 Априла 1904 год.
у Београду.

П Е Т А Р С. Р.

(М. П.)

*Видео и ставио државни печат,
чувар државног печата,
Министар правде,*

Д-р Мих. С. Полићевић С. Р.

*Председник
Министарског Савета,
ђенерал,*

С. Грујић С. Р.

*Министар
иностраних дела,*

Ник. П. Пашић С. Р.

*Министар војни,
ђенерал,*

Р. Путник С. Р.

Министар финансија,

Д-р Л. Пачу С. Р.

*Министар
унутрашњих дела,*

Стој. М. Протић С. Р.

Министар грађевина,

Влад. М. Тодоровић С. Р.

*Министар
просвете и црквених послова,*

Љуб. М. Давидовић С. Р.

*Министар
народне привреде,*

Д-р Свет. Радовановић С. Р.

Министар правде,

Д-р Мих. С. Полићевић С. Р.

РАСПИС

СВИМА ШКОЛСКИМ НАДЗОРНИЦИМА

Пошто је према указу Његовога Величанства Краља од 19 априла ове године ступио у живот нови закон о народним школама, потребно је најозбиљније настати да се одмах спочетка почне најтачније изводити, да би се у нашем народном школовању постизали стално што бољи резултати. И баш овога ради ја очекујем да заинтересовани сви без разлике најнажљивије проуче поједине законске одредбе да би тако упознали своје дужности, које се морају тачно вршити.

С обзиром на чл. 86. закона о народним школама, ја ћу прописати и све потребне прелазне наредбе и тиме олакшати да сваки још боље упозна своје дужности према школи. Овога пута наређујем Вам:

1. Да се до краја ове школске године, 29 јуна, изврше испити у свима народним школама на досадашњи начин, према упутству од 24. децембра 1899. године ПБр. 14851, јер због великога броја одељења не можете Ви присуствовати свима испитима. Оцене наставницима даћете према чл. 48. школског закона, а на основи Вашег посматрања и стеченога уверења о раду у току школске године.

2. Да наредите свима учитељима и учитељицама у повереном Вам школском округу да се пријаве на стечај по члану 35. школског закона. Молбе за места са прописаним таксеним маркама послаће се преко Вас и у њима ће сваки наставник изнети разлоге са којих тражи извесна места, затим породичне потребе и остало што му може послужити као препорука да му се молба уважи.

3. Да, чим се изврши распоред учитеља, по чл. 35. закона, поднесете предлог које би учитеље требало поставити за школске управитеље, према чл. 66. закона о народним школама.

4. Да би се пре почетка нове школске године тачно знало колико ће која школа имати одељења и који ће их разреди састављати, настаћете да се упис ученика у I разред изврши тачно по чл. 23. зак. од 1. до 16. маја. Одмах по извршеном упису лекари ће прегледати све ученике из свих разреда и онда ће се ослободити оне који су стално или привремено неспособни, па ће се према томе утврдити дефинитивно број ученика у појединим школама и одељењима. Где је број дорасле деце за школу велики, а школе немају довољно простора да би се сва деца могла уписати у школу, водиће се рачуна да се на првом месту упишу деца оних родитеља који желе да им се деца школују, а потом она чији родитељи могу лакше издржавати своју децу у школи. Где пак буде било простора у школској згради да би се могло отворити и ново одељење, поднећете предлог да се и отвори и тачно, означити који ће разреди да га сачињавају и са колико ученика да буде.

Кад буде по свима школама одређени број уписаних ученика, поднећете извештај са предлогом за сваку школу *посебице* који ће разреди и са колико ученика сачињавати поједина одељења.

5. У местима, у којима се по закону грађанске и девојачке школе укидају крајем ове школске године, у споразуму са окружним школским одбором, по чл. 3. закона поднећете предлог у којим местима, а према

захтеву школских општина, чл. 78. закона, треба да се отвори V разред, и означите тачно број ученика уписаних за V разред.

Где општине не буду вољне да се отвори пети разред, наредићете да се отвори продужна школа, имајући у виду чл. 7. школског закона, и о томе известити министарство.

Засебним актом, а по чл. 64. закона, тач. 10 поднећете предлог за награду наставника који су ове школске године радили у продужним школама. За сваку продужну школу означаће се: колико је било ђака у почетку а колико на крају школске године и какав је успех постигнут; затим, са коликом би сумом ваљало наградити наставнике.

6. Да се крајем ове школске године изаберу у свима школским општинама нови месни школски одбори, по чл. 82. и 55. школског закона. Новим школским одборима предаће садашњи школски одбори дужност и све школске рачуне о примању и издавању по школском буџету. Грађанима школских општина ваља нарочито скренути пажњу да нови школски одборници треба да су осведочени пријатељи школе, поред тога што по закону морају бити и писмени.

7. Месним школским одборима препоручићете да савесно врше дужност и да, где до сад није тако било, приме на руковање и школске фондове, према чл. 58. тач. 1. школског закона, а ја ћу накнадно изградити за све школске фондове засебна правила, по којима ће се њима одсад руковати.

8. И окружни школски одбори, према чл. 82. и 62. закона саставиће се до краја ове школске године. А по себи се разуме да и чланови који ће се изабрати, према тач. 8. чл. 62., ваља да су одани школи и народној просвети.

Препоручујем Вам да настанете да се ова моја наредба у свему на време изврши, о чему ћете ми поднети засебан извештај на крају ове школске године.

ПБр. 4846
20 априла 1904 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. М. Давидовић, С. Р.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА I

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 1 априла 1904 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Министарству просвете и црквених послова**: за ванредног писара прве класе, а да прима плату из плате секретара, г. *Алекса Вучковић*, ванредни писар прве класе Министарства просвете и вршилац дужности благајника Народног Позоришта, по службеној потреби.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 10 априла ове године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Духовном суду епархије београдске**: за писара треће класе г. *Јован В. Марковић*, свршени богослов, практикант Министарства просвете и црквених послова.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ НИШКЕ

ПЕНЗИОНОВАЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 10 априла ове године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се председник духовног суда Епархије нишке протопрезвитер г. *Риста Р. Илић*, на основу чл. 69. закона о чиновницима грађанског реда, по својој молби, стави у стање покоја с пензијом, која му припада по годинама службе.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 1 априла 1904 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Народном Позоришту**: за благајника IV класе г. *Јован Јовановић*, књиговођа Министарства народне привреде.

УКИДАЊЕ НАЗИВА СРЕДЊИХ ШКОЛА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 10 априла 1904 године, на предлог г. Министра просвете и црквених послова, решено је:

„Садашње потпуне и непотпуне гимназије, као и Виша Женска Школа Књагиње Љубице задржавају оне називе, које су имале пре указа

WWW.UNILIB.RS

од 6 децембра 1898, 1 јануара 1899, 22 фебруара 1899, 23 јула 1900, 31 јула 1902 и 2 августа 1902 године“.

ЗАКОНОДАВНА РЕШЕЊА

Указима Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 31 марта 1904 године одобрена су ова решења Народне Скупштине од 19 марта 1904 године:

„Да се Данилу Катанићу, учитељу у Куршумлији, уважи у године сталне учитељске службе време од 1 децембра 1890 године до 1 децембра 1903 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију, без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Косари Ивановићи, учитељици у Ланишту уважи у године сталне године учитељске службе време од 1 октобра 1893 до 1 септембра 1894 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Јелисавети Марковићи, учитељици на Савинцу, уважи у сталне године учитељске службе време од 1 септембра 1898 године до 22 октобра 1903 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Катарини Петровићевој, учитељици у Азањи, уважи у сталне године учитељске службе, време од 15 новембра 1899 године до 1 октобра 1902 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Илији Чаушевићу, учитељу у Јеловцу, уважи у сталне године учитељске службе време од 1 октобра 1896 године до 1 децембра 1901 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију без права накнаде за протекло време,

Право на урачунавање периодске повишице и пензије, које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Михаилу Вељићу, учитељу у Јовцу, уважи у сталне године учитељске службе време од 1 јула 1898 год. до 1 октобра 1902 године.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију, без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија важи од 1 јануарâ 1905 године“.

„Да се Кости Ј. Минцићу, учитељу у Јасикови, уважи у сталне године учитељске службе време од 25 августа 1892 године до 16 јула 1896 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију, без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

„Да се Душану Поповићу, учитељу у Јеловику, уважи у године сталне учитељске службе време од 14 октобра 1896 године до 15 јуна 1899 године.

Ове године службе рачунају се за периодску повишицу и пензију, без права накнаде за протекло време.

Право на урачунавање периодске повишице и пензије, које овим признањем задобија, важи од 1 јануара 1905 године“.

ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА О КЊИГАМА

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 4539, од 10 априла 1904 године, одобрено је, да се књига: *Царство полова*, од А. Карнегија у преводу г. Влад. Т. Спасојевића, секретара мин. просвете може набављати за књижнице грађанских школа и средњих школа, као и за поклањање о испитима ученицима грађанских и средњих школа.

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 4427 од 12 априла 1904 године одобрено је, да се књига: *Савети и поуке наставницима-наставницама пре уласка у јаван живот*, од Жил Пајо-а у преводу г. Николе Ракића професора, може набављати за књижнице средњих и основних школа, и за поклањање ученицима и ученицама учитељских школа о испиту.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

865. РЕДОВНИ САСТАНАК

25. фебруара 1904. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р Војислав Бакић**; ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**;
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Драг. М. Павловић**, **Жив. М. Перић**, **Ср. Ј. Стојковић**,
Ср. Пашић, **Љуб. М. Протић**, **д-р Чед. Митровић** и **Ђока Анђелковић**.
Пословољ: **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 864 редовног састанка.

II

Прочитано је писмо г. д-ра Михаила Петровића, професора Велике Школе, којим извештава Савет да му је немогућно прегледати Аритметику за ниже разреде средњих школа, коју је у рукопису поднео г. Никола Врсаловић, професор, и молио за одобрење да се може употребљавати као уџбеник у нижим разредима средњих школа.

Савет је одлучио: да се умоли г. д-р Богдан Гавриловић, професор Велике Школе, да ову Аритметику прегледа и Савету о њој реферује са г.г. Мих. Х. Ристићем и Миланом Вељковићем, професорима Панчићеве Гимназије, који су раније одређени за референте.

III

Прочитан је реферат г.г. Жив. М. Перића и Ђоке Анђелковића, редовних чланова Савета, о кривци г-ђице Драге Божићеве, учитељице у Сигама, округа пожаревачког.

Према реферату г.г. референтата Савет је мишљења:

- 1, да г-ђицу Драгу Божићеву, учитељицу, због учињене кривце, треба отпустити из учитељске службе; и
- 2, да треба узети на одговор и г. Гаврила Адамовића, учитеља, на исти начин као и ову учитељицу.

IV

Прочитан је реферат г. Миленка Вукићевића, професора, о књизи: „Битка Косовска“ од Ивана Вујића-Светозарева, који је молио за одо-

брење да се ова његова књига може употребљавати за поклањање ученицима и да се може набављати за школске књижице.

Реферат г. Вукићевића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу „Битка Косовска“, коју је поднео Савету г. Иван Вујић — Светозарев, дијурниста Министарства Иностраних Дела, а коју је Савет упутио мени на оцену, те да је прегледам и кажем: може ли се употребљавати за поклањање ученицима и да ли се може набављати за школске књижице.

Прегледавши поменуту књижицу част ми је поднети Главном Просветном Савету ово мишљење:

Књига „Косовска Битка“ оваква, каква је у рукопису г. Ивана Вујића — Светозарева, намењена је најширем кругу читалаца, намењена је простом народу, народу који живи по сеоским кућицама и колибама и даје лепу — поетску — слику онога знаменитог догађаја, који се десио пред крај XIV столећа, а који чини прелом у животу српскога народа. Ова књига обухвата све оно, што је негда гуслар у одломцима певао о Косовској Битки, и у прози допуњује ону слику, коју у одломцима даје народна песма о Косовској Битки. Ова књига раширена у најзабаченије крајеве српскога народа могла би послужити као васпитно средство за прост народ, те да га одушевљава оним, што је народ у предању очувао о тој знаменитој и кобној „Битки Косовској“.

С тога сам мишљења да се ова књига може препоручити за поклон ученицима народних школа са жељом да се што више растури у прост народ, а нарочито по неослобођеним крајевима српскога народа. Уз то напомињем да би и само Министарство Просвете врло добро учинило кад би прибрато све песме о „Косовском Боју“ и приредило нарочито издање згодно и јевтино и на стотине хиљада растурило у прост народ било као поклон ученицима народних школа, било као лектуру простом народу.

Овде чиним напомену г. Вујићу да извесне застареле речи — архаизме — замени лепим српским речима. Неке архаизме и стране речи ја сам или обележио или подвукао у самој књизи.

За овај реферат не тражим никакве награде.

Захвалан сам Главном Просветном Савету на поверењу и молим га да ме извини, што се овако доцкан одазивам његовој молби, а уједно молим га, да озбиљно промисли о мом предлогу: да се приреди једно издање народних песама о „Боју Косовском“ за народ.

10 новембра 1903 год.

у Београду.

Мил. Вукићевић

професор Вукове Гимназије.

Саслушавши овај реферат г. Вукићевића, Савет је мишљења: да се ова књига у овоме облику не може препоручити ни за какву школску потребу.

V

Прочитани су реферати г.г. д-ра Александра Белића и Петра С. Протића о књизи: „Практична руска граматика“ професора Милоша

Анђелковића, који је молио за одобрење да се ова његова књига може употребљавати као уџбеник у средњим школама.

Реферат г. д-ра Александра Белића гласи:

Главном Просветном Савету,

Част ми је известити Гл. Просветни Савет да сам прегледао послату ми на оцену *Практичну руску граматику* за средње школе од проф. Милоша Анђелковића (Београд 1903) и да могу о њој рећи ово.

Ко год хоће да напише и кратку и добру руску граматику за Србе (на срп. јез.), мора строго водити рачуна о томе шта је *заједничко* тим језицима, а шта је специјална, карактеристична особина свакога од њих; па оно што им је заједничко само поменути, а задржати се детаљно на специфичним особинама језика који се описује. На тај се принцип није ни најмање обзирао писац ове књижице: он је пазио само на једно, да му књига буде што краћа, да се може научити за 15 сати. Он је заборавио да му је у таквом случају било преко потребно да у мало речи много каже, јер је он у мало речи и мало рекао. На тај је начин добивено то, да се његова граматичица може научити за много мање времена од 15 сати, али се по њој не може проучити руски језик. То би значило да код г. писца има и непотребних ствари, које се спомињу, и потребних којих код њега нема; али то не би био неопростив грех, већ, можда, погрешка, незнање метода. Много је већи грех што и оно мало, што се код писца наводи, није добро.

Кад бих хтео да изређам све нетачности и непотпуности, погрешке у одредбама и терминима у излагању пишчеву, морао бих се задржавати посебице на свакој страни ове књиге. Чак и прва страна њена која би заиста могла бити без погрешака — јер су на њој изређана само слова, — не само да није таква, већ је пуна нетачности и грубих погрешака. На жалост, морам одмах рећи да она представља донекле и слику целе ове књижице, карактеристичан увод у њу. Писац не пише правилно *слова*. Погрешна су му курзивна слова за руско *д, т, и и њ*. Називи су му слова готово сви нетачни: они су у Руса црквенословенски, а не немачки: а, бе, це, де, и т. д.

На изговор руских гласова требало је обратити особиту пажњу. Писац пак није дао ни основних правила о изговору њихову. Он није, на пример, дао правила о разлици изговора самогласника пред умекшаним и тврдим сугласницима. Па и оно што он у овоме правцу даје нити је прецизно, ни потпуно, ни тачно. Он, напр., вели да се *е* чита „као *јо* — кад је на њему акценат, а не стоји после *ж, ч, ш, џ*“. Нетачности ове одредбе у овоме су: прво, *е* као *јо* чита се уопште у изузетним случајевима — када не стоји после оних сугласника који могу бити умекшани и када уопште не стоји после сугласника; друго, када стоји после сугласника који могу бити умекшани чита се као умекшан сугласник \dagger *о*; треће, када је сугласник који му претходи *ж, ч, ш* и *џ* тада се изговара као *о*; четврто, овај се процес врши само онда када је *е, о* којем говорим, и наглашено, а *находи се пред тврдим слогом*, и то не у смислу пишчевих тврдих сугласника („муклих“), већ неумекшаних.

Таква су готова сва правила која даје писац у овом одељку своје књиге. За нека од њих била би похвала кад би се само рекло да су *нејасна* и *непотпуна*. Такав је опис звука *ы*. У писца наводимо опис који се већ поодавна понавља у многим граматикама, али због тога ипак није постао ни мало тачнији: оно се изговара „као да се хоће изговорити *и*, па се таквим

WWW.UNILIB
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

положајем од уста тражи *у* и после се изговори и“. Ово је нетачно и према месту и према начину артикулације тога звука, јер је тај звук извесна врста звука *е*. Писац је требао да се задржи само на првome свом опажању о томе звуку „да се може правилно чути само код правог (рођеног) Руса“ и да о њему више ништа не говори. Ово би, у осталом, вредело и за цео овај одељак његове књиге, јер се из њега не може научити изговор руских гласова.

И остали делови граматике написани су слабо, аљкаво. Изгледа као да писац не влада својим материјалом како треба, сваки час греша, по нешто, што је врло важно, изоставља, по нешто наговести па заборави да га обради, по нешто на једном месту своје књиге напише на један начин (правилно), на другом — на други (неправилно) и т. д.

На пр., он вели да средњи род постаје наст. *о*, *е*, заборављајући именице као *время* и сл.; говори о именицама мушког рода с меким наставком на *ъ* (кад пред њим стоји *ж*, *ч*, *ш*, *ш* и *ц*). Ово су некадашње меке основе — данас су тврде! Као лепа илустрација многих пишчевих правила може послужити ово: „Именица годъ меѣа се у једнини по првој врсти (као домъ), а у множини по другој врсти као окно, на пр.: 1 п. *лѣта*, 1 п. *лѣтъ*, 3 п. *лѣтамъ*“... Писац је хтео овим да каже, ваљада, да се облик *лѣта* од им. *лѣто* употребљава у неким случајевима (требало је одредити тачно у којим) место множ. од имен. годъ.

За којорѣи је речено да је заменица упитна, а оно је у ствари *par excellence* односна заменица. Заменице архаичне са оним које се сада употребљавају стављају се напоредо без икакве примедбе. О бројевима се говори на целих 7 страна, а о начину њихове употребе, што је врло важно, ништа се не вели. Најслабије и најнепотпуније је израђен глагол. Па и оно што је дато не вреди много. Цели делови тога одељка, који су врло важни и врло карактеристични за руски језик, напр. о образовању и употреби глагола, различних по трајању радње и сл. — са свим су пропуштени.

Из овога се види да писац ове књижице нити има спреме за послове овакве врсте, нити зна метод рада, ни сѣм предмет. Ја се чудим његовој смелости да изађе, после свега овога, са штампаним радом на овоме пољу, које му је готово са свим ново и непознато.

С тога сам мишљења да се ова књига не може употребљавати у школама, и да би Гл. Пр. Савет баш у интересу саме школе требао да препоручи да се ова књига у нашим школама *не употребљава*.

Захваљујући Гл. Пр. Савету на поверењу, част ми је уверити га о свом поштовању

10 јануара 1904 год.

Београд.

Александар Белић.

Реферат г. Петра С. Протића гласи:

Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета, донесеној на 858 састанку, и према саветском писму од 8—XII. пр. год. СБр. 86, част ми је, уз повраћај Практичне руске граматике, г. Милоша Анђелковића, поднети о истој овај свој реферат:

После руске граматике пок. Јеврема Илића, која је рађена по Будманију, јавља се са својом практичном граматиком г. Милош Анђелковић. Прак-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тична граматика г. Анђелковића такође је рађена на основи, коју је Будмани положио, а исто онако, и у оном правцу, како је Будманија прерадио пок. Јеврем Илић. — И с научне и с педагошке тачке гледишта њена је вредност већ процењена. То је било још у оно доба, кад је пок. Илић своју граматику, израђену по Будманију, поднео на оцену. Најновији писац практичне граматике, г. Анђелковић, није дао ништа ново ни с научне ни с педагошке и методске тачке гледишта. Исти план, исти ред, а што је најглавније и најкарактеристичније и исте речи и реченице и исти примери, који су и у Илићевој граматичи.

Прегледавши и поредивши најљубиво све, ја сам нашао, да се писац служио и Будманијем, по коме вели да је израдио граматику (за похвалу је што писац помиње првобитни свој извор Будманија), али је главни и неодступни извор г. Анђелковића била не хрватска практична руска граматика Будманија, већ српска руска граматика Илићева. Сем ових двеју граматика, писац, како по свему изгледа, није ни имао других извора. То је узрок, што су и неке погрешке онако „цџликомъ“ пренесене у најновије издање Будманијеве граматике, тј. у г. Анђелковићеву граматику. — Укратко, у овој практичној граматичи г. Анђелковића ми имамо Будманијеву граматику у III-ем најкраћем издању, јер је II-го издање била граматика пок. Илића, који је хрватској граматичи Будманијевој дао мало друкчији облик и прилагодније за наш језик и правопис и за наше прилике.

Замерке, које би имао да учиним на ову, послату ми, граматику, двојаке су природе: једне би припадале и I-ом и II-ом и III-ем издању, а друге искључиво припадају г. Анђелковићу, као другом издавачу скраћене Будманијеве граматике на српском језику.

Међу важније замерке могле би доћи ове:

1. Незгодно је, да се у практичној граматичи, која је намењена почетницима, износе неке напомене и разлике од мање важности, а друга важнија, општа, правила да се не помињу. У фонетици нпр., која је доста важан и прилично тежак део руске граматике, г. Анђелковић не наглашава довољно јасно оно основно правило, да се руски самогласници само онда чисто изговарају, кад су акцентовани, а да у свима другим случајевима њихов изговор варира и њихов глас није јасан. У жељи да не изостане иза издања пок. Илића, г. Анђелковић (као и Будмани и Илић) тражи разлике, изузетке и ствара правила, која важе и за најмањи број рочи (као на пр. да је $y = jo$ у речи $ей$) а заборавља општа правила, која владају језиком. *Одсуство тога генералнења и у фонетици, а доцније и у граматичи, јесте један од већих недостатака ове практичне граматике.* Писац (као и Будмани и Илић) почиње фонетику са разликом у изговарању самогласника. Место да прво изнесе речи у којима ће показати да је: $a = a$, и $= и$, $e = e$ итд., он хита да каже ученицима и да је: $o = a$ и $a = o$ и $a = ja$ и $y = a$, управо, он натеже, да направи што већу разлику у фонетици. Оваквим излагањем и овим путем и методом најбрже се може убити воља за изучавање рускога језика, а најспорије се може постићи добар успех и утешан резултат. Ја бих радије похвално и пре признао за практичан онај метод, при коме би се, кад је реч о ма каквом слову, прво рекао његов прави изговор и за то навели примери, па тек онда да се иде у разлике и изузетке; то би, по моме нахођењу, било педагошки и практични, него говорити само о разликама и управо натезати да их што више буде. — Кад почетник у фонетици одмах у почетку чује да се o изговара као o , али и као a , и то по једном општем и стално непроменљивом правилу, онда то има и смисла, али кад се без потребе (у прак-

тичној а не систематској, теоријској граматичкој одмах казује и то, како је и $a = o$ и $a = ja$, онда је то мало основано, нарочито зато, што се у потпуности слово a тако и не изговара и што такав изговор није општи.

А је равно o , вели г. Анђелковић, у наставку *аго* у придева, па наводи примере (разуме се Будманијево и Илићево) *молодаго* и *большаго*. Али ако је вероватно признато зналцу, капацитету рускога језика, академику Гроту, онда слову a , у генетиву придева, који у номинативу имају *ой*, и није место, него ту треба да стоји o , па за то се оно ту и чује. Грот вели да не треба писати *молодаго*, *большаго*, већ *молодо́го*, *большо́го*. Као што се види због погрешке у ортографији, дошло је једно збуњљиво фонетичко правило — збуњљиво зато, што је a само за тај случај постало o и што писац није покушао да објасни да је ту (као и код свију придева на *ой*) место слову o , а не слову a .

Натезање да што више разлика буде и да се руска фонетика учини тежом, види се из ових примера г. Анђелковићевих: Он вели да се o не изговара у речи *здравствуйте*, d , у речи *одежда* и y у речи *пожалуйста*, — да се, дакле, те речи изговарају: *здравствуйте*, *одежа* и *пожалуста*. Све је ово без основа и без смисла речено, у толико пре, што је то речено у практичној граматичкој, и што се такав изговор не може да генерализује.

2. Још је већа методска погрешка у навођењу примера. Ту је писац показао да не води рачуна о начелу поступности, и о начелу, да се иде од познатог ка непознатоме. Што се тиче примера *уоште*, ту је писац врло сиромашан, управо, он и нема својих примера (а и где их има, они су махом погрешни на пр. образац *домъ* и 1. пад. множ. *домъ* а не *дома*). Као што сам горе напоменуо, примери су позајмљени од Будманија и Илића, а и тамо су понеки погрешно и незгодно употребљени, јер се не узимају речи, код којих се има објаснити само једна ствар о којој је говор, већ напругив. Практичан писац и вешт наставник бира речи, у којима је све друго познато, а само оно непознато, што се има објаснити. Ако је реч о слову A , онда примери треба да су: *стаканъ*, *ураганъ*, *баранъ*, *балаганъ* итд.; међу тим г. Анђелковић код слова A , тј. *одмах у самом почетку*, кад још ништа није објашњено, наводи пример: *молодаго*, *большаго* (изговор је *маладо́ва*). Овде одмах долази пет ствари за објашњење, јер овде ђак има одмах да чује и да су два $o = a$ и да је $a = o$ (по писцу) и $г = в$ и $o = a$ и $лъ = љ$. Такви примери нису методски и такав метод није и не може бити практичан.

3. У жељи да даде краћу граматичку — што је с обзиром на граматичке Будманија и Илића, оправдано, — писац је изоставио неке ствари, као нпр. поделу глагола на врсте, нека правила о акцентуацији, примере за вежбање у читању, ради утврђења фонетичких правила, итд., али је, уз мање потребне ствари, понегде изостављао и оно, што је неопходно потребно да ученици знају. Сем горњих ствари, он не говори ништа ни о подели глагола (по прелажењу и трајању радње), а међу тим *однократный*, *многочасный*, *совершенный* и *несовершенный* видј имају доста велики значај за разумевање и смисао глагола и за њихово мењање; он је изоставио и поделу сугласника по органима произношења и неке врло важне законе пермутације, који су општи и врло потребни, како у фонетичком смислу, тако и за ортографију и граматичку. — Зна се да грлена и непчана слова (у основи) утичу и на изговор, и на правопис и на промену наставака, како именских тако и глаголских. — Док је те, по његову схватању, непотребне ствари, краткоће ради, изоставио, дотле је о сугласницима, који се умекшавају кад су пред неким самогласницима, говорио неколико пута: и кад говори о самогласницима, који умекшавају,

www.unibeverzintetska.com.ua
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и тада кад говори о сугласницима, који се умекшавају. Боље би, прегледније и практичније било, да је писац, говорећи о сугласницима: л, н, д, т, иска-
 зао опште правило да се ти сугласници, кад дођу пред меке самогласнике
 умекшавају у љ, њ, ђ и љ, и тада, кад је реч о тим сугласницима, и наводно
 примере, а не да се у практичној, краткој, граматичкој позива на оно што је
 рекао, или на оно, што ће рећи (стр. 12, 4, 6, 8).

4. Писац при подели руских слова задржава опште усвојене називе, и
 по њему су слова љ и љ полугласна. Ма да је и код Будманија и Илића и
 код Буслајева, Киричничкова, Преображенског, као и код других страних
 писаца, примљена та подела и називи, опет, по моме нахођењу, најпрактичније
 дели слова Бунаков. Овај у својој граматичкој вели, да су љ и љ *безгласна*
слова, а само љ полугласно. Господ. Анђелковић, као и његови изворни
 писци (Будмани и Илић) вели: „љ и љ немају гласа“... (стр. 11). То је тако,
 али кад немају гласа, зашто су онда названа полугласна, што нису безгласна.

5. Верујући апсолутно и у методску и у граматичку правилност и ис-
 прпност свога извора — граматике Илићеве (Будманијеве) — и не прове-
 равајући је ни с којом другом граматиком, г. Анђелковић је, сем крупнијих
 и већих погрешака граматичких и методских, правно и ситније, које у толико
 више терете и понижавају писца, у колико су ситније и ништавије. Тако,
 напр. он чак на стр. 12 не зна за именице средњег рода на я, мя. Ово је
 зато, што је и пок. Илић, говорећи о наставцима именица мушкога, женскога
 и средњег рода, погрешно навео (пр. 49) да су наставци за средњи род
 само о и е. Код г. Анђелковића су и овде чак и примери исти (мјесто, море);
 тек доцније, кад је у зајмљењу од пок. Илића дошао до правила 91, онда
 излазе и именице средњег рода *мя*. Куриозно је, да је г. Анђелковић, идући
 трагом свога извора, по некад и завршава његовим словима *и т. д.*, а негде
 је стајао на последњој речи, и ако је и ту могло бити *и т. д.* Па и саме
 је акценте негде погрешно унео у своју граматичку и то баш у обрасцу мењања,
 а све потпуно верујући пок. Илићу. Не каже се дѣтѣмъ и дѣтѣхъ (стр. 20),
 него дѣтямъ и дѣтяхъ; не каже се рука, рѹченка (стр. 58) већ рука, ру-
 чѣнка. Ове погрешке, и њима сличне, јасно сведоче, да се писац слепо при-
 државао граматике пок. Илића, јер су и у њој (стр. 94 и 97) погрешно
 акцентоване те речи. Да је г. Анђелковић који пут више загледао Будманија,
 по коме је израдио(?) своју граматичку, он не би ову погрешку из Илићеве
 граматике пренео у своју. На стр. 87 Будманијеве граматике правилно су
 акцентоване прве речи. — Поређење придева (компаративе и суперлативе)
 писац је непотпуније извео, него што је код пок. Илића; с друге стране,
 опет, и једна позајмица од Илића о тој ствари није баш како ваља. Писац
 напр. преноси од Илића само компаративе са кратким наставцима: больше,
 меньше, лучше, а не помиње њихове пуне наставке: большій, меньшій, лучшій,
 јер је то и Илић случајно изоставио.

6. Г. Анђелковић није изнео у једном општем табеларном прегледу све
 наставке именичке а ни придевске, међу тим тај се преглед износи свуда у
 свима страним — методским написаним — руским граматикама (па и код г.
 Будманија), јер се у њему може учинити поређење, и ту се најпрегледније
 може видети и утврдити разлика између тврде и меке промене.

7. Многе напомене, које је г. Анђелковић пренео из граматике Илићеве
 о променама именичним и придевским, излишне су. Све би оне могле изо-
 стати да је г. Анђелковић поставио једно опште правило: да после грлених:
 г, к, х и непчаних ж, ш, ч и щ не могу доћи я, ю и љ, већ долазе место
 њих а, у и и. Г. Анђелковић није ни ово правило у своје време јасно изнео

зато, јер њега није било ни у његовом извору граматичи Илићевој. У место овога општега правила, код г. Анђелковића има једно друго правило, да њ кад стоји после непчаника: ж, ш, ч, ш и ц није тврд, већ мек наставак. — (стр. 13) правило, које код ученика таман потиरे оно, што је речено на стр. 3 а имено: „да је њ тврд полугласник. Код њега је о овој ствари још и ово нејасно правило: „придеви одређенога вида, чија се основа свршује на: г, к, х, мењају се као придеви стврдим наставцима, али у *неким* падежима имају и *меке* наставке“. Тако је и са непчаницима: ж, ч, ш и щ, они се мењају као придеви са меким, али у *неким* падежима имају и тврде наставке“. Ова правила овако нејасно и неодређено изложена могла би сасвим изостати.

8. Понеке погрешке сведоче још и то, да је г. Анђелковић врло брзо, управо на јуриш, писао своју граматичу. Само тиме се могу објаснити ове погрешке: акузатив код одређенога придева у обрасцу „*господень*“ остао је онако погрешно (стр. 23), као и код пок. Илића (стр. 25), писац ту није означио да је акузатив и господень и господня, као што је означено у обрасцу пред тим (Петровъ, Петрова) а и у свима другим обрасцима; даље, незгодно је узети као образац, за промену именица мушког рода на њ, реч домъ, јер та именица (по изузетку) у номинативу множине има дом-а а не дом-ы; прво лице множине је од помоћног глагола быть — есмъ а не есми (стр. 40); треће лице множине од глагола бѣжати је бѣгутъ, а не бѣжати (стр. 51); партицип садашњег времена од глагола печь је пекући, бар тај се облик више употребљава, а не пѣча (стр. 45); домышко и дѣвчѣнка, као диминутиви од домъ и дѣвка, дѣвочка, значе кућица, кућерак и девојчурак а не кућерина и девојчура (стр. 58). Изгледа, да је овде писац хтео да поправи свој извор, али за овај мах је правилније речено код пок. Илића.

9. „*Неке особите речи у руском језику*“ писац је навео без примера, што толико исто значи као и да их није навео. Смисао ових речи може се ухватити само у реченицама, па их је тако писац и требао изнети.

10. Писац веома неправилно груписао прилоге у групе (оне за место, код одмицања, примичања, стајања и т. д.). Боље је било, да их није ни метао у групе, већ да их је само поређао. Код њега су прилози „код одмицања“ и сюда, и отсюда, и всюду и снизу.

Кад се узме да се свеколики рад г. Анђелковића састојао у томе, што је испречметано, са изостављањем појединих ствари, преписивао чланове, параграфе и напомене из граматике пок. Илића; кад се узме, да он апсолутно није ишао даље од те граматике, како у тежим и крупнијим стварима, тако и у лакшим и најлакшим, па и у самим примерима и техничкој изради; кад се узме да је г. Анђелковић преписао граматичу пок. Илића без устезања и без размишљања, да ли је баш све онако, како је код Илића било написано; кад се узме да је све погрешке Илићеве он унео у своју граматичу, па још и неке нове направио, онда ја нисам мишљења да има довољно разлога да се ова граматика може препоручити за уџбеник у средњим школама. — Једино продајна цена њена, 0-60 дин., — знатно мања од граматике Илићеве — одговара правилима о штампању уџбеника и говори пре у корист њену, него у корист граматике Илићеве, која је скупља.

Захвалан Просветном Савету на поверењу

10 јануара 1904 год.

Београд.

Петар С. Протић
професор.

WWW.UNILIB.RS

Према овим рефератима г.г. референата Савет је мишљења: да се „Практична руска граматика“ професора Милоша Анђелковића не може употребљавати као уџбеник у средњим школама.

Г.г. д-ру Александру Белићу и Петру С. Протићу, у име хонорара за реферовање о овој књизи, одређено је свакоме по *двадесет (20) динара*.

VI

Прочитани су реферати г.г. Јована Миодраговића и Павла Ј. Поповића, професора, о преводу књиге: „Предавања из практичне и теоријске педагогије“ од Габријела Компејреа-а, коју је превео г. Риста Огњановић и молио за одобрење: да се овај његов превод може употребљавати као уџбеник у средњим и стручним школама.

Реферат г. Миодраговића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело G. Compaugé-a *Pédagogie théorique et pratique* у преводу г. Р. Огњановића учитеља француског језика у Скопљу, која ми је Савет, писмом својим од 12 јан о. г. СБр. 2 — упутио на преглед и оцену и част ми је поднети своје мишљење о њему.

Мени је ово дело Compaugé-ово било непознато, јер у опште мање познајем књижевност француску него немачку. С тога сам га пажљиво и с интересом прочитао. Онда сам тек узео превод и видео колико је и како дело посрбљено. С тога ћу и говорити прво о самоме делу, па после о преводу.

Као што се и из натписа види, дело садржи два дела: „*теориску* и *практичну* Педагогију“. У првоме је оно, што се по немачкоме зове *општи* део, општа Педагогика или општа наука о васпитању, а у другоме оно што се зове *посебни* део, посебна или *примењена* Педагогика, Дидактика и Методика. Дело је дакле обухватило све делове Педагогије, потпуну или целокупну Науку о васпитању. Само што дело није подељено у одељке према природи самога предмета, као што се то обично чини, него је подељено у поједина предавања или „лекције“, којих у оба дела има по дванаест. У првих дванаест лекција исцрпена је дакле општа, а у других дванаест посебна, практична или примењена Педагогија. Ово истина мало смеће прегледности, али је писац био овако слободнији у излагању, и, што читалац губи у прегледности, то добива у интересу који долази од занимљивијега облика у излагању. И што би дело овим изгубило као систематски израђен уџбеник, то добива као лектира.

Свака је лекција подељена у подразделе, који исцрпљују оно што оне обухватају. Тако на пример „*прва лекција*“, која говори о васпитању у опште има ове одељке: „Постање речи васпитање. — Васпитање је особина човека. — Има ли науке о васпитању. — Педагогија и васпитање. — Педагогија и њени научни принципи. — Однос према Психологији. — Има ли психологије детиње душе. — Однос Педагогије према другим наукама. — Разне дефиниције васпитања. — Подела васпитања. — Другојача подела. — Слободно васпитање. — Принципи природности. — Ограничење принципа природности. — Васпитање као дело слободе. — Васпитање као дело принуде или ауторитета. — Моћ и границе васпитања. — Васпитање и школа. — Васпитање у републици. — Закључак.“ Овако је и у осталим „лекцијама“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

И оне обухватају по 8—10, а највише дванаест листа. Тако, први део износи 119, други 105, свега 224 листа или 448 страна.

У својим „лекцијама“ писац се највише позива на поједине ауторе, чија мишљења цитира често на читавим странама. Највише се позивао на *Русоа*, Песталоџија, Фребела, Дисгервега, Спенсера, Бена и многе француске новине и мање познате писце, а и на разне извештаје, расписе, законе и прописе, нарочито у Француској. И већ по овоме може се изводити о ваљаности овога дела. Истина, да ово често цитирање има и својих незгода. Оно из целине чува поједине делове, који засебно нису онакви какви су у саставу с осталима, у целини, те се с тога често криво и разумеју. Говорећи на пример у моралном васпитању о казнама као природним последицама, писац цитира дотично место из књиге Херберта Спенсера, који их је и истакао, па онда вели, да, и ако се оне могу применити у почетку васпитања, не могу доцније и не могу на све случајеве. Међутим и сâм Спенсер на даљим странама свога дела вели то исто. Цитирање је ово незгодно и с те стране, што оно никад не каже само оно што писац хоће или што треба, него или нешто више или нешто мање. Зато само излагање нема оне једрине и прецизности, коју би иначе имало.

Изјављујем одмах, да је први део много бољи од другог. У првом делу су и онако ствари опште, те с тога ближе и више заједничке појединим нацијонима и народима. С тога ће ту и бити мање разноликости и размислажења. У другом пак делу, баш зато што је засебан, примењен, тога има много више. И ако је у *главном* добар и он, опет, прво и прво, сасвим природно, он има карактер чисто француски. Ту је не само писменост, читање и писање, географија и историја француска, него је француска и школа и кућа, и књижевност, и расписи, закони, уредбе, правила итд. Сем тога у дело није унесен ни најновији напредак у методици основне наставе. И ако је ово издање од 1899, опет, занимљиво је, да ни једно дело и ни један распис или закон није цитиран после 1895 године. Значи, да је дело од те године прештампано без измена и допуна, те је с тога у Методичи и заостало овако: Писац је, као што се види из натписа на књизи „некадашњи ђак учитељске школе“, а 1899 је већ био ректор Лионског Универзитета. И код овако лепе каријере у служби, која га је пела све на веће и веће положаје, на којима се има више посла с педагошком теоријом, није чудо, што му је педагошка пракса мање позната и слабија,

О делу своме сâм писац каже ово: „Нисмо наумни, да публици пружимо потпуно дело о васпитању, намера нам је много простија и скромнија. Хтели смо само, да своја предавања, што смо их држали у учитељским школама у Fontenay aux Roses и у Saint Cloud-у, уредимо у једну ручну књигу о васпитању. Из простране области теорије и праксе васпитне узели смо само оне преко потребне појмове, без којих не може да буде ни један народни учитељ, који учи и васпитава омладину нашу.“ Па ипак, дело му се, по начину излагања, више приближује слободној лектури него систематски израђеном уџбенику. С тога нимало није чудо, што је оно доживело у француској толико издања (Ово је 15-то).

Толико о самоме оригиналу.

Сад да кажем своје мишљење о преводу.

Одмах ћу казати, да је преводилац дело у главном *добро превео*, али *мало посрбио*. Поједине *речи* су у главном добро схватане и замењиване српским; али је цео начин исказивања чисто француски. А ово на много

места толико спутава мисао, да се не само познаје одакле је преводјено, него се читалац мора питати, шта је хтео писац да каже. А да то отежава разумевање и одбија читаоца, место да га привлачи и мами, то је ван сумње. И то је највећа мана овог преводу. Сем тога у методици има националних ствари, које су у Француза другојаче, а у нас опет другојаче. То су: писменост (читање и писање), народна историја, земљопис своје отаџбине, књижевност, певање и декламовање, закони и уредбе, вера итд. А то је све остало онако како је у оригиналу. На послетку није за игноровање ни то, што дело даше кроз републиканским духом, а то је и за Србију сувише, а камо ли за Турску, у којој живи преводилац. Француска је република и писац је, као добар патриота, пледирао за републиканско васпитање. Не мислим баш, да би ово револтирало духове против монархијског облика владавине, који је и у нас и у Турској, али би се озбиљно побојао, да само дело не дође у судар с постојећим законима у обе ове земље, и да се делу не спречи проходња, нарочито у скрупулозној и осетљивој Турској.¹⁾

Прећи ћу сада на посебно излагање појединих замерака, те да ово све, колико буде потребно, утврдим и докажем. Почећу од самога почетка и ићи ћу редом.

Пред самим натписом штампана је у делу књижевска објава свих дела овога писца под натписом *Concordance des ouvrages de M. G. Compaugé.* Преводилац је и то превео, и, место да каже списак или *преглед* он вели: „Сагласност дела г. Г. Компејреа.“

Код титуле пишчеве вели: „*бившег* ученика *више нормалне* школе, а „*école normale supérieure*“ значи *учитељске* школе. А у предговору је ово превео са „*виша* учитељска школа.“

У предговору писац наводи како се обилно служио радовима признатих радника на овоме пољу, па вели: „нисам знао како боље да *позајмим* дотична места,“ него да их наведе или цитира. А преводилац каже: „најбољи начин да их *похвалим*...“ јер *louer* значи и то. А да овде није то, види се и по смислу, јер писац све што цитира не хвали. Онда вели: „Међутим покушали смо, да им не личимо, нарочито у погледу на две ствари: на њихову сухопарност или на њихову *проливеност*.“ А „*prolixité*“ значи *оштриност*, а не „*проливеност*“, што дотичним писцима не би ни доликовало.

За садање уџбенике педагошке вели да су сухопарни, „где се као намерно умножавају *одели*“, а треба: где се без потребе умножавају *поделе* сваке врсте. „*Empruntées* значи *позајмљене* или узете, а преводилац вели: „какве су *виђане*.“ „*Entre ces deux excès contraires*“ преводилац преводи: „Између ове две *прекомерности*“, а треба: између ове две *крајности* или *противности*... „*elle remonte aux principes*“ каже: „она *доири* до самих принципа“, а треба: она се *уздиже* до принципа... „*elle élague tout le superflu*“ преводи: „она *издваја* и оставља на страну *све излишно*“, а боље је: она *одбаца* све што је сувишно. „Оно што је од *битне важности*“ боље је: оно што чини *суштину* предмета ... „*elle s'en tient aux notions les plus claires et les plus pratiques*“ преводи: „она се *дакле бави* најјаснијим и нај-

¹⁾ Потписаноме је цензура турска у Скопљу и Цариграду одбила дело „Нај-обичније *грешке у настави*“ само с тога, што је у неколико примера, који су наведени да се на њима виде *методичке грешке*, нашаа „бунтовничких ствари“ и књизи забранила приступ у Турску! Један је пример овај: „Устанак на Турке био је године *које?* (Учитна реч погрешно је употребљена на крају). Други је: „Преко Дрине са запада небо се беше страшно заоблачило...“ И у овој реченици турска цензура наводи нечега страшнога и *забрањује* једно чисто стручно школско дело, а то ли ће допустити ово, које ватрено тражи, да се омладина васпитава у републиканском духу!...

практичнијим знањима“, а лепше је: она се у овоме *држи* онога што је најјасније и најпрактичније... „elle se divise d'ailleurs en deux parties bien distinctes“ преводи: „*Иначе*, она је подељена на два *посебна* дела“, а боље је: она се дели на два *сасвим различна* дела... „*Било* да проучава само дете... *било* да она испитује објекат“ боље је: *врема* *томе* *да* *ли* проучава дете *или* итд. „Контролишући и допуњујући њихова опажања *помоћу* *наших* личних истраживања,“ треба: *својим властитим* искуством. „Тражили смо савета код људи“, боље је: *од* људи *или* *у* људи. „Le livre n'est pourtant pas inutile“ преводи: „књига је *од велике* *користи*“, међутим, то значи: књига није од штете, или на одмет... „dont il est le pendant“ каже: „чији је ово *нераздвојни* *део*, а боље: чија је она *допуна* или *наставак*.“

Ово је све у предговору пишчеву. После њега долази предговор предводничев. Ту он вели: „да је писац овога дела један од најенергијнијих и *најупливнијих* људи у организовању светске основно-школске наставе у Француској.“ Не ваља ни од највећег *уплива*, а још мање ваља придев „упливан“ и његово поређење „упливнији“ и „најупливнији“. Онда говори о начину пишчева излагања, па вели, да ће се оно многим *инстинктивно* допаст; „али, вели, не сумњам, да ће бити и таквих, и то можда у већини, који ће унапред и из основа осудити овако изнешење педагошких истина, а то просто из стечене навике, из оскудице личнога процењивања, а ваљда и из неке врсте умне *тромости*.“ Ово би без зазора могло изостати из предговора, јер ако ништа више, ово барем читаоцу не би отварало вољу за читање. За тим истина моли читаоце „за стрпљење да пажљиво проуче ово дело, да не буду *фанатици* и да га подложе критици здравога разума“, па их уверава, да „ће видети, да ова разлика (не зна се која? реф.) потиче из саме разлике која постоји у мишљењу између романске и германске расе, а уједно ће се уверити и да је прва умно савршенија, што се види и из језика, који, као одећа и носилац мисли, јесте у тесној зависности с њом.“ Овде се прво не зна, кад ће читаоци бити фанатици: или кад дело подвргну „критици здравога разума,“ или кад га не подвргну или не „подложе“, како он каже. Даље, ово поређење „двеју раса“ двојако је незгодно: прво, што оно испада без икакве везе с оним што је напред говорено, а друго, што је и ово тврђење његово под питањем. Још је горе што писац тврди даље, „да су нам умни производи Француза много разумљивији и приступачнији, што свакако долази, прво од савршеније операције њиховога ума, а друго ваљда и од *неке веће* *сродности* *расе*.“ Овде се тврди троје: да су нама француски умни производи много разумљивији и приступачнији — ваљда од немачких, да су „операције францускога ума савршеније“ — опет ваљда од немачкога, и најпосле, да је „раса наша *сроднија* с француском или романском него с германском“. А овака хипотетична питања могла би сасвим да изостану из књиге која ће сама собом да говори.

Даље вели: „У тексту нисам правио готово никакве измене, чак ни у одељцима, где се говори о предавању француског језика, француске историје и француског земљописа...“ „Ово не штоди разумевању, а не мења се и не *слаби* пишчева *мисао*“. А ми видимо, да је, при свем том, за српске читаоце било боље, да су ови одељци прерађени.

*

Сад долази превод самога дела.

Већ код „*порекла* речи васпитање“ преводилац не казује, барем под напоменом, откуда наша реч *васпитање*, него просто преводи француски текст

у којем се износи постање француске речи *éducation*. Нема сумње, да за нас и ово може имати интереса; али је неоспорно и то, да је нама ближа и за нас важнија наша реч васпитање, него француска *éducation*.

На страни 10 оригинала описује се како је дете по рођењу слабо и немоћно, па се вели: „с' est la raison des autres hommes qui l'élève;“ а преводилац каже: „то потребан му је *туђ разум* за његово *напредовање*.“

Да се види, како се преводилац верно држи у превођењу францускога текста на штету јасности и лакоће разумевања у српскоме, да наведем само неколико примера.

„С тога не треба дакле казати, да за васпитање људи није нужна ни тачност анализе, ни наука; већ се може казати, да све то није довољно, јер жива природа својим изненадним скоковима, неочекиваним посртајима, својом несталношћу и својом разноликошћу може изиграти и најсмишљеније рачуне.“ (Лист 4).

„Васпитање јесте хармоничан и једнак развој човечијих снага: то је метод основан на природи духа за *развијање свију душевних способности и за пробуђивање и хранење свију принципа живота*, избегавајући сваку *делимитичну негу*, и водећи рачуна о осећањима, која чине јачину и вредност *људи*“ (Л. 10). Место: „Васпитање је хармониско и подједнако развијање свих способности човекових: то је метода основана на природи човекова духа да му се развију све способности душевне и да му се пробуде и хране све моћи животне, избегавајући *једнострану негу* и имајући нарочито на уму она осећања која чине праву снагу и вредност *човекову*“.

„Васпитање јесте збир *напора* којима је циљ да човек дође до потпуног *притежања* својих различних способности и до њихове *добре употребе*.“ (Л. 11).

„Али ауторитет, код учитеља који уме да себи придобије поштовање и послушност, допустиће му да чешће прибегава убеђењу но приморавању.“ (Лист 21).

„*За оне који су вољни* да преувеличају моћ васпитања у толикој мери да верују како оно може све да *преобрази*, требало би се сетити славнога примера из васпитања Дофена (престолонаследника францускога од стране Bossuet-а). С једне стране славан учитељ, а с друге стране крајња неспособност ученика — никакав резултат. Али *за оне*, који би *ради били*, да сумњају у успешност васпитања можемо *им* навести као доказ (за шта? реф.) васпитање Бургундскога дуче-а, које је упућивано од стране Фенелона, развило све врлине у души у којој је изгледало да је природа бацила семе свију порока.“ (Л. 24).

„Физичка и морална страна, будући, тако рећи као лице и наличје једне и исте тканине, лудо би било мислити да се може кварити наличје и да се тим истим *ударцем* не поквари и лице...“ А мало ниже: „И често у *мојој* лекцији видим, да у *његовим* делима моји учитељи цене као великодушност и храброст, примере *које* долазе више од дебљине коже и чврстине костију.“ (Л. 31).

„...кад би се ограничавали, рецимо, на снабдевање духа извесним знањима, и, ако смем рећи, на просто слагање као у магацин, не додајући ништа његовој *осећности*, његовој снази и његовој природној делатности, онда ту васпитања не би ни било.“ (Л. 59).

„Највише што би ту могло да буде, то је *једно* просто и пасивно образовање, такво образовање како га може *примити* један слаб и *непопушан* створ.“ (Л. 60).

„Но све док се не дође до пажње зрелог човека, увек ће остати нечега нехотичног и присиљеног: толико је неодољива примамљивост какве мисли, која нам се допада, каквог учења нашега избора и каквог предмета нашега укуса.“ (Л. 130)

„Начин којим се деца образују, вели у истом смислу Г. Lacombe, има неизбежно ту незгуду што предухитрава радозналост, што јој смета да се појави или у најмању руку, што јој зауставља покрете у тренутку.“ (Л. 138).

„Кад овоме додамо још и то, да слабост памћења није искључива последица духа, јер она зависи и произлази још и из осуства извесних погодаба, као услед јогунасте пажње, онда је јасно да је довољно учињено за оживљавање спорих памћења, ако се узмогне пробудити осетљивост и фиксирати дегињи дух.“ (Л. 159).

„Успомене које су методски добивене и чије је *притежање* ујемчено пажњом која их је фиксирала у духу и нителгенцији која им је разумела смисао, обично се не боје заборава.“ (Л. 160).

„Ако ли је памћење чувар какве повлашћене категорије успомена, оно ће ипак бити од користи, али су услуге у том случају скучене и посебичне. У том случају оно престаје да буде универзална способност и слушкиња нителгенцији, али слушкиња без које се не може бити.“ (Л. 177).

Мислим, да је ово довољно примера па да се види, како превод изобилује појединим местима и реченицама тешким, нејасним и неразумљивим. А ово је тек с једне четвртине рукописа. И кад се ове реченице или мисли не би могле превести јасније, онда би ово била рђава сведоџба о „већем савршенству романске расе“ и о „савршенијим операцијама духа францускога.“ У оваквим приликама ја сам увек морао да се обраћам оригиналу, те да видим шта је *исаи* хтео да каже. Кривица је дакле до преводиоца, зашто није хватао *мисли* и казивао их онако како је у нашем језику најбоље, него је преводио *речи*.

Сем појединих места и реченица има и појединих израза незгодно употребљених и неразумљивих, који би се могли заменити бољима и разумљивијима. Да наведемо и овде само неколике.

„Ретор“ је зналац језика а „оратор“ беседник. „*Научна координација прецизитета*“ то је научно сређивање правила...“ „педагог не може да се *прође* без познавања закона умне *организације*“, ваља: педагог *не може да буде* без познавања закона умнога *развитка*. „*Све делове душе*“ не ваља, јер се душа не дели на делове, него се њене радње деле, према природи својој. (4) ...„она су (васпитна правила, реф.) сваким даном све тачнија и с напредком науке и *приближност* (l'approximation) постаје све већа и већа.“ А не зна се каква „приближност“ и чему? — „У васпитном послу оно што много више вреди од простог надахнућа (?), то је *разумно надахнуће* просвећено и уређено *познавањем самога посла*“, а треба *науком* (reglée par la science, реф.). (5) „*Мишљење и умовање*“ је незгодно, јер прво обухвата и друго. „За *проверавање* знања и *откривање* истина“ боље је: за утврђивање знања и проналажење нових истина. (8) „Што други чине за нас *у погледу нашег приближавања* савршенству наше природе“ лешије је: што други чине *у намери да нас приближе* савршенству. „Ова дефиниција има и ту заслугу“ (11), место: и ту добру страну. „Шта да *закључимо*“, (12) место: шта да изведемо. „Ова васпитања“ (у множини), боље је: ове разне врсте или стране васпитања. „Притежање“ знања застарело је, а „да *насто-*

на важнијем“ ваља: да боље *утврђује* оно што је важније. (21) ... „погодбе без којих би се *васпитно дело осујестило*“ (22) ваља: без којих би сав васпитни *посао* био *узлудан*. Тако и ово: „Па и сама земља, као и њени становници, *осуђена је проклетством* општега ропства“ (26); „припуњена (душа) да се *превија* *уза се* и да добија чудне облике. И способности човечијег духа ухапшене су у *цећинама деспотизма*, умиру *усред умне ноћи*.“ (27); „природа *жели*“ (29); „тело... тај нижи део наше *душе*,“ место: *нашега бића*; „да у човеку *живогиња буде солидна*“ (30); „ако (моралне способности) располажу *крепким и гинким удовима*“ (32); „и најзад да уме да живи без звонцета при руци и без момка (*на крају звонцета*)“ (34); „хигијена пре своје *преише* из *теорије физиологије*“ (35); „који се (органи) развијају мало по мало *силом спорог, али непрекидног растена*“ (35); „у својим *лекцијама* из гимнастике“, место предавањима (37); „васпитање које се састоји у чувању и *штићењу* природних снага и које се сво своди на *забрањивање* свега онога што *диктује* хигијена“ (37); „са *прекомерним* предметима и *претовареним програмима*“ (38); „Спенсер, који је боље *надахнут* у овој ствари“ (39); „којима је била циљ *лишавање* и опасно мучење тела“ (40), (а не каже се *лишавање чега?*); „једно средство за *неговање* духа *помоћу* *практике* једног страног језика“ (45); „*терајмо* такође истраживање неких нових покрета и неке префињености“ (45); „он (Х. Спенсер) хоће да оне (девојчице) трче *као луде* и да расту у скакању, јурењу и *ударцима*“ (48); „неће се од *жене* (а треба од женскиња) дакле захтевати ни дугачке *трке*, ни велики и силни *скокови*“ (49), место, дуго трчање и много скакање; „почињавају се неком *научном систему забављања*“ (53); „одвојено дело“ (57) место: засебан посао; „провизијом идеја“ (61) место: *привлачањем* нових мисли; „дух у своме напретку *није никад истоветан себи*“ (69) место: дух у своме развијању *није непроменљив*; „*усамљено* *неговање*“ (70), место: *једнострано* развијање; „*јер нема смисли* поштовати снаге којима се одриче постојање (75) место: *јер се не могу* развијати способности које не постоје; „*придружено* је с онолико *уживања*“ (78) место: *помешано* с онолико пријатности; „Треба да *задовољство* учини све“ (78) — тако је преведена славна Фенелонова изрека: „Ваља учинити, да се све врши с *пријатношћу!*“ „*Бол* се из васпитања не сме избацити *онако као из неког ината*“ (79); „ово је у *љубазном облику*“ (83); „све су интелигенције *једнаке*“ (83); „*уаразњавање* *корисних* способности“ (86); „изгледа као да нека невидљива рука улива кап по кап душу и интелигенцију у овај *крт* и деликатан суд“ (89); „пре *узраста* разума“ (92); „одваја и *приближује* конкретну грађу наших чула“ (92) (место: *раздваја* и *сипаја* итд.); „био то природан или стечен, *уређен* или *наслеђен*, наш разум *преегзистира* нашим чулима и управља њиховим радом“ (92); „*сакатост* чула (95), место: *несавршенство* чула итд.

Мислим, да ми није потребно наводити више примера; а све не бих ни могао побројати. Ово је само на првих 95 листа, а њих има 666! Даље побројавање није ми потребно ни с тога, што су све оваке грешке или нетачности у рукопису обележене плавом писаљком, те се лако могу наћи и видети. Ово ће и преводиоцу олакшати поправљање овога превода,

И грешака у језику има повише, али их ја нећу ређати, пошто су и оне у рукопису обележене, а многе и поправљене. Које и где нису обележене то је с тога што се оне *понављају* кроз цело дело, па ће их преводилац и сам исправити.

Преводилац понајвише пише „цељ“, а само по негде *циљ*. Напротив, ово друго је боље и треба остати при њему и то у мушкоме роду: тај циљ.

Реч *ум* преводилац је употребио само на два—три места, а реч *разум* готово нигде, него се служио француском речи „интелигенција“. Тако онда вели и за мало дете по рођењу: „његова интелигенција“ и „у његовој интелигенцији“. А код овако две добре речи наше то није морао да чини. Тако је избегавао и речи *суђење* и *расуђивање* или барем *размишљање*, па је место тога употребљавао опет француску реч „резоновање.“

„Les leçons des choses“ превео је буквално: „лекције о стварима;“ а у нас се то зове *Оцигледна Настава*.

Код француског језика и Француске Историје негде је реч француски замењивао речју српски; а ваља или ово учинити свуда и онда ове одељке прерадити за наше прилике, или оставити као што је, или, барем, казати, општим називом: *матерњи језик* и *народна историја*.

Према свему овоме мој је закључак очевидан и јасан:

Дело Компејреово је у главном, у основици, добро, особито његов први општи део, и оно би било добитак за нашу сиромашну педагошку књижевност.

Али превод г. Р. Огњановића није такав, да би се могао примити или препоручити без поправака. Он је извршен буквално, од речи до речи, с многим галицизмима и нејасностима, које би худиле разумевању дела. Грешака има и у српском језику, нарочито у стилу и реду речи. Предавање матерњег језика, читања и писања, народне историје и земљописа своје отаџбине остало је онако како је то у францускоме оригиналу, без икакве прераде за наше прилике. А ово је ваљало учинити не само с обзиром на наше националне него и на наше друштвене и политичке прилике. А, ако би преводу оволика прерада била одвише тешка или немогућа, онда би барем ствар ваљало *уоштити* и узети оно и онако што је подједнако и заједничко за све народе, без обзира на њихову народност, веру и облик владавине.

А ако би се дело исправило — што не би било тешко пошто су све мане у рукопису обележене — а особито ако би се по потреби и прерадило за наше прилике — што такође не би било много тешко: онда би се оно могло препоручити за све књижнице и средњих и народних школа.

У писму пак Гл. Просв. Савета стоји, да је преводилац „молио за *одобрење* да се овај његов превод... може употребљавати као *уџбеник* у средњим школама у Србији и у *Турској*.“

О тој молби његовој могу да кажем ово: Пре свега Србија или њено министарство, не може ни одобравати ни не одобравати уџбенике за Турску, и ако и тамо има наших сународника и њихових школа. А под „средњим школама“ у Краљевини Србији преводилац је извесно разумевао *учитељске* школе, јер се само у њима предаје овај предмет. Али за ове школе опет, којих има само три, уџбенике не прописује министарство, него их бирају и препоручују сами наставници. Тако би та молба просто отпала.

Како ће пак преводилац штампати свој превод после извршених поправака, ја се у то нећу упуштати. Жалио бих само од срца кад дело ово не би у нас угледало света и кад би оволики труд преводитељев — пропao.

На завршетку молим Савет да ме за ово мало задоцњење извини, јер ми, поред редовних послова, није било могуће пре, да пажљиво размотрим

www.slovo.net
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

овојко дело и у оригиналу и у преводу и да овако изнесем све мане, како би се оне лакше исправиле и дело на нашем језику изишло што тачније и боље.

Под /. враћам и дело и превод његов у 666 полутабака.

9 марта 1903

Београд.

Главном Просветном Савету
 понизан

Ј. Миодраговић
 проф. Гимн. В. Ст. К.

Реферат г. Поповића гласи :

Главном Просветном Савету

Част ми је поднети следећи реферат о преводу дела Г. Компејреа „Теориска и практична педагогија“ који је учинио г. Р. Огњановић, наставник српске гимназије у Скопљу.

Колико сам разгледао, преводилац није учинио ни једну погрешку у смислу, погрешку која би долазила од незнања језика с којег преводи. Међу изразима које преводилац употребљава, има каткад, врло ретко у осталом, таквих који би се на први поглед чинили да показују неку малу погрешку у смислу, али који то у ствари нису, него се имају приписати невштини изражавања преводиочева. Тако на стр. 3 превода, „la vitalité“ је преведено са „живот“ у место са „животна снага“, „способност за живот“ итд.

Од других погрешака које се у превођењу обично налазе, наш преводилац има у доста јакој мери ту да му превод не тече лако, него да се на преводу осећа француски оригинал, скоро стално. Преводилац, наиме, често иде доста сервилно за оригиналом, задржавајући француски склоп реченица и њихову синтаксу, тако да превод није у течно српском језику. Примера за ово има доста, и ја ћу само два три навести. На стр. 3 превода стоји: „...васпитање пре но што буде једна вештина у рукама учитеља.... који је оилођују својом иницијативом (qui le fécondent par leur initiative). На стр. 11. превода стоји: „васпитање јесте збир напора којима је циљ да човек дође до потпуна притежања својих различних способности и до њихове добре употребе“, што је скоро дослован превод француске реченице: „l'éducation est l'ensemble des efforts ayant pour but de donner à l'homme la possession complète et le bon usage de ses diverses facultés“, у којем су, поред употребе незгодне речи „притежање“, све супстантивне конструкције или групе преведене опет супстантивним групама у место глаголских, које су код нас у чешћој употреби.

Због тога, као и због других ствари, реченице у преводу постају често тешке и теже разумљиве. На стр. 15. стоји: „и заиста, кад су сви људи слободни, и то слободни морално у одређивању својих поступака, и слободни политички својим активним учешћем у управљању друштвом, чији су саставни део. онда није ли очигледно да сви имају право, ма какав био њихов положај, на либерално васпитање које просвећује њихов дух и њихову вољу?..“ Реченица би била и течнија и тачнија да је преводилац превео фразу: „si tous les hommes sont libres“ са „ако су људи слободни...“ фразу: „dans la conduite de leurs actions“ са „у вршењу својих дела“, фразу: „dont ils font partie“ са „којем припадају“, фразу: „n' est-il pas évident qu' ils ont tous droit“ са: „зар немају сви право (зар се може рећи да...)“, итд. На

стр. 6. превода стоји : „да би се све више и више обезбеђивала тачност педагошких истина“ (pour assurer de plus en plus l'exactitude de notions pédagogiques).

Преводилац каткад, без икакве потребе, разбија француску реченицу у две, или је прекраја, што све штети леп стил пишчев или слаби важност и јачину појединих идеја. Тако на стр. 5. превода, у реченици : али из овога не треба мислити, итд.“ упитна конструкција је без потребе замењена простом потврдом. На стр. 7. превода реченице „Психологија јесте принцип... за помоћ целокупној психологији“ две су место једне француске, која се слободно могла само једном превести. На стр. 31 превода, реченица : „Ово су знали још и Грци“ прекројена је, а није тачан превод француски, „les Grecs l'avaient compris“ (Грци су то добро знали), и има мало друкчији смицао од онога који јој је писац дао. На стр. 651 превода стоји : „сви учитељи без изузетка врло добро знају“ ; у француском, међутим, нема ни „без изузетка“, ни „врло добро“. На истој страни, мало даље, стоји : „ни сâм Pestalozzi, који је...“ ; у француском, међутим, стоји просто : „Pestalozzi, qui avait...“

Као што се по последњем примеру види, преводилац пише имена научника латиницом и њиховом посебном ортографијом, уместо да их транскрибује ћирилицом. Негде, стави и „Г“ или „М.“ поред њихова имена, кад их и писац стави (н. пр. Г. Vaïn, у значењу : *госа*. Бен) ствар која код нас није у употреби. У осталом, ово је лако исправити.

Што је теже исправити, то је што, кад писац означи страну неког дела немачког или др. у француском преводу, преводилац такође означи ту страну по истом преводу, у место по немачком или др. оригиналу, како би за нас требало.

Према свему овоме, овај превод потребује поправака, ситнијих и крупнијих. Кад би преводилац поново прегледао дело, и, по уствима која су овде дата, променио свој превод колико се може, а нарочито старао се да своје реченице учини течнијим и приступачнијим, ја бих био мишљења да је превод добар, и част ми је поднети ово мишљење Главном Просветном Савету

19 јануара 1904

Београд.

Главном Просветном Савету
одани,

Павле Поповић.

Према овим рефератима г.г. референата Савет је мишљења : да би се ово дело могло употребљавати као уџбеник у средњим школама само тако, ако би га преводилац поправио према напоменама г.г. референата.

Г.г. Јовану Миодраговићу и Павлу Ј. Поповићу, у име хонорара за реферовање, одређено је свакоме по *тридесет (30) динара*.

VII

Саслушан је усмени реферат г. Сретена Пашића, редовног члана Савета, о књизи : „Детињци“, од г. Мих. Јовића, у издању г. Милана Арсенијевића, књижара овдашњег, који је молио за одобрење да се његово издање ове књиге може употребљавати за поклањање о годишњим испитима.

WWW.UNILIB.RS Према реферату г. Пашића Савет је дао мишљење: да се ова књига може употребљавати за поклањање ђацима старијих разреда основне школе с тим, да се из ње изостави на првој страни песма: „Посвета праху оца Србије, (од Његоша)“ и то с тога, што ју је г. Јовић препевавањем и додавањем покварио.

Овим је завршен овај саветски састанак.

866. РЕДОВНИ САСТАНАК

3. марта 1904. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК **д-р В. Бакић**; ПОТПРЕДСЕДНИК **Ст. Ловчевић**; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: **д-р Марко Т. Леко**, **д-р Драг. М. Павловић**, **Жив. М. Перић**, **Ср. Ј. Стојковић**, **Ср. Пашић**, **Љуб. М. Протић**, **д-р Чед. Митровић**, **Ђока Анђелковић** и **Момчило Иванић**.

Пословог: **М. И. Шеварлић**.

I

Прочитан је и примљен записник 865 састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 28. прошлог месеца, ПБр. 2897, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Дим. А. Пејовића, свештеника из Зајечара, који је молио за одобрење да се његова књига *Деци идеали* може употребљавати за поклањање ученицима о испиту.

Савет је одлучио: да г.г. Ср. Пашић и Ђока Анђелковић, редовни чланови Савета, ову књигу прегледају и о њој Савету реферују у смислу молбе г. Пејовића.

III

Прочитан је реферат г. Михаила Ј. Ђорђевића, професора, о „Биографијама и историјским догађајима из историје Грка и Римљана“ које је у рукопису поднео проф. г. Никола Јанчић и молио за одобрење да се могу употребљавати као лектира у II разреду гимназије.

Реферат г. Мих. Ј. Ђорђевића гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет на своме 856. састанку изволео је решити да се упитам за мишљење: да ли се рад г. Николе Јанчића проф. „Биографије и историски догађаји из историје Грка и Римљана“, може употребити као лектира у II раз. средњих школа при предавању опште историје. Одазивајући се жељи Главног Просветног Савета, част ми је дати своје мишљење о овоме раду г. Јанчића.

Овај рад наменио је приређивач да послужи као историска лектира за II раз. средњих школа. Ну, како се у II разреду историја и не предаје

дружнџије већ у сликама и биографијама, настаје питање: да ли је баш било потребно да се и за такву историју ствара нарочита лектира? Али, кад се узме на ум, да код нас још нема дечје лектире, какве треба и колико треба, мислим, да и прилози ове врсте могу имати свој *raison d'être*. Чинећи приређивачу овде концесију, ипак му не могу пропустити без замерке непотпуност, која се примећује у овом послу његовом. У овој збирци има свега 27 биографских скица и топографских описа, од којих се 15 односи на Стару Грчку, а 12 на Рим. Као што се види, приређивач није унео у свој рад ништа из историје Источних Народа, ма да се и њихова историја учи у II разреду.

Такву погрешку, мислим, не би требало чинити у књижици, која се нарочито намећује да служи као лектира и помоћ ученицима за предавање историје у II разреду гимназије. Ово није потребно чинити већ и с тога што у историји тих народа (код Херодота, у Св. Писму и описивању новијих откопавања) има доста лепих места и угледних примера, који с пуно права треба да уђу у оваку књижицу.

У биографским скицама ове збирке износе се примери родољубља, храбрости, пожртвовања, честитости и правичности, постојанства и издржљивости. Лектира ове врсте има задатак да, износећи пластичне слике и етички моменат, ствара очигледност и дејствује на фантазију и душу ученикову. Кад наставник о оваким примерима предаје живо а занимљиво, вели педагог Шилер, моћи ће са лица својих ученика читати, да су они у том тренутку духом врло блиски узоритом јунаку.

Погрешака у преводу и језику има на више места. Приређивач је ове биографије преводио с француског, али му је превод понегде испао буквалан, а реченице тешке и неспретне. За потврду тога навешћу неколико примера: „Она је (Атина) била изнад Спарте исто онако, као што је какав интелегентан човек изнад каквог сељака“. — „Аристид записа име, *што му га је овај тражио*.“ — „Он је (Сократ) *извршио (?) чувено правило*: Познај самога себе.“ Необичан је склоп и ове реченице: „Подиглоше доцније једног великог лава на месту где су пали“ (Спартанци).

Погрешан је превод „због ускости места.“

Уз име града Фокеје требало је ставити у напомену где се налази. Речи „басен“, „интелигенција“ и „интелигентан“, деца су непознате и не смеју се употребљавати у овакој књижици. У место „два близнаца“ треба назвати „два близанца“, уместо чеда војске, „војничка чеда“. Од правописних погрешака запазио сам ове: „Јевреима“, „уколико — утолико“, „Средиземно море“, „Еуротаса“, „Ксенофон“ итд. У место „Марсеј“ мислим да би боље било да се пише Марсељ, како се то већ код нас одомаћило. У осталом и цела она прича о постанку Марсеља може изостати, јер то има већег интереса само за Французе.

На интерпункцију мало је пажње обраћено.

После свију ових напомена, ја бих могао овај рад препоручити Главном Просветном Савету само тако, ако га приређивач допуни примерима из историје Источних Народа и ако исправи учињене грешке у језику.

Захвалан Главном Просветном Савету на указаној почасти,

20 јануара 1904 год.

у Београду

Мих. Ј. Борђевић

професор I. београд. гимназије

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Према овоме реферату г. референта Савет је дао мишљење: да се „Биографије и историјски догађаји из историје Грка и Римљана“ од проф. Ник. Јанчића могу употребљавати као лектира у другом разреду средњих школа, ако их г. Јанчић поправи и допуни према напоменама г. референта.

Г. Михаилу Ј. Ђорђевићу, у име хонорара за реферовање, одређено је *двадесет (20) динара*.

IV

Прочитан је реферат г. Владимира Д. Стојановића о књизи: „Савети и практична упутства наставницима и наставницама пре уласка у јаван живот“, књиговођа, од Жил-а Пајо-а, у преводу проф. г. Николе М. Ракића, коју је издао г. Ђорђе Будимовић, књијар и штампар из Крушевца, и који је молио да се његово издање поменуте књиге може употребљавати за поклањање ученицима учитељских школа и да се препоручи за књижнице основних и средњих школа.

Реферат г. Владимира Д. Стојановића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу: *Савети и практична упутства наставницима и наставницама пре уласка у јаван живот*, књига прва од Жил-а Пајо-а, коју је с француског превео проф. Ник. Ракић, и част ми је поднети Главном Просветном Савету своје мишљење о њој.

Књига ова у оригиналу намењена је француском наставнику народне школе. Поникла је из дугогодишњег заједничког рада пишчева са наставницима и наставницама. У њој по речима пишчевим нема ни једне главе, ни једног чланка који се није доживео. Писац је слушао жалбе наставника, с њима је испитивао многе тешкоће и решавао их. Он им је стављао питања о њихову ступању у живот, њиховим предавањима и о том како схватају циљ живота. Одговоре њихове о свему том филозофски је испитао и средно у принципе — водиле који треба да руководе наставника у његову раду. То је и садржина ове књиге.

Али, и ако су ова питања црпена из живота и рада француског наставника, а њему и намењена, она су од такве опште вредности да могу и код нас бити од користи. Ко познаје живот наше народне школе, увидеће да овакви савети и упутства могу на добро послужити и нашим наставницима и наставницама, као и онима који се за то спремају. Зато сам мишљења да се ова књига у српском преводу од г. Ракића може употребљавати за поклањање ученицима и ученицама учитељских школа и да се може препоручити за књижнице народних и средњих школа.

6 јануара 1904 год.
у Београду.

Главном Просветном Савету
захвалам

Влад. Д. Стојановић,
школ. надзорник за град Београд.

Према овоме реферату г. референта Савет је мишљења: да се ова књига може употребљавати за поклањање ученицима и ученицама учи-

тедских школа и да се може набављати за књижнице основних и средњих школа.

Г. Владимиру Д. Стојановићу, у име хонорара за реферовање, одређено је *двадесет (20) динара*.

V

Прочитан је реферат г.г. д-ра Стевана М. Окановића, Ристе Вукановића и Димитрија Ј. Путниковића, о *Сликама за наставу у народним школама* и о *Методичком упутству* за ове слике од г.г. Љуб. М. Протића, Владимира Тителбаха и Влад. Д. Стојановића, који су молили да се ове њихове слике са Методичким упутством откупе и употребе у народним школама као помоћно наставно средство.

Реферат г.г. д-ра Стевана М. Окановића, Ристе Вукановића и Димитрија Ј. Путниковића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо „*Слике за очигледну наставу*“ с „*Упутством*“ од г. Влад. Тителбаха, Љубомира Протића и Влад. Стојановића и част нам је о њима изрећи овај суд:

а) С теоријско-педагошког гледишта

Ове су слике израђене ради допуне очигледне наставе *по угледу* на слике, које постоје за великоварошке школе западних народа. Иначе су *сами предмети* у очигледној настави претежнији од слика. На како се сеоски народни живот у већини наших школа може проучавати на делу, то су за сеоске школе ове слике излишне, док су за варошке школе управо неопходне.

б) С практично-педагошког гледишта

Ове слике обухватају у довољној величини за то потребне предмете тако, да понегде чак та потпуност излагања разних ситуација на ограниченом простору чини утисак утрпаности. Према томе, оне би се могле у заједничкој настави целог разреда употребљавати корисно као табле за зид, или за заједничко посматрање на школској табли, и то ради јачег упечатка градива из прве очигледне наставе и из познавања домовине и народа.

Најпосле:

в) С гледишта уметничког

Предела и етнографска карактеристика могу поднети. Али фигуре људске нису цртане с природе, већ су покрети и ситуације људи неприродни; одношај делова несразмеран; лица без изражаја; типови неодређени. Због тога би се и све ове фигуре морале исправити, ако би Главни Просветни Савет усвојио ове слике за наставу у народним школама са важности њихове, која је напред споменута.

15 децембра 1903 год.
у Београду.

д-р **Стев. М. Окановић**
професор
Риста Вукановић
Д. Ј. Путниковић
учитељ.

WWW.UNILIB.RS

Савет је одлучио: да се умоле г.г. Ђока Миловановић, Никола Зега и Риста Вукановић да дођу у идућу саветску седницу и да Савету даду потребна обавештења о овим сликама пре коначне одлуке саветске о њима.

Овим је завршен овај саветски састанак.

867. РЕДОВНИ САСТАНАК

10. марта 1904. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК: д-р В. Бакић; ПОТПРЕДСЕДНИК Ст. Ловчевић; РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: Жив. М. Перић, Ср. Ј. Стојковић, Ср. Нашић, Љуб. М. Протић, д-р Чед. Митровић и Ђока Анђелковић. — По нарочитом позиву овој су седници присуствовали: г.г. Ђока Миловановић, Риста Вукановић и Никола Зега.

Пословое: Миладин И. Шеварлић.

I

Саслушани су усмени реферати г.г. Ђоке Миловановића, Ристе Вукановића и Николе Зеге о *Сликама за наставу у народним школама* од г.г. Љуб. М. Протића, Влад. Тителбаха и Влад. Д. Стојановића, који су молили да се ове слике откупе, о државном трошку издаду и употребе као помоћно наставно средство у народним школама.

Према реферату г.г. д-ра Стевана М. Окановића, Ристе Вукановића и Дим. Ј. Путниковића, који је прочитан на 866. састанку, и према усменим рефератима г.г. Ђоке Миловановића, Ристе Вукановића и Николе Зеге, Савет је већином гласова одлучио: да је идеја добра, да је *Ушутство за слике* добро изражено и да би се *Слике за наставу у народним школама* онда, кад би се поправиле према реферату г.г. референата.

Г.г. д-ру Стевану М. Окановићу, Ристи Вукановићу и Дим. Ј. Путниковићу за заједнички реферат одређено је *тридесет (30) динара*.

Овим је завршен овај саветски састанак.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НАУКА И НАСТАВА

ФИЗИЧКИ РАЗВИТАК ШКОЛСКЕ ОМЛАДИНЕ И ШКОЛСКА ХИГИЈЕНА У СРБА

(Предавање д-ра Љубомира Ненадовића на првом међународном конгресу за школску хигијену у Нирибергу 4—9 априла (по нов.) 1904 године)

У модерној културној држави постављено је за догму правило : да је човек највеће и најскупоценије благо у држави, и то човек, подједнако здрав телом и духом, пошто само такав човек има својства да буде културан фактор, чији рад може и мора имати обилата успеха. Здравоме становништву, па према томе и држави с таквим становништвом треба мало, али за то је оно кадро много да учини, лакше да сузбија и да савлађује тешкоће, и извесно ће у културној светској борби и утакмици побеђивати и доспети на врхунац свог материјалног и умног развитака. А народ слаботиња, па према томе и држава с таквим народом, потребује много а није, по готову, ни за што кадар, те на крају крајева мора и да подлегне у борби за опстанак, која је из дана у дан све мучнија.

По томе се већ довољно види, од колике је велике важности физичко благо сваког културног народа. Но у исто време тиме се тумачи и потреба и јачање тежње : да се упоредо са умним развитаком негује тело, и да се неговање телесне снаге, која је толико исто важна као и умни развитака, врши по извесном, смишљено установљеном систему.

Живот и рад целокупног српског народа, који је за сејајног периода немачких Хохенштауфена, имао своју самосталну и културно напредну државу, која је под српским царем Душаном Силним обухватала готово цело Балканско Полуострво, даје пуно доказа, да је наш народ у оно доба правилно схватио и важност физичкога блага свога.

На жалост, после напрасне смрти Душанове, та стара српска држава, која је тако лепо почела напредовати, стала је нагло опадати. Великашки раздор у држави, и продирање Османлија на Балканима, беху је убрзо

толико подрили, да је страшни покољ 1389 године на Косову у данашњој Старој Србији поништио сасвим државну самосталност нашег народа.

Изгубивши своје државно биће, наш се народ, кроз читава столећа, борио очајно са својим крвним непријатељима, Турцима, за свој национални опстанак на рођеној грудви земље. У оно доба, наши су претци били грудобран за све европске народе, који, заклоњени и заштићени њиме, моглоше свом снагом да се посвете свом културном развоју. Но, кад се већ превршила мера мука и страдања, тада је српски Прометеј на Балканима, управо пре 100 година раскинуо своје окове, — да под вођством Карађорђа, јуначког и славног деде нашег садашњег Краља Петра, развије заставу оне светле иројске борбе за слободу, коју је и Леополд Ранке овековечио у својој „Историји Српске Револуције“. Том борбом је наш народ извојевао себи испрва вазалну, а наскоро за тим и потпуну самосталну и независну Кнежевину Србију. На послетку се та борба за сада, отприлике пре 25 година, завршила уздицањем Кнежевине Србије на Српску Краљевину.

Срби у Босни и Херцеговини остали су и после ослобођења Србије под турским јармом. Доцније им је Берлински Конгрес отворио (1878) пут ка егзистенцији, која је достојна човека у толико, у колико је Европа на том конгресу дала Аустро-Угарској мандат, да те српске земље умири и култивира.

Уједно су Срби у Старој Србији и Мађедонији остали и на даље без заштите и без помоћи, и баш сад одјекује Европом њихов јак са грозота и мука, које трпе тамо не само од Турака, него и од Бугара, ма да се и српска крв обилато пролила за ослобођење Бугарске од турског јарма.

Доцније су се политичке прилике развијале тако, да Срби, којих има преко 6 милијуна, изузимајући две независне српске државе: Србију и Црну Гору, живе још и у Угарској, Аустрији, Босни, Херцеговини, Бугарској и Турској.

Морао сам најпре ово напоменути, да се могу правилно оценити тежње, подвизи и успеси међу нама Србима, у правцу физичког развоја нашег школског подмлатка.

*

Од све наше напред побројане браће најпре су Угарски Срби дошли до темељније образованости и културе, јер се они први међу нама беху оставили ратовања и посветили мирноме раду. Они су имали уређене основне, средње и стручне школе још у оно време, кад су код нас и код друге наше браће основне школе биле тек у почетку. Ово се даје објаснити осим њиховим ранијим враћањем ка мирноме раду, још и околношћу, што су приликом сеобе једнога дела Балканских Срба у

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unibg.rs

Угарску врло многи прваци и богаташи нашега народа напустили свој завичај и онамо прешли. Сем тога и тиме, што је ускоро после те сеобе државна власт аустријска некако била на руци нашим сународницима при подизању школа, дакако у главном из обзира на чисто државне интересе, а не из тежње да потпомогне животне потребе и народне особине наше тамошње браће. Последица је, пак, тога била та, да су Угарски Срби до саме друге половине прошлога столећа вршили према Србији и у опште према балканским Србима ону улогу, коју је вршила Тоскана према осталим државама на Апенинском Полуострву. Но, у овоме су се данас прилике потпуно промениле, како у погледу националном, тако и у погледу смерова и подвига културнога живота нашег народа. Данас је Српству центар Србија, која и сад и за у будуће сједињава у себи улоге српског Пијемонта и српске Тоскане.

*

У колико је код нас Срба почео да се утврђује, усавршава и шири савремени културни систем, који се оснива на индустријализму, и који данас у свету влада неограничено, у толико се све чешће испољавају и оне ружне стране, које смо могли видети, а које и данас видимо, како у опште у раду и тежњама модернога друштва, тако и посебице у школским пословима.

Као свуда тако се и код нас Срба мислило, да се све, а нарочито материјални преокрет, полет и напредак може постићи једино школом; односно да само тим путем треба ићи, па да се мора доћи до циља. Ово је проузроковало да су се у нас школе множиле, али је у исто време и школски подмладак све више морао да седи и да се зноји око чисто механичког учења. Последица је тога била та, да су се код деце све већма испољавали први знаци телесног замора и делимичне знаци уназађивања. То се више опајало у културним средиштима (варошима), по селима, где још преовлађиваше патријархални начин живота, који није негодовао оним opakим пратиоцима културнога развоја да узму маха.

Услед тих неприлика се и у нас Срба, упоредо са умножавањем школа, све већма осећала и потреба радикалног преустројства школства у целини.

Изузимајући поједине лекаре и родољубе, којима је опште благо лежало на срцу, највише су српски народни учитељи радили и урадили на савременој реорганизацији нашег школства. Они су у току времена понајвише напредовали, те покретали и извојевали и друге спасоносне новине у нашем народном и државном животу.

На првом месту морала је и у нас школа, у којој се само учило, да одступи испред школе, која је учење заменила васпитавањем, а која је од тада све већма позвана и одређена, да се уз неговање духа подједнако стара и о неговању тела.

Но као год код других народа, тако и код нас Срба нису све напредне тежње дошле преко ноћ, нити су свуда имале истог и потпуног успеха. Као што се у опште живот једнога народа и државе с муком отима од вековне учмалости и заосталости ка светлости, ка слободи и напретку у модерном смислу, тако и модерно реформисање школа са обзиром на школску хигијену, није могло да се изврши док би длава о длава ударио. Па ипак је радосна појава, што је наш народ, чим је мало одануо у борби за слободу, сву своју пажњу посветио свом националном образовању а с тиме у вези и физичком неговању.

Налазимо у том правцу на листинама нашег културног развоја, да је наскоро после започете борбе за слободу, на име 1808 године, основана прво средња школа, која је доцније, 1833 године премештена из Београда у Крагујевац, и у њој је 1844 године први пут уведена настава из гимнастике, но то с почетка није био обавезан предмет.

Уопште, може се рећи, да се од тога доба почела и у народним школама поклањати већа пажња физичком неговању школског подмлатка. До тада су деца морала ићи сваког дана у цркву на вечерње. Али како се 1853 године у основној школи умножио број наставних часова, тадањи је митрополит одлуком својом ослободио школску децу тог свакодневног посећивања цркве, како би се дало школи што више времена, да врши свој задатак и да се деца много не оптерећавају.

Кад се концем 50-тих година међу европским народима покренуло питање о телесном неговању, имало је то јаког утицаја и на прилике код нас у Србији. Почетком 60-тих година установљене су код нас гимназије, па је том приликом и гимнастика увршћена у наставу као обавезан предмет, само што се тиме није имало успеха, ни у средњим школама ни ван ових. Изузетак је чинила само гимназија у Крагујевцу, где је тада уведена била шведска гимнастика, за коју су се начиниле и нарочите просторије. За овим је примером дошао распис министра просвете, којим се исто то наређивало и осталим средњим школама у Србији. Са својих установа у томе погледу Крагујевачка Гимназија се толико била прочула и стекла толики углед, да је суседна угарска влада слала тамо свог нарочитог изасланика, да проучи те установе.

Али, на жалост, овог похвалног и лепог покрета нестале због финансијских незгода, те се наскоро гимнастика у средњим школама опет уназадила.

Паралелно с општим тежњама за побољшањем физичког напретка у школске деце, предузимали су меродавни фактори и кораке за реформисање школа у том погледу.

У шездесетим годинама прошлога столећа издало је Министарство Просвете нарочити распис о томе: где и како треба подизати зграде за школе, и чиме треба оне да су снабдевене. У истоме распису беху објављена и правила за учитеље и ученике у погледу заразних болести,

епидемија, обавезног каламџења богиња, и уопште свега што се односи на заштићавање школског подмлатка у здравственом погледу. Оно истина сва ова наређења нису потекла по систематски промишљеном и логички изведеном плану, али су у главном одговарала тадашњим приликама у Србији и око ње. У једној од ових наредаба, пошто су побројане дотичне мере, каже се отприлике ово: „Налаже се свима управитељима, професорима и наставницима, да не буду само строги оцењивачи њиховог напретка у науци и постигнутог успеха у томе, него да буду прави родитељи и унапредитељи и усрећитељи њиховог васпитања здравља и у опште целокупног напредовања повереног им подмлатка“.

Ослањајући се на искуство, стечено у немачко-француском рату, а доцније и у нашим ратовима с Турцима, заведена је у нас, почетком 80-тих година, гимнастика по свима школама као обавезни предмет. У исто време је наређено, да се по свима школама упражњава и војно вежбање. Ово једнострано, па с тога баш са хигијенског гледишта и штетно физичко неговање за школски подмладак, није дало жељене резултате, због чега је већ после неколико година и цео тај покрет у земљи малаксао и ишчезао, као да га није ни било. За њим свакако не треба ни жалити.

Кад су под утицајем слободнијег живота у Немачкој и Аустро-Угарској концем 7 и почетком 8 деценија прошлога столећа, школе у тим државама учиниле полет, није тај покрет прошао без утицаја и на васпитни систем код нас Срба.

Године 1872 добише Срби у Угарској нов закон о народним школама, а година 1873 обележава у Србији почетак режама нове школе. У закону о школама и у каснијим специјалним наређењима прецизиране су све оне установе и захтеви (с напоменом да се по њима мора управљати), од којих зависи физички напредак српског школског подмлатка. Избор места за школску зграду, њен положај, начин грађења, број школских клупа, осветљење, једном речи све што се односи на унутрашње и спољашње уређење школе, на њено одржавање и усавршавање, било је удешено и према обзирама на телесно здравље и напредак школске деце.

Том приликом је и телесно вежбање ушло као обавезан предмет у наставне програме основних и средњих школа, учитељске школе и богословије. У исто време је свима наставницима скренута пажња и на то, да не смеју преоптерећивати ђаке предметима и задатцима.

Године 1891 приступило се у Србији поново реорганизацији физичког неговања школског подмлатка, почињући од основне школе па све до горе. У нов план уђе кретање у слободи и народне игре, и сјуставно се расподелише на поједине школске разреде. Поред тога дадоше се наставницима опширна упутства, у којима је објашњена физиолошка и хигијенска важност појединих кретања и игара за складно

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI.NE

развијање телесне и умне снаге повереног им школског подмлатка. У исто им је време наређено, да се сва вежбања и игре врше само у слободи под ведрим небом Божјим. Ова реформа ослањала се и на дотичне старе српске традиције и као таква има изгледа, да ће се потпуно учврстити, и све више успешно развијати.

Све дотадашње мере обухватале су мушки и женски школски подмладак у нас у једнакој мери. Но било је у нас покушаја, и остало је отуд посебних установа, којима се посебице смерало на то, да се опште и физичко васпитање нашег женскиња из темеља реформише.

И ту су наша браћа Угарски Срби повели коло. Д-р. Ђ. Натошевић, лекар и педагошки самоук, који је стекао себи заслуга за школе у Угарских Срба, завео је тамо још пре 30 година више девојачке школе са задатком, да женском подмлатку даду рационално васпитање за кућу и за живот.

Овим је школама њихов оснивач хтео да с успехом утиче и на физичко благо будућих матера и домаћица, а тиме и целог народа свога, кад је у наставни план тих школа уз кућарство ушла још и наука о здрављу и о неговању деце и гимнастика. Оваквих школа има и у Србији, а треба да их буде што више. Оне се и у хигијенском погледу стално развијају и усавршавају, боље него њихове друге у Угарских Срба.

И ако су закони и прописи чинили своју дужност, ипак је понека похвална мисао и тежња остала само мртво слово на хартији. Ту долази на првом месту гимнастика и неговање здравља код школског подмлатка. Узрок томе беше нешто оскудица у стручним снагама, а нешто немање целисходних вежбаоница и потребних помоћних средстава. За све то, као и у рату, треба новаца, новаца и опет новаца, — ствар, која је и код нас потребна. Јест, у томе је била оскудица, јер спољашњи немири — устанци и ратови на Балкану почевши од 1872 па до 1878 године — учинише, те се и наша млада држава морала много ангажовати, ма да је већ и онако морала да напреже све своје силе, те да се рад државне махине не угаси.

Од последица овог незгодног стања више је платио школски подмладак по варошима него по селима.

По селима имају ђаци за укидање гимнастичких вежбања више него довољне накнаде у заједничким екскурзијама (које су у осталом предвиђене и у програму за наставу), по ближеј и даљој околини, па онда у вежбању по башти и у пољу, и најзад у више мање великој удаљености школе. А уза све то долази још и околност, што се та деца и иначе више баве на слободи, те имају олако и доста телесног вежбања.

*

Да школски управитељи и наставници правилно схватају наређења од стране власти у погледу физичкога блага код школског подмлатка,

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

и да их с разумевањем и са успехом у дело приводе, за то се осим месних школских власти и школских надзорника, старају још и државни лекари, којима су доцније, за средње школе, придобили и засебни школски лекари.

За школске власти постоје нарочита наређења тако да има већ 20 година, како се у Србији не сме подићи зграда за школу, ако план за исту није израдио стручни грађевинар и ако га претходно није одобрило Министарство Просвете.

Истоме су циљу служила и друга наређења, у којима су горе-поменути фактори добијали стручна упутства за свој рад и у разним хигијенским питањима.

Пошто су државни лекари по своме позиву спречени, да у смислу дотичних хигијенских наређења стално врше надзор и утичу, издало је Министарство Просвете 1896 године за наставнике основних школа, а 1897 за директоре средњих школа, нарочита опширна и потребна упутства у погледу распознавања најпознатијих заразних болести, као и у погледу профилактичких мера, као неке врсте помоћи, док не дође окружни лекар.

Ово је истина само помоћ за невољу, и како за здравствено стање српског школског подмлатка тако и у опште задовољавало се што се може помоћи и са окружним лекарима, јер је бољи и такав надзор и евентуална помоћ него ништа.

С обзиром на општа спољашња и унутрашња уређења може се данас за основне школе у Србији и са гледишта потребног старања за физичко благо и напредовање школског подмлатка већим делом казати, да доста задовољавају што се од њих изискује. Оскудице и мане којих местимице још има, драговољно се и с најбољом вољом отклањају.

Овде би само још нешто остало да се уради, а то је, да се за основне школе по раштрканим местима, где ђаци, због велике удаљености својих родитељских кућа од школе, морају преданити у школи, — удесе нарочите засебне просторије за трпезарију и за борављење до продужења школског рада, докле се не би подигли интернати или још боље нове школске зграде, као што је то већ учињено на више места.

*

Данас је у Србији регулисано питање о *лекарима у средњим школама*. Почетак ове установе у Србији налазимо још 1872 године, када је у крагујевачкој гимназији д-р Р. Ковачевић добровољно и бесплатно вршио лекарски надзор над школском децом и лечио само сиромашне ђаке. Доцније му је био одређен годишњи хонорар од 150 талира, али под условом, да мора лечити сваког болесног ђака.

После разних експеримената решили су се код нас за установу нарочитих школских лекара, но за сада само у средњим школама. Го-

дине 1899 издало је Министарство Просвете наређење у коме је тачно опредељен круг рада ових лекара с обзиром на школу, школски под-младак, наставни план и на часове, а према хигијенским захтевима тако да школски лекар има права, да преко директора издаје наредбе и ставља своје евентуалне примедбе, о којима после решава министарство просвете. Школски лекар подноси извештај о своме раду и потребне предлоге. Ови извештаји и расправе о њима, и о школској хигијени уопште, којима се по неки као н. пр. београдски колега д-р. Св. Марковић, директор Ср. Ј. Стојковић и референт министарства просвете Љуб. М. Протић, посвећују с пуно истинскога жара и свесне воље, доприносе у знатној мери, да се буди и одржава јавно интересовање за школску хигијену.

Овде треба поменути још и наређење Министарства Просвете од 1901 године, по коме су школски лекари дужни, да сваког ђака лекарски прегледају најдаље до 15 септембра сваке године.

Сваки ђак, кад оде из једне школе, добија поред сведоштва о показаном успеху у учењу, и лекарско уверење с податцима о телесном здрављу за све време док је био у дотичној школи.

*

Прва катедра за хигијену у Србији установљена је још 1866 године. И установљење катедре за хигијену на нашој Великој Школи, — а додајем, да је то тада била и у Европи прва катедра за хигијену, — учинило је много за напредак школско-хигијенских тежњи и рада у Србији. Ова катедра, која се данас налази у рукама нашег искусног хигијеничара и првог српског бактериолога професора Др. М. Јовановића — Батута, одаслала је у низу година, у јавни живот, многог и многог ревносног пионира хигијене уопште а нарочито школске хигијене.

У вези с тиме морам с радошћу приметити, да је већ и у Учитељским Школама и у Богословији уведена хигијена уопште, а нарочито школска хигијена заједно с њеним помоћним наукама, и то као обавезан предмет, и да су за наставнике у томе постављене добре научне и искусне школске снаге. Ово је сваке хвале вредно. Јер, ако ико, учитељ и свештеник треба да су прави и истински апостоли школске хигијене и народнога здравља, и да, као такви, буду народу на руци и саветом и делом. Ово је за препоруку нарочито тамо, где као што је случај код нас, основне школе не могу бар тако скоро и колико би требало, да добију своје сопствене школске лекаре.

Са обзиром на ову последњу околност само је за похвалу, што најбољи међу нашим учитељима и преко своје дужности доприносе и речју и делом унапређивању школске хигијене и кретању друштва за чување и неговање народног здравља. Наши су учитељи написали и умножили мале књижице, у којима су кратко и популарно изложена најваж-

нија искуства и утврђена хигијенска упуства. Ове књижице добијају школска деца, носе их својим родитељима, читају код своје куће из њих, те тако уносе у најшире кругове интересовање за школску хигијену и њен значај, и непрестано га одржавају, снаже и шире. Може се као сигурно унапред казати, да ће се заједничком делатношћу свих ових фактора, пре или после, по свима нашим школама, одоздо па до горе, хигијена обавезно учити, односно вршити и тако поступно прећи у навику.

Ово се тим сигурније очекује, што и на пољу побољшања телесног неговања школског подмлатка, као и народног здравља уопште, не седи наше друштво скрштених руку, него од дана на дан, све то свесније свога циља, потпомаже издашно тежње и старање позваних фактора.

*

Наше друштво активно је овде у два правца: 1) предохране и 2) лечењу.

Предохране је циљ, да отклони све, што може да нанесе штете телесном здрављу школског подмлатка.

Лечење смера на то, да већ укорене мане и њихове последице исправља.

Друштвене установе, које у једном и у другом погледу постоје, већином делају у оба правца.

Овде у првом реду помињемо наше Лекарско Друштво, које се ревносно стара о побољшању и развоју народног здравља. До душе, могао би се овде онде пожелети и мало енергичнији темпо, па и целесходнија акција нарочито у погледу реформе нашег санитетског закона, у колико му се допушта од стране меродавних фактора да учествује у томе, који је постао још 1881 год. а који су наука, искуство и пракса прилично претекли. Ипак можемо уопште да будемо задовољни радом и успесима нашег Лекарског Друштва по стварима унапређења народног здравља, а тиме и народног подмлатка.

По примеру првог српског листа за хигијену, који се звао „*Домаћи лекар*“, који су 1870 године основали и уређивали сам предавач (овог предавања) и његов колега др. Пејчић, излази као нарочити прилог органу српског лекарског друштва „Народно здравље“, који је лист основао професор др. М. Јовановић — Батут и неко га време и сам уређивао. Сада тај лист уређује председник Српског Лекарског Друштва др. Данић. Популарним поукама и расправама речени лист знатно доприноси, да се у народу шири живљење по хигијенским правилима, дочим сам стручни орган „Српски Архив за целокупну медицинску науку“, под уредништвом истога председника, буди и одржава интересовање лекара и образованих кругова народних уопште.

*

Ван сваке је сумње, да су тежње Лекарског Друштва у ствари школске и народне хигијене и до сад могле наћи обилате потпоре у

добро промишљеној акцији наших српских Добротворних Женских Друштава, којих већ има знатан број.

У раду за народно здравље отвара се нашим женским удружењима најблагодарније поље за делатност, која не може проћи без успеха и за коју су баш ова друштва најподеснија, јер, као што нас искуство учи, женске су свему приступачније. а већ и наша народна изрека вели, да „кућа и деца не леже на земљи већ на жени“.

Ову је идеју предавач са успехом пропагирао у српској јавности.

*

Интензивне пажње и достојна уважења заслужују, у стварима здравља и подмлатка, и оне установе, које су до душе, према приликама, намењене само за одрасле, но које су ипак на многим местима од користи и омладини средњих школа. То су Гимнастичка Удружења за одрасле.

Почетак је тих друштава од шестог деценија прошлог столећа, кад је у Београду основано прво српско друштво за гимнастику и мачевање (1858). Али тек искуство ратова с Турцима у 8 и с Бугарима у 9 деценији прошлога столећа, дадоше овој установи чвршћи темељ и организацију свеснију свога циља.

Данас имамо у Србији два таква удружења: „Душан Силни“, названо по српском цару Душану Силном, и „Соко“. Ово последње основано је 1881. године, али се у земљи није распрострло, јамачно и због свог више једностраног гимнастичког атлетског циља. А напротив „Душан Силни“ распрострањено је по целој Србији, за што се има захвалити пре свега добро промишљеној систематској организацији његовој, као и усталаштву његове управе и њених спољашњих заступника и представника.

„Душан Силни“ сједињава у себи оне циљеве, којима је тежио немачки „*Vater Jahn*“ у почетку прошлог столећа у Немачкој, и „Линг“ у исто доба у Шведској. Но у томе, он, као год и његов прешак „Соко“ у најновије време није само слепи подражавач, него се оба труде, да модерне захтеве на пољу телесног неговања што боље прилагоде старим српским народним предањима — некој врсти атлетских народних игара, по примеру игара у старих Јелина, — да их тако рећи реформишу и да им осигурају даљи развитак.

„Душан Силни“ дели се на шест одељења или клубова, и то: клуб за мачевање и боксовање, стрељачки клуб, велосипедски клуб, јахачки клуб, клуб клизачки и скакачки. Ово друштво је ставило себи у задатак да спрема и учитеље за гимнастику, што ће много допринети општем увођењу телесног вежбања и побољшању народног здравља.

*

Спомињем још и прегалачко „Друштво за чување и неговање народног здравља“, које је тек у зачетку, и које се има сматрати не само

као радосна последица преласка савршених народно хигијенских тежњи у Србију, него, што је, чини ми се, главно да те тежње све боље хватају корена у самом народу. Ово ће друштво у будућности много, ако не и највише, допринети и телесном и духовном здрављу школског подмлатка, нарочито, ако, као што се и можемо надати, буде имало материјалне потпоре од стране државе.

*

Тако је Србија данас претекла Угарске Србе, који су некада били вође и на пољу народне хигијене у опште, а нарочито на пољу школске хигијене. Неком скоро беспримерном иноранцијом свога позива, меродавни фактори у Угарских Срба, нарочито њихове аутономне школеке власти, оштетиле су и уназадиле својим немаром народну школу. Тамо по готову већ нико више и не хаје за школску хигијену, нити за њене захтеве, ни за њено извођење и развијање. А и оно мало што се учинило, било је више као последица утицаја од стране државне власти, а не из сопствене слободне побуде и трезвене увиђавности. Али чак и то је обично остајало на — хартији. До душе, у средњим се школама опажала и у стварима школске хигијене нека живља и успешнија активност, али то је више плод иницијативе дотичног наставничког тела и утицаја строге државне контроле, него ли аутономних власти. Истина, пре две три године установљено је у једином богословском заводу Срба у Угарској звање школског лекара, али му је одређен тако бедан хонорар, да због тога тај завод неће никад моћи да дође до ваљане стручне наставничке снаге, а то је тим већма за жаљење, што са обзиром на то, како се наш народ односи према цркви, баш у богословском заводу, треба да ради најбољи хигијеничар.

*

Црна Гора, и ако самостална и независна, морала је баш зато да још од пропасти старе српске државе непрестано буде с јатаганом у руди и с пушком на оку, због чега се у најновије доба није ни могла да посвети културном раду. За то је до друге половине прошлога столећа и њено школство остало у закрљалом стању. А у то доба је делимице, постављено на основицу, са које се може боље развити и која се прилагођује народним особинама. Од тада се она и у хигијенском правцу постепено развија, ма да се код њих потребе у том погледу не осећају у толикој мери, као иначе код нас Срба у другим земљама.

*

Наша браћа у Босни и Херцеговини пошли су унапред од Берлинског конгреса (1878) ка овамо и у школском погледу, но школе су, што се даје лако појмити и у опште и на по се, поглавито и више удешене према интересима државним него према особинама нашега

народа. До душе, и код наше тамошње браће опажају се покрети у корист аутономног и модерног преображаја школе и образовања, али то је изузимајући поједине школе, све још у почетку и тек ће будућност моћи да покаже повољне резултате.

*

Но најжалосније стоје, у погледу школе и хигијене, наша браћа у Турској, односно у Мађедонији и Старој Србији, а делимиче и у Бугарској. У Бугарској се Срби силом бугаризирају. У Турској државна власт не хаје ни мало ни за школу ни за народну хигијену. Поједине европске државе старају се за своје држављане подизањем сопствених школа. Тим путем је и Србија морала да пође кад су Бугари и Грци све то јаче почели да однарођују нашу браћу у Старој Србији и Мађедонији. Србија је потпомагала оснивање и одржавање школа у тим земљама, те да нашу тамошњу браћу заштити и спасе. Многи од наших учитеља, који су тамо послани, платили су главом своју културну мисију, као мученичке жртве Бугара, Грка и Турака. Сасвим је појмљиво, исто тако према таком стању ствари, што о школској хигијени не може бити ни говора.

*

Кад резимирамо све напред побројане чињенице, онда у погледу физичкога неговања врло велике већине нашег школског подмлатка како у опште, тако и у вези са школском хигијеном, можемо према приликама, да будемо задовољни, ма да се код једног дела већ испољавају ружне стране културе. Ови нас знаци за времена опомињу, да нам ваља својски прионутти на рад, јер и овде је важније и лакше спречити него после лечити. И кад, као што је очекивати, наша српска Алмаматер у Београду, поступно организована, отпочне своју спасоносну делатност; кад се ми српски лекари будемо прибрани у један агилан савез, свестан свога циља; кад наша женска удружења, као збијена целина стану у своме делокругу уз нас лекаре, кад се Друштво за чување народног здравља, Друштво против алкохола, гимнастичка друштва свуда где Срби живе, заложу преко својих одбора, речју и делом и сви скупа образују једно коло са истим крајњим циљем: радити предано и заједнички за опште народно благо, — тада ће у нашем народу брзо продрети сазнање, да се прва и најважнија потреба састоји у *добро организованом заједничком свих слободних народних снага за неговање телесног здравља школског подмлатка.*

Ово се може тим пре и сигурније очекивати, што је живе ране на нашем развоју унутрашњих раздора, почело да нестаје. Влада и Народно Представништво извесно ће и у овом животном питању радо бити од помоћи, и то тим пре и обилатије, што данас Србија има потпуно уставног и слободоумног владара, који је, живећи међу културним на-

родима све из основа проучио, па ће од тога својој земљи и народу своје да даде и да препоручи само оно, што је најбоље, нарочито у погледу духовног и телесног васпитања школског подмлатка, према оној вечној истини: чији је подмладак — тога је будућност.

О УМОРУ КОД УЧЕНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА

(СВРШЕТАК)

После ових општих напомена важно је при грађењу распореда да се зна да ученици *нису свих шест радних дана преко седмице подједнако подобни за рад*. Има, међу њима, дана, кад су деца одморниј аи кад ће један исти посао лакше савлађивати и са мање штетнога умора него тај исти посао у други који дан. *Dr. Kemsies* је годинама испитивао ученике и дошао до извесних практичних резултата у овом погледу. По његову испитивању најбољи су дани за рад преко седмице понедељак и уторак и у опште први и други дан после једног празника или једног целог дана одмора. У недељу, на празник или дан одмора добивена снага и свежина траје код ученика још и уторак или и другог радног дана после празника и дана одмора и то до после подне, па ту почне да опада. Зато он препоручује да се у среду и у четвртак олакша ученицима рад у школи одређивањем лакших предмета и мањег броја радних часова, или да се шта више ту уметне дан одмора. И као што је познато у многим немачким школама и пада одмор у среду по подне. Умор који је одавде већ почео да узима маха, прекинут оваким одмором опадне опет тако да деца са приличном свежином издрже још до краја седмице, кад ће опет наступити дан одмора који ће донети нове свежине за даљи рад.

Друго важно питање које се истиче кад год је реч о распореду предмета на часове јесте: *да ли наставу треба држати у школи и пре и после подне, или само пре подне?* По уверавањима школских инжињера нервозност код школске деце расте из године у годину веома јако. Зато они захтевају као прву меру противу тога да се у школама после подне не ради. На скупу немачких природњака и лекара који је држан 1898. год. у Диселдорфу говорио је *Dr. Schmidt* о нервозности ученика. У свом говору пошао је од факта да 25% од све школске деце долази у школу одвећ слаба. Школа међутим данас не поправља здравље него га још упропашћује. Отуда долази да после прве школске године деца која су школу походили знатно изостају здрављем од деце која још нису пошла у школу. Између осталих узрока који рђаво утичу на

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

здравље дечје он наводи и то, што су наставни програми одвећ опширни, те се поред часова пре подне морају узимати и часови по подне. А невропатолог проф. *Dr. Eulenburg* вели у једном свом спису: први најпречи захтев школске игијене, од кога се не сме ни у ком случају одступити и који се мора извојевати ма којим средствима, треба да гласи: „доле с часовима после подне!“ И *Griesbach* је својим мерењем осећајности код ученика нашао да се дух пре подне толико умори, да се опажа још и на часовима после подне, пошто није имао довољно времена да се одмори. А и проматрања и мерења показала су да умор, створен пре подне, по подне још није ишчезао код 84% ученика; код 16% ученика могло се утврдити да је он у то доба попустио, а од ових код њих 10 опао је толико да су ученици били потпуно одморни. На основи тих података утврђено је да часови наставног рада по подне доносе мало чисте користи духу детињем, и да би за то у истини било корисније, кад би се то време употребило на неговање телесног здравља.

Али и поред таквих резултата испитивања и поред захтева који су истицани на тој основи, између теорије и праксе није се могло доћи до споразума. Док се на једној страни теоријски доказивало како би здравље дечје и успех наставин били бољи кад би се у школи радило само пре подне свакога радног дана, а по подне да се остави деци за одмор и за слободно кретање по чистом ваздуху, дотле се опет у пракси увек налазило довољно разлога, да се то не изведе. Да наведемо само један такав случај, из кога ће се видети и разлози који су том приликом навођени. 1895 године највиша просветна власт у Кенигсбергу дала је права окружним школским надзорницима да ови могу допуштати да се од 1. маја до јесењег распуста по школама може радити *само пре подне*, почињући од 7 часова у јутру и то: 1. ако то предложи школски одбор, 2. ако то захтевају месне прилике, нарочито велика удаљеност од школе, положај њен и др., 3. ако то изискује занимање ђачких родитеља и издржавање њихове деце, и 4. ако може сам наставник да издржи такав рад. Тако су и друге немачке државице уводиле у школе рад само на пола дана, а друга половина дана остављана је деци слободна. Али већ 1898. године у Кенигсбергу се повлачи горњи распис од 1895. године и наређује се опет да се ради по школама не само пре подне него и после подне. Међутим управитељи школски су и даље били за то да се ради само пре подне. То своје мишљење они су оснивали на овим педагошким, игијенским и социјалним разлозима. Кад се у школи ради само пре подне, онда је и посећивање школе уредније; деца су одморнија и свежија, те се и лакше савлађује одређено градиво; здравље је дечје боље, јер је деци дата прилика да другу половину дана могу провести у кретању по чистом ваздуху; деца би могла после подне помагати својим родитељима код куће у домаћим пословима; дало би

Деца више прилике да за време лепих дана посећују у што већем броју игралишта, и да тамо проводе у слободној игри, и купатила и да се тамо освежавају водом и пливањем, а зими да проводе на клизалиштима и да и од њих осете благотворан утицај на своје телесно здравље и развитак.

Па и поред овако убедљивих разлога ово питање није се могло решити као што се то види и из горњег случаја. Могућност да се ради у школи само пре подне, а после подне да се остави деца слободно зависи на првом месту од наставног плана па и програма. Од броја одређених часова за шест радних дана и од количине градива зависи да ли ће се све то моћи да сврши, кад се ради свакога дана само пре подне. И ако се доиста осећа потреба да се остави деца свако после подне слободно, онда би очевидно на првом месту требало скратити и наставну грађу и смањити број часова недељнога рада. Јер, иначе било би просто немогућно да се шест наставних часова одређених за цео дан сврше за пола дана. Истина, Немци су то у својим школама изводили на тај начин што су почињали од 7 часова у јутру, па су радили до 1 часа по подне. Али и противу овога се устајало, јер, говорило се, ово вије могућно извести све док доба ручања пада између 12 и 2 часа по подне и док наставни планови буду и даље остали са истим бројем часова. Смањивање онет броја часова нити може, нити треба да буде, напротив пре би их требало повећати према данашњим потребама.

Према броју часова у наставном плану у нашим основним школама овакав би се распоред предмета ипак могао извести. У нашем наставном плану број часова недељно у 4 разреда основне школе износи између 21 и 28. Према томе, ако би се радило само пре подне и почињало зими од 8 часова, онда би ученици IV разреда морали радити само три пут преко недеље до 1 часа по подне, а ученици III разреда двапут. I и II разред не би сваког дана морали радити ни до 12 часова. Дети, ако би се рад почињао у 7 часова у јутру, онда би се сви часови свршили до 12. Овакав би распоред био од користи за многе школе са више страна, а особито многе сеоске школе, у које морају долазити деца из других села. Корист би била зими: 1. што би деца најдоцније у 1 час по подне могла да се разилазе својим кућама, те не би морала ићи по мраку или ноћивати у школској згради као што је сад; 2. што би могла остало слободно време помагати својим родитељима у вршењу домаћих послова; 3. што би наставници у тим школама имали више и угоднијег времена за рад у продужним школама; 4. што би онда и ученици уредније долазили у школу, мање би били уморени и били би подобнији за наставни рад; 5. што не би морали радити у школи при недовољној дневној светлости, која у ово доба године већ од 3 часа по подне стално опада. У другој половини године било би ово и лакше извести, у колико би се рад могао почињати у 7 часова у јутру и раније.

завршавао. А ово би опет било добро: што би ученици имали више времена да помажу својим родитељима онда, кад је овима свака и најмања помоћ од велике користи; што би се ученици више кретали по слободном чистом ваздуху; и, што би онда и наставницима било остављено више времена да раде и ван школе на културном задатку који се од њих данас тражи. Ну свакако све ово треба да зависи од месних прилика и надзорнику би требало оставити да донесе одлуку о том споразумно са наставничким већем и школским одбором. Бојазан да ће се деца још више заморити радећи само пола дана 5—6 часова једно за другим, вије основана. Јер, док се пређе сматрало да је штетно по здравље ученичко радити толико часова узастопце, данас се мерењем и проматрањем зна, да се довољним прекидима између часова и правилним распоредом појединих наставних предмета на часове може рад знатно олакшати тако да умор постепено расте и да после 5. часова пре подне не буде много већи него после 1 што је био.

Теже би било овакав распоред рада извести у градским школама, ма да би га и ту требало завести због неподесних игијенских прилика у кућама ученичким и због интензивнијег физичког васпитања ученика. Али, ако би се по градовима из ових разлога обуставио школски рад по подне, онда би се требало претходно постарати да се свуда по градовима подигну за школску децу игралишта, купатила за купање и пливање, зими клизалишта, тако да деца ту другу слободну половину дана проводе и лети и зими на чистом ваздуху у пристојној забави, а не по улицама и којекаквим заклоњеним местима у свакојаком неприличном и нездравом занимању.

Ну, ако би се узело да се у школи мора радити и пре и после подне, онда је даље важно питање како да се распореде наставни предмети на часове преко целог дана и које би предмете требало узети пре подне, а које после подне. Напред смо видели да је радна подобност ученичка потчињена периоди времена од 24 часа. У том времену она има своју највишу тачку у јутру, а најнижу у вече, дакле она од јутра ка вечери постепено опада. Према томе искуству и распоред предмета треба удесити тако да најтежи предмети заузму оне часове, када је радна подобност ученикова већа, дакле часове ближе јутру, а лакши предмети да дођу доцније.

Даље важно питање, које стоји у вези са претходним, јесте кад да се ујутру отпочне рад у школи. И за ово су питање била мишљења различита, па се у пракси различито поступао. У немачким школама рад отпочиње лети у 7 часова, а зими у 8. То је обично време за почетак наставе. У нашим школама и лети и зими почиње се обично у 8 часова и није ни познато да је било предлога или да се почињало гдегод у 7 часова у јутру. Међутим и наши ученици устају рано и лети и зими. У прошлој школској години ради бољег одржавања реда морало

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

Ученицима београдских народних школа забраћивати да долазе у школу пре 7 $\frac{1}{2}$ часова, па су се деца ипак и пре овога времена могла видети у дворишту школском. Свакако дакле да и по градовима велика већина деце устаје рано. Зато би се дети настава могла почињати у опште у 7 часова у јутру, а зими у 8; то су и најбољи часови за почетак рада.¹

Даље је важно знати при грађењу распореда да ученици нису у свима часовима пре и по подне истога дана подједнако подобни за рад на сваком наставном предмету. Некада, а и сада се још у већини при грађењу распореда не гледа на то, него се предмети распоређују по природи њихова градива. Тако је нпр. као правило важило да наука хришћанска треба да дође увек у први час у јутру зато што се у почетку рада треба помолити Богу, а певање треба да дође у последњи час, јер песмом треба и завршити рад и др. Али, очевидно је да овако гледиште нема свога дубљег разлога. Молитва има свој нарочити значај и задатак, а наука хришћанска као наставни предмет има опет свој особени задатак, има своју грађу и начин обрађивања. Тако исто не треба мешати певање једне познате песме у извесном тренутку ђачког расположења са певањем као наставним предметом, где морају ученици употребити извесну снагу да савладају одређено градиво. II, пре него се ови наставни предмети распореде, важно је знати који су од њих најтежи и којих су часова ученици најподобнији за рад.

Испитивањем је за сад утврђено да се ученици највише замарају писменим радом, да им је то дакле најтежи посао. Слично, па често још и горе утичу предмети са апстрактним градивом, као што су рачуница и граматика. Зато ови предмети треба да се обрађују првога часа, јер је онда мозак после спавања одморен и најсвежији и најподобнији за рад и савлађивање тежих послова. Зато сви предмети који траже обично такав писмени рад треба да добију тај први час. Наравно, биће и таквих ученика, код којих ће се баш у овом часу осетити умор и потреба за одмором из различитих узрока, али ово су само изузетци, а они не могу бити пресудни у разредној настави. После оваког тежег рада првога часа, наступиће и већи умор код ученика, зато у други час треба метнути предмете који употребљавају више резултате целокупне остале наставе по садржини, као што су цртање, писање, певање, читање, и предмете који по себи већ интересују ученике као веронаука, земљопис. Ако је после првог часа прекид рада употребљен како треба, онда ће он доста допринети да ишчезне умор добивен првога часа, јер

¹ Познато је да на универзитетима има професора који лети држе своја предавања само од 7 часова у јутру. Једне године на јенском универзитету држао је један професор своја предавања од 6—7 часова у јутру, па су ипак ова предавања била увек добро посећена.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

обично први одмор код већине људи знатно смањује умор; а, ако је још и другог часа био такав наставни предмет, који је мање напрезао мишљење, онда ће и трећи час бити подесан за теже наставне предмете. Тако су после првога часа ученици најподобнији за рад и трећег часа. Тако и овога часа могу се узети тежи предмети који више траже од мишљења. Ако се наставни предмети распоређују на цео дан, те четврти и пети час рада остају за после подне, онда из предмета одређених за те часове треба понављати и утврђивати, резултате добивене на часовима пре подне прегледати и сређивати и са раније добивеним знањем везивати. За ове часове остављају се још и предмети код којих превлађују чисто механичке радње као писање, цртање, ручни рад, у колико то наравно у зимње доба допушта дневна светлост. Ако би се радило у школи само пре подне, те четврти и пети часови долазе пре ручка, онда би после трећег часа, када је рад био интезивнији, за четврти час требало одредити опет лакше предмете, а особито оне у којима превлађује лак механичан посао. Пети час треба да је најкраћи и ту да дођу предмети чија је грађа састављена из већег броја лако репродуктивних предмета, који својом јасноћом и живошћу брзо и лако омогућавају везивање са новима, предмети који ученика особито интересују као што су земљопис, историја, природне науке, цртање. Ближим испитивањем је утврђено да умор после ових предмета не расте, него напротив опада. Осим тога гимнастику и дечје игре, теже мушке ручне радове и рад у врту, што све замара ученике јаче, треба остављати за последњи час раднога дана, тако да ученици имају довољно времена за одмор, после таквих часова рада.

Ако је за један предмет одређено наставним планом само два часа недељно, онда та два часа треба распоредити на два дана једно за другим, јер се онда лакше везује градиво пређено у та два часа. Онако исто као што треба избегавати да се оба часа раздвоје са 3—4 дана као што се често чини, тако исто не треба их стављати у један дан једно до друго. У Француској се по службеним наставним плановима шта више неки предмети предају по 1½ час без прекида у место у 2 одвојена часа. Али, ово је за препоруку за више школе, јер се ученицима олакшава домаћи рад, посао се у школи упрошћава и смањује се број књига које ученици морају вући у школу. За основну школу ови разлози отпадају.

Али распоред удешен по овим захтевима остаје само једна непотпуна мера за добар успех и без штетног замарања, ако се и у самом раду на свима наставним предметима не би водило рачуна и о психолошким захтевима. А ово ће бити онда, ако се наставник буде постарао на првом месту да му *очигледност* буде основица или бар једно неизоставно средство у наставном раду. Ово је потребно не само због тога што је она основа свега опажања, него и због тога, што она знатно

Целине мањи делови грађе из једног истог и разних предмета и то по унутрашњој сличности.

И везивањем и поређењем наставног градива постизава се много-стручнија асоцијација представа, а то олакшава ученицима рад и спречава умарање.

Најзад, при грађењу распореда у неподељеним школама, мора се имати на уму и то да се ученицима осталих разреда, који не могу имати удела у раду на једном предмету, одреди за тај час онај предмет који ће им дати могућности за *тихо* занимање, нпр. писмено рачунање, писмени састав, лепо писање, цртање и у опште самосталан писмени рад из радних предмета којим би ученици имали да покажу шта су научили из дотичног предмета, или да пореде познате ствари, или да изнађу нешто и др. Наравно да и при грађењу оваквог распореда треба имати на уму све оно што вреди за распоред у опште и што је напред поменуто.

IV

Као мера за спречавање умора јесте и *промена* у наставном раду. О промени у опште говоримо кад се предмети нашег опажања после дужег или краћег времена мењају или кад се стање у коме се тренутно налазимо замени другим стањем. Често се о промени говори и онда, кад се сличне појаве у једнаком или неједнаком периоду времена понављају. О промени се говори и у васпитном раду, али је њена вредност овде различита према области у којој се употребљава. У раније доба за њу се није ни знало као за васпитну меру, а доцније није ни правилно ни потпуно ни схваћена као таква. Тако нам историја васпитања каже да промена као васпитна мера није подједнако цењена у свима временима и од свих педагога. Средњи век нпр. није знао ништа о данашњој употреби промене: у настави су предмети узимани једно за другим без обзира на њихову упоредност. Наставни поступак је био увек исти. Тек је Коменски у погледу овог последњег истакао нове захтеве. Али на промену у опште као меру у школском раду почеше више да полажу филантропи, што је дежало у њиховој тежњи да учење што више деци олакшају. Али, као што је познато они су у том претерали тако да су од озбиљног учења начинили право играње. И новије доба прихватило је промену и употребљава је као једну меру у настави. Да видимо у чему се она данас састоји.

У природи је децјој да она траже промену више него одрасли. Децу занима највише игра, па и она није кадра на дуже време да придобије за себе њихову пажњу. И најзанимљивија игра изгуби у најкраћем времену своју драж, и деца би је радо заменила новом. У толико је то пре у раду, за који и иначе не долази подстицај из нагона. Отуда

је поред осталих погодаба за успешан рад и ова: да наставник води рачуна о тежњи за променом.

Али промена у овом случају нема онај значај, у коме се она употребљава приликом забава и одмора. У раду она има задатак да сачува ученике од претераног умора који је с једне стране штетан по здравље, а с друге изазива непријатно осећање, убија интересовање и изазива у ученику одвратност према раду. И ако се у настави као једном озбиљном послу, који не сме бити забава, не може увек уклонити осећање терета, опет се то осећање може ослабити, ако се рад удеси по плану тако да у њему има промене.

Предажење разних наставних предмета са њиховим неједнаким градивом већ чини извесну промену. То се види и по самом распореду предмета на часове и осећа у каквоћи грађе која се обрађује. Некада се мислило да је баш то добро, и да се тиме ученицима знатно олакшава рад. И, у колико је грађа разноврснија, те је и промена чешћа и већа, у толико ће и настава тећи лакше и успешније. Због тога се било отишло у другу крајност, те су џепкани и они предмети који по својој природи чине целину, а градива из свих предмета обрађивана су сасвим оделито, без међусобне везе. Данас се већ друкчије гледа на то. И ако се промена узима као једна мера за олакшавање у раду, опет разноврсност и промена у горњем смислу пре је од штете него од користи.

Зато се дидактика постарала да и у ту разноврсност од предмета и градиво унесе јединство. И она је то питање, може се рећи, срећно и решила, те данас већ нема у наставном раду негдашњих скокова нити у градиву пређашње подвојености. Па ипак овим није искључена могућност за промену у настави.

Ова промена долази прво у разним наставним предметима који се обрађују. Али она није довољна ако долази сама по себи, него и ту треба пазити да она одговара смеру. Један рад који се прекида другим тежим радом даће незнатније резултате него што би се могло очекивати, а лакшим радом прекинут већ ће имати бољег успеха. Ако се промени у овом смислу дода и она што се састоји у разноликости рада, онда ће она имати још бољи утицај на расположење и психички рад детињи.

Тако овде долази прво промена у врсти рада. После извесног времена које је проведено у мирном седењу и слушању и гледању, треба да наступи нпр. писање, цртање или уопште наставни рад у ком ће, ученици штогод и физички радити, покрећући лако који део тела или и цело тело. Овим се неће дати могућност да се развију непријатна осећања, која се појављују услед телесног умора при дужем једнообразном седењу и држању тела и таквом раду појединих мишића, и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

која осећања брзо повлаче за собом опадање духовне прибраности пошто се пажња нехотично на њих скреће.

Али настава мора предузети даље још промену и у самој духовној области. Она се данас више него икада обраћа искључиво разуму, док се осећање и воља одвећ мало узимљу у обзир и задовољавају. Истина је да ово у многоме долази и од природе самих наставних предмета и њихове грађе, али много може допринети наставник. Има предмета који се баве извесним формалним градивом као што су нпр. граматика, рачун, геометрија, писање и цртање, те се рад на њима оснива више на мишљењу, разуму. И, дужи рад тамо у том правцу може да замори дух детињи. Да не би дошло до тога, добро је кад се градиво ових предмета допуни занимљивом материјалном грађом из других наставних предмета и из искуства. Правилном променом једног и другог градива и у овим предметима утицаће се наизменце у мањој или већој мери час на мишљење, час на осећање и вољу васпитаникову.

Промене може бити и у начину обрађивања наставних предмета. Не мисли се овде на промену у наставној методи. Јер, ако је то она метода која је основана на законима психолошким, по којима се развија знање у човеку, по којима се дакле врши процес учења, онда је то само једна метода, и она се не може ни замењивати другом нити мењати. Него овде треба разумети тако зване наставне поступке, а то је оно у обрађивању наставног градива што зависи од субјективног схватања и воље васпитачеве. Ту може наставник удешавати тако да има промене и у раду једног истог наставног предмета. Тако наставник може аперцептивне представе, које су му потребне за нову методску јединицу у једном истом предмету једног часа да изазове питањима, а другом приликом да тражи да му ученици напишу о том све што сами знају (Онда ће у првом случају код њих радити чуло слуха, говорни органи и мишљење, у другом мишљење, мишићи руке и око). Једну методску јединицу из историје, науке хришћанске, читанке, може једанпут ученицима сâм приповедати, другипут може са ученицима развијати, трећипут могу сами ученици уз његову помоћ из изворних дела прсти. Из познавања природе може он данас један објекат ученицима показати и ту га с њима проматрати и описати; други пут може ученике извести у поље да потребан објекат ту размотре и проуче. Писмено рачунање може се једанпут обрађивати тако да један ученик ради задатак на школској табли, а други ученици да седе мирно и да пазе са својих места како онај ради, и поправљају ако је потребно; другипут ученик на табли може само да пише, а поједини ученици, које наставник позове, казују с места гласно оно што се на табли ради; трећипут опет могу ови ученици, и онај код табле и они на месту, заједнички и једновремено да раде један исти задатак, а гласно да говоре наизменце само они које наставник позове итд.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Ј
Е
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Овака промена особито је потребна у понављању. Пређено градиво, које је одређено наставним програмом, треба да остане својина ученикова. Али за то није довољно да се оно пређе само једанпут, него се оно мора чешће понављати. Понављање пак онога што је већ ма колико познато по себи је досадан посао и замара лако ученике. Али ту и ако нема промене у садржини, може је бити у облику. Тако пређено градиво може се понављати усмено, писмено; може се мењати ред у коме се старо градиво износи. Ова промена у реду излагања може бити по разним гледиштима, тако да се једно исто градиво у неким предметима може понављати по неколико пута и увек на други начин.

Ову промену треба да изводе сами ученици. Али да би се ученик подстакао на ову промену наставник мора подесним питањима да тражи друге чланове у низу представа ученикових и да их одређује за циљ поновног излагања. Тиме ће ученик бити приморан да низ једном добијених представа раствара на његове елементе и да их на други нов начин везује, тј. да их тако уређује како ће се добити нов облик у низу.

Тако у историјској настави може се тражити да ученик познате периоде као и живот историјских особа износи обрнутим редом, од краја ка почетку, место хронолошким током: да извесне историјске истине сматра као последице, па да онда идући уназад тражи узроке поразу опадању народном, пропасти државној; да каже како би он радио у једном конкретном случају; на који би начин он то постигао или како би он непостигнутом циљу даље ишао и др. Тако се исто из познатих низова представа могу издвајати само поједини чланови, па из њих правити нови низови нпр.: побројати само оне историјске личности које су се одликовале неговањем наука и вештина, које су помагале пољску привреду, трговину и занате, који су се одликовали успешним ратовањем, који су ратовали с Грцима, који с Турцима, а ко је везивао пријатељство с тим народима и др.

У земљопису се могу стављати задатци да се начини план за путовање, да се опише пут кад би се ишло уз једну реку или низ њу, да се нацртају карте, да се повуче железничка пруга; или да се поброје реке које теку у правцу на исток, запад и др.

У познавању природе може се од ученика тражити да опише један објекат обрнутим редом према оном како су научили и др.

Тако се и у свима другим предметима може понављање вршити на најразноврснији и увек друкчији начин, па да има промене у томе.

За промену је особито подесно у извесним приликама и корско говорење по такту. А, оно је добро средство и онда кад снага ученичка почиње од умора да попушта. Јер, сваки ритмички утисак производи у човеку једно живље расположење, дух оживи и кадар је да истраје и даље у послу на коме је почео да малаксава.

WWW.UNILIB.RS

Све ове мере треба наставник да познаје и да их у даном тренутку употреби. Кад је пак наступила потреба да се употреби оваква мера, наставник има поуздан знак. Кад, наиме, код извесног броја иначе у настави пажљивих ученика попусти нехотична пажња и кад се хотимична мора да изазива непрестано јачим и јачим средствима, онда се мора мењати поступак.

Ако се и после ових средстава код велике већине ученика почињу јасно да појављују знаци умора, онда наставнику остаје само још једно средство, а то је да прекине рад и да остави ученике да се за то време одморе. Тако долазимо на последњу меру за сузбијање умора, а то су *прекиди* или тако звани *одмори*.

V

Одморити се у опште значи бити опет кадар предузети један нормалан телесни или духовни рад. Одмарање претпоставља губитак снаге, претпоставља стање које се зове умор и малаксалост. Ово стање, као што смо напред видели, испољава се у области телесног живота у том, што мишићи и живци изгубе потпуно или делимично ону своју подобност за рад, коју имају у одморном стању. У области психичкој она се појављује тим што је духу или сасвим немогућно да јасно мисли, свестрано и правилно суди и да разумно поступа, или му ове радње иду веома споро и тешко. Пошто дух и тело стоје у блиској вези, то телесни умор има рђавих последица и по дух, као што и обрнуто сувишно духовно напрезање може тело да ослаби. Тако исто и одржавање телесног здравља у добром стању има благотворан утицај и на рад и на здравље духовно, као што опет афекти и страсти показују своје рђаве последице у телесном животу.

Веза између духа и тела у овом погледу запажена је такођер одавна, те је и одмор и у једном и другом случају долазио не само по себи као природна последица умора, него је употребљаван у различитим облицима и као средство за освежавање и телесне и духовне снаге. У васпитању као једно васпитно средство одмор се употребљава откад је васпитање постало намеран и по плану удешен рад. А у последње доба, у колико се више испитује природа дејча, у толико се већа пажња обраћа и на одмор, и у толико се више о њему говори као једном васпитном средству.

Већ и за време самога часа, који је одређен за рад на једном наставном предмету, јављају се овда-онда краћи прекиди сами по себи који дају прилике ученичком духу за одмор. Тако после свршеног приповедања од стране наставникове, или после свршеног развијања са ученицима, а пре него што ће се отпочети пропитивање или понављање, наставник застане; или, док наставник пише нешто на табли; док ученици изваде књижице и запишу што имају и др. — све то чини мање

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

или дуже прекиде у току обичног рада и даје се прилика свима ученицима да мало дахну, да се мало приберу. Осим ових има и таквих прекида за време којих се од већег броја ученика тражи мање пажљивости, као нпр. кад један ученик има да изговори на памет једну песму, или кад има нешто да нађе и покаже на карти и др. И оваки прекиди и ако нису дуги, опет су корисни у напорним пословима који траже подједнаку и трајну пажљивост, јер потпомажу да се очува духовна еластичност.

Али ови су прекиди више случајни. Важнији су они прекиди којима се даје ученицима прилика за одмарање. То су они прекиди на крају свакога часа, и који се зову *одмори* или *четврти*.

Било је времена када ови прекиди у нашим школама нису постојали на овај начин као данас. Па и сад ће се чути често мишљење да они нису потребни, па се у извесним школама и приликама о њима и не води рачуна. Међутим данас се већ мора очекивати друкчије мишљење о њима. Они су у настави потребни због умора који се јавља као последица свакога рада био он физички или умни. Проматрана радна подобност у почетку рада показује пењање и у погледу квантитета и квалитета. Али ово пењање или растење иде до извесних граница. Кад дође до њих ту стаје, и преко њих не може се ни на који начин та подобност повећати ни по количини ни по каквоћи. Ако ли се рад намерно продужи и преко ове границе, онда ће радна подобност опадати и у једном и другом правцу, и то у толико више у колико дуже траје рад. И ако се ученици разликују по својој индивидуалности, те се и ове појаве показују различито код разних индивидуа, опет оне имају за све у опште равномеран типичан ток.

Мерењем и проматрањем нађено је да радови који иду само у једном правцу и који претпостављају трајну и занету пажљивост, достижу своју највишу тачку већ после 30 минута отприлике. После овога времена они опадају по својој вредности, јер и радна снага опада. Али ово је утврђено огледима који су чињени нарочито удешеним умним радом да би се наша највећа просечна духовна издржљивост. Зато то не може да вреди и за умни рад што га ученици раде у школи, јер је овај рад увек методски тако удешен, да он никако не тече онако једнолико и у једном правцу као при огледима. Отуда у једном одређеном школском раду у средњем и старијем разреду не би било сувише дуго, кад би рад трајао 45—50 минута, јер овде као што смо раније видели, наставник подешава рад тако да ученици могу без штете издржати то време. Друкчије стоји у нижим разредима. Овде су деца мање издржљива, па се и брже уморе. Сем тога треба имати на уму још и то, да у нижим разредима рад нарочито у читању, писању и рачунању није тако разноврстан као у вишим, и да зато он пре замори. Зато се мора признати као оправдана тежња да се час рада у нижим разредима

ограничи. Пола часа умнога рада за ове би разреде било довољно. После овога времена просечно наступа већ умор код ученика и потреба да се рад прекине и ученицима да прилика за одмор.

Али ови прекиди за одмор потребни су и због телесног умора, који такођер наступа, као што смо раније видели, од дужег седења. Пошто седење није потпуно мировање за све делове нашега организма, то ученичко тело није кадро да издржи 2—3 часа непрекидног седења, јер мишићи који су при том у послу морају се најзад заморити. Овакав мишићни умор јесте повод свакојаком мењању телесног положаја који и у најсавршенијим школским клупама могу бити штетни по здравље. Зато се мора дати деци прилика да одморе оне своје делове тела који су на овај начин заморени. То се може постићи само дужим прекидима мирног школског рада, за време којих деца остављају своја седишта и проводе у кретању. Тада се доњи део тела и грудни органи ослобођавају притиска, који су подносили за време седења; удисање је слободније и дубље; чист свеж ваздух се удише и опток крви је бржи; оку је дата могућност да гледањем у даљне предмете одмори свој акомодациони апарат и др. — Све то заједно ублажи и физички умор у организму и даје му нове снаге да издржи напоре који га у даљем раду очекују.

Ови су прекиди, даље, згодна прилика да се за то време уклони још и други један проузроковач умора. Познато је како се брзо поквари ваздух у пуним учионицама, ако ове немају добро удешене вентилације. Највећи број испитивања показује, да на крају једног наставног часа угљена киселина далеко премаша количину, која је допуштена. Сем ове за то време се у учионици развијају још и други гасови; диже се собна прашина; ваздух се загреје тако да цела учионичка атмосфера постане тешка, загушљива, несносна.

У такој средини и дух и тело ученичко почињу да млитаве, умор почиње да наступа брже него иначе. У таквом случају једино је средство испустити из учионице покварен ваздух, а пустити унутра свеж, чист ваздух с поља. Ово се најпоузданије врши једновременим отварањем врата и прозора на учионици. Зато је после извесног времена потребан прекид у школском раду, за које ће се време учионица добро проветрити. На овај начин добивен чист ваздух у учионици од велике је добити не само по здравље ученичко, него он знатно олакшава и рад ученицима; у свежем ваздуху и дух је свежији, па ће се и лакше савладати онај посао духовни који је за тај час одређен.

И разне органске потребе које се јављају код деце за време часа, ако не утичу непосредно на појачавање умора, оне ометају у раду, одвлачећи пажњу васпитаникову на себе. Прекиди су удесна прилика да се оне за то време подмире како би рад после ишао без сметње. Истина задовољавање ових потреба често у почетку не долази отуда што то

сам организам захтева. Кад дете не иде у школу, оно ове потребе не осећа преко дана често и после неколико часова; а кад пође у школу, оно се помало тако навикне на подмиривање ових потреба да после сваких $\frac{3}{4}$ часа трчи да их задовољи. Ради оваке деце можда не би прекиди ни били потребни. Али код многе деце ова се потреба у истини појављује одмах после првога часа, једно зато што многа од њих доручкују више суву храну, а друга опет о доручку унесу у себе доста течности. Да се не би овакој деци за дуже време ускратило задовољавање ових потреба, што би по њихово здравље било штетно, ту су прекиди који таман трају толико, да се поред осталог могу и оне подмити.

Прекиди су најзад добри и по самога наставника. Прави наставник, који ради по свима захтевима данашње науке о васпитању, ради са удвострученом пажњом. С једне стране он у сваком тренутку пази на себе и гледа да ли му је сваки и најмањи поступак одмерен према највишем васпитном смеру, а с друге пази тако исто и на све своје ученике. Та је пажња тако јака, да се он и после $\frac{3}{4}$ часа таког рада осећа већ прилично заморен и духовно и физички. У толико би му било теже издржати такав непрекидан рад од 2—3 часа. Прекидима међутим тај умор ишчезне; подобност за рад опет се поврати и он је кадар после тога да са истом пажњом продужи свој наставнички посао. Овом поновном свежином и подобношћу, којом наставник предузима даље свој рад, накнађава се оно време изгубљено прекидом.

И ако сваки из свога искуства познаје вредност одмора, опет је експериментална педагогика тражила да њену вредност утврди мерењем. Тако је доказано да је одмор код ученика од велике вредности за радну подобност. Где се пре одмора показивао умор, отпочињаше после довољног одмора рад без икакве сметње. Шта више доказано је да је подобност за рад после одмора већа него пре. Али, баш и да се одморима не постизава већа подобност, опет им треба обратити већу пажњу. Често ревностни наставници мисле да се прекидима, одређеним за одмор, узалуд само траћи време, за које би се могло много урадити. Али то је очевидно погрешно. Ако су прекиди тако удешени, да се њима уклања умор произведен претходним радом, онда се они не могу никако сматрати као губитак, јер што се тада изгуби у времену за наставни посао, то се добија у еластичности и духовној енергији која се после оваких одмора корисно осећа у самом раду.

Али опет ваља се чувати и од сувишног прецењивања ових прекида. Често се мисли да ови прекиди враћају ученицима потпуно ону првобитну свежину, коју су имали у почетку рада, али то није. Увек и после ових прекида остаје извештај део умора с којим дух отпочиње нов рад другог часа. Отуда сваког следећег часа упоредо расте и умор. Колики је остатак умора после сваког прекида и како он даље расте у наредним часовима данас још није ближе одређено. Али он је ту.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Зато се при распоређивању предмета на часове мора то имати на уму, па их према томе и одређивати, као што је то на свом месту и поменуто.

Даље је важно питање код ових прекида где они треба да дођу и колико треба да трају. Према оном што смо напред сазнали о умору, како се он јавља неједнако код деце разних година и код разних наставних предмета и у разне дане, излази да би се ови прекиди могли утврдити правилно по свима захтевима само за поједине разреде, јер би само у том случају они потпуно задовољили ону потребу, која се од њих у истини и очекује. Али као што је познато они се не одређују засебно. И у нас су они и по положају и по трајању свом једнаки за све разреде и одељења једне исте школе, па било међу ученицима ма како велике разлике у узрасту њихову, били ма којим редом распоређени наставни предмети у њима. Код тако многобројних разреда и одељења у једној школској згради и није могућно друкчије ни распоређивати ове прекиде. Зато и кад се они одмеравају и распоређују онда се то врши по захтевима најважнијим за све разреде. Тако се долази до једнаких прекида за целу школу, те ученици појединих одељења не сметају једни другима у раду.

Одредбе о положају и трајању ових прекида за одмор нису тако старе по своме постанку; њих има само где-где у старијим расписима школским и литератури школске игијене, јер раније нису ни били познати игијенски захтеви о прекидању наставног посла. Тек новије доба дало је тачније прописе у том смислу. Да би се могло видети како се данас већ озбиљније мисли на њих, да наведемо неколико таквих одредаба које су утврђене нешто од лекара, а нешто од педагога и школских власти. Тако је у Елзасу и Лотрингији лекарском наредбом прекид за одмор у основним школама овако утврђен: после првог часа 5 минута, после другог и трећег по 15 минута, а између четвртог и петог часа 20 минута. По распису баварског министра просвете од 1891 године прекид у средњим школама треба да траје по 10 минута. *Кеу* жели опет да после свака два часа буде прекид 15 минута рачунајући ту и скидање и облачење горњих хаљина и др. тако да се не губи много времена за наставу. Један норвешки одбор предлаже да се шест радних часова прекидају одморима од 5, 10, 20, 10 и 10 минута, тако да на 6 часова рада дође свега 55 минута, а сваки даљи само по 45 минута. *Cohn* захтева да на 5 часова наставног рада после свакога дође по 15 минута одмора, а после трећег да буде 30.

Ну ово су захтеви који су више основани само на личном уверењу и нахођењу њихових аутора. Тек у новије време мерењем заморености код ученика утврђен је ближе утицај прекида, и по положају и по трајању, на подобност ученикова рада, тако да је сад већ могућно поставити оправдане и основане захтеве у погледу ових прекида. Тако

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBELGRADE

данас је утврђено да један заморан наставни рад од више часова испрекидан само кратким прекидима убрзо замори ученике потпуно тако да у четвртом или петом часу они суделују са најмањом радном снагом. Радови који су под таквим околностима рађени последњег часа пре подне показују велике недостатке у погледу квалитета. Ово важи особито за прекиде од 5 минута, какви су предлагани од неких теоретичара. Искусни наставници, који су проматрали утицај оваких прекида на децу, не изражавају се повољно о њима. По њихову тврђењу овако кратки прекиди право су мучење за децу, јер они само прекину ток децјег мишљења, међутим не дају ни духу ни телу да се одмори и да се припреме за нове напоре у следећем часу. Друкчије пак стоји, кад су прекиди толики да за то време умор или сасвим или већим делом ишчезне. Тада могу ученици и четвртог и петог часа радити интензивно и рад им ништа неће губити ни у квантитету, наравно, ако је за тај час одређен предмет према раније поменутиим захтевима.

Али овде ваља одмах поменути да и одвећ дугачки прекиди нису за препоруку, јер за време тако дугих прекида може дух да изгуби ону, да је назовемо, замајну силу, коју је добио у претходном часу; у духу ученичком замајну нове представе и тежње, које немају ничега заједничког са наставом и после је потребно више времена док се те представе и тежње сузбију и док дух опет поново уђе у рад.

Поучна су мерења Friedrich-ова, који је предузео да испита утицај прекида на подобност ученикову за рад. Он је употребио као средство за испитивање најпре диктате, који су били тако удешени да су садржавали у себи нових реченица, али су у свима својим деловима показивали подједнаке тешкоће. Ови су диктати писани у најразличнијим модификацијама, после другог, трећег и четвртог часа рада са прекидом и одмором између појединих часова, и без прекида и одмора, са прекидима разне дужине и различнога положаја. Овај исти проматрач чинио је огледе и помоћу рачунских задатака и дошао је до истих резултата као и поменути диктатима. У својим огледима он је узимао 1. прекид за одмор од 8 минута између 2 радна часа; 2. рад од 2 часа без прекида и одмора; 3. узимао је 3 радна часа са прекидима међу њима од по 15 минута; 4. 3 радна часа само са једним прекидом од 15 минута између другог и трећег часа; и најзад 3 радна часа са истим редом наставних предмета, али без икаквог прекида међу њима. Овим својим испитивањем он утврђује: да најбоље утичу прекиди од 15 минута између свакога раднога часа; после ових прекида долази онај од 8 минута после првога часа; и, најзад, од најмање је релативне вредности један прекид од 15 минута између другог и трећег часа.

Као закључак из свих проматрања и мерења умора код ученика у опште, а у вези са предлозима најновије литературе школске игијене излази: да прекиди или звани одмори имају добар утицај и на дух и

важно ученичко; да они треба да дођу између свака два радна часа пошто се деца лако замарају; да, према току замарања, ови прекиди треба или постепено да расту или да се наставни предмети распоређују на часове једнога дана онако како је напред поменуто. Идеал би био спојити оба захтева уједно. По Richter -овом предлогу прекиди за одмарање требало би да трају: први 10 минута, други 15, трећи 20, а четврти, ако би га било 30 минута.

Према садашњим приликама у којима се налазе и наше школе, овако би се и могли удесити прекиди у раду који су потребни за одмарање. Али, лако се може увидети да и на овај начин ипак нису задовољени хигијенски захтеви према свима ученицима једне школе, пошто би горње одредбе о прекидима за одмор важиле за све школе и разреде, за разна времена и све наставне предмете. Ако се утврђују тако опште одредбе, онда је питање да ли ће се оне свуда слагати са узрастом и издржљивошћу децом, са индивидуалношћу већине ученика једнога разреда, са тежином наставног предмета који је претходног часа рађен, са другим разним узроцима који се појављују у извесним приликама и имају некад већи некад мањи утицај на јачину умора и др. Сви се ови случајеви очевидно не могу предвидети и обухватити оним општим одредбама. Отуда би свакако најбоље одговарало смеру, кад би се наставнику оставило да он сам у даном тренутку пресуди да ли би требало рад прекинути и деци дати прилике за одмор и колико ће такав прекид трајати.

Али, није доста само утврдити ове прекиде између појединих наставних часова и одредити им потребну дужину. За смер, због којег се ови прекиди уводе, важно је даље и то како ће ученици употребити то време у коме је прекинут рад. Познато је да разни наставници то време употребљавају на разне начине са својим ученицима, па често и на начин који је са свим противан самоме њиховом смеру. Међутим за употребљавање тога времена треба да важе они исти разлози који нас руководе и за увођење њихово. Наставни се посао прекида зато што је од њега наступило умор код ученика; отуда је врло важно чим настане прекид да се одмах извесним мерама на неки начин заустави или сиречи даљи ток оног духовног или телесног рада, који је за време претходног часа извођен, и да се ученици задрже од даљег напрезања у томе правцу. Стога у том времену не треба са ученицима предузимати никакав систематски посао. Ако су се ученици претходног часа у истини уморили, онда је најбоље оставити их да они то време проведу слободно под надзором наставниковим, јер ће их њихова природа најбоље упутити на који ће начин да одморе свој дух и тело.

Због телесног умора, који, као што смо видели наступа код ученика и онда кад он не ради какав телесни рад него мирно седи, треба на првом месту, чим наступи прекид, допустити ученицима да устану

са својих места и изиђу из учионице. Често се мисли да је само устајање и седање по неколико пута довољно за одмор. Али ово не само да је недовољно, него је и штетно, јер се овако диже силна прашина у учионици. То исто важи и за мања гимнастичка вежбања која се предузимљу често за време наставног рада у учионици да би се деца освежила и одморила од умног рада. И једно и друго слаба су средства за одмор и освежавање, али су зато штетнија по здравље. Ако је могућно, добро је да деца за време прекида, изиђу сасвим напоље у школско двориште. У школама где није велики број ученика треба допустити деци да се за то време крећу слободно, али опет да не буду без надзора. Где је много деце на једном месту, а простор је мали, добро је да деца ходају у реду два и два или и друкчије. Тако деца имају прилике да исправе своје тело, опруже удове, да се крећу и живље дишу чист ваздух; немају прилике за разне међусобице које се дешавају кад се крећу слободно, и не замарају се јурењем физички, те по свршеном прекиду улазе у учионицу одморнији и свежији за нов рад.

Многи наставници предузимљу, за време ових прекида, са својим ученицима разна гимнастичка вежбања и децје игре, или их подстичу на што живље кретање и јурење, рвање и др. Они то чине у намери да ученике телесно заморе, те да после за време часа буду мирнији. Ово они и постижу, јер се деца доиста често толико заморе, да после једва чекају да седну. Али телесни умор, који их гони да потоњег часа мирују, исто им тако не да да тога часа раде духовно, пошто се умор преноси с тела на дух. *Baginsky*, познати школски игијеничар тражи да се просто непосредно забране тежа гимнастичка вежбања на гимнастичким справама за време прекида одређених за одмор; нарочито су штетна вежбања на вратилу и разбоју кад се брзо изводе, јер се деца јаче напрежу телесно, а ово слаби подобност за духовни рад. И из искуства је познато да је после живог кретања и гимнастичкога вежбања за време прекида деци потребно прво извесно време да се смире и одморе, па тек онда могу прећи на наставни посао. Особито после тежих напора рукама мишићи дрхте, те је ученицима немогућно радити баш оне наставне предмете, у којима треба писати или цртати.

Али баш и с погледом на појаве које се могу десити у духу детињем за време овог прекида потребно је обратити пажњу на занимање ученичко за то време. А гимнастичка вежбања и децје игре не пролазе без утицаја на дух детињи. Игра је несумњиво једно веома подесно васпитно средство. Она по својој природи вежба час више силе телесне, час опет духовне и у толико је она потребнија данас више него икада. Али на овом месту она с погледом на рад васпитаников није подесна, особито ако она, као што обично бива прелази у страсну игру. Онда се за време прекида развију у деци различите мисли, осећања и жеље, које после звук звонцета није кадар да заустави. Детету ће бити тешко

да за време часа угуши мисао како ће други пут он бити у игри први, или како ће свом другу вратити равном мером или још јаче оно што му је он сада учинио и др. Све ово поред физичког умора смета деци да се сасвим предаду наставном послу. У прошлој школској години у београдским основним школама учињен је у овом смислу оглед. Ученицима је ускраћено јурење, скакање и др. па су место тога деца ходала по дворишту у реду и под надзором својих наставника. И онде, где је то било доследно извођено, наставници су уверавали да су деца после таквих прекида била увек свежија и прибранија у раду.

Али, за овако мирно провођење на овим прекидима има и други разлог. У нас истина није општи обичај да деца доносе собом од куће парче хлеба или што друго за доручак и да то употребе за време прекида. Али ако где има тога, добро је обратити пажњу на то. За време прекида кад деца доручкују треба им оставити потребно време за то. А, како се ученици подстичу на игру многи ће међу њима претпоставити играње доручковању и тако ће и нехотице остати без доручка. Али доцније, кад за време наставног рада осети глад, непријатно осећање глади сметаће му у раду. Ово је штетно и по здравље у толико што ће дете више огладнети и у подне ће журити да што пре напуни свој желудац, а такво једење је већ по себи штетно. Због оваке дече која су навикла да између доручка и ручка једу још и у школи и треба им оставити за време прекида слободно и мирно кретање.

Као што је напред поменуто устојан и загушлив ваздух у учионици поред своје штетности утиче и на умор код ученика. Отуда је варљива нада оног наставника који мисли да ће већи успех постићи, ако дуже задржи ученике у учионици и не учини потребан прекид у раду. Ако школска зграда није тако удешена, да се у учионици непрестано ваздух мења, онда се морају учионице проветравати за време прекида једновременим отварањем врата и прозора. Да не би овом приликом нечист ваздух из ходника или предсобља улазио у учионицу, треба ове прво добро проветрити. Да би се деца бавила у чистом ваздуху и кад је време ружно, требало би да има уз школу и просторија покривених а са стране отворених. У овим случајевима могу се употребити и гимнастичке дворане и дворнице за свечаности, ако их има и резервне учионице и друге просторије, али пошто се само претходно добро проветре. Употреба предсобља и ходника за време прекида није подесна, кад се проветравање врши једновременим отварањем прозора и врата. И за време зиме добро је да деца изиђу сасвим напоље на свеж ваздух, само их треба упутити да претходно обуку горњу хаљину. Болешљива деца при непогодном времену најбоље је да остану у каквом нарочитом простору који пре тога није употребљаван и који је добро проветрен. Дечјим бављењем напољу на чистом ваздуху проветри се

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

и одело сасвим, тако да се са овим уноси и чист ваздух у учионицу, те се и на тај начин потпомаже проветравање учионице.

Литература: Grundlegung zur Lehre vom Erziehenden Unterricht, Tuiskon Ziller. — Lehrbuch der Pädagogik, Ostermanu und Wegener. — Grundzüge einer Hygiene des Unterrichts, Dr Wilhelm Loewenthal. — Das Gefühlsleben, J. W. Nahlowsky. — Das Gedächtnis und seine Störungen, Th. Ribot. — Encyklopädisches Handbuch d. Pädagogik, W. Rein. — Vorlesungen über die Menschen- und Thierseele, Wilhelm Wundt. — Lehrbuch der empirischen Psychologie, Dr. Matthias. — Leitfachen d. physiologischen Psychologie, Th. Ziehen. — Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht, и др.

В. Д. Стојановић.

ИЗ ТРАСУ-ЕВЕ „ПСИХОЛОГИЈЕ ДЕТЕТА“

ПРИОПЉУЈЕ ПРОФ. Ј. Ј. Кнежевић — Пакрап
(СВРШЕТАК)

Четврти шест месеци. У последњој половини друге године говор обично тако брзо напредује, те је исцрпни опис немогућ и тек помоћу примера можемо свратити пажњу само на неке црте, које су и приметљивије.

„Крајем друге године, вели Schultze, нормално се дете кратком изреком даде разумети. Његово дете је од деветнаест месеци употребљавало изреке, које су имале подмет, предикат и предмет. У другом неком случају се у двадесетом месецу чула комплицирана изрека: Atten — Beene — Titten — Vach — Eine — Puff — Anna, што значи: Ми смо данас били у башти, јели смо јагода и трепања, онда смо у поток камен бацали и Ану смо средли“. Код дечка А. повод првој изреци беше туга. Отац, кога је дете особито водело, играо се с њиме, за тим га спусти, изађе на поље и затвори врата. Дете управи поглед према затвореним вратима, баца се на под и повиче: I want my papa (Ја хоћу мога тату!), а пре се то дете изражавало у елиптичним изрекама и т. з. изрекречима. Кад му беше нешто преко две године, измислио би сам малу приповетку своју н.пр. мама fa wite dowwy toppu houf место мама falls right down from the top of the house. — Мама је пала баш са забата куће. Неког дана, када очекиваху оца са железнице, дете ће рећи: Toot — toot comy vite up tair, inny doh, uppu tapol; toot — toot make big noise (locomotive comes right up stairs, in the door, up on the table; locomotiye makes a big noise — Локомотива долази преко степеница,

на врата унутра, на стол, локомотива прави велику луну). Дечко С. је у 21. месецу прву изреку изрекао: Pees mama место please — молим, мама! Пре два месеца је употребљавао изрек речи н. пр. rara cacker (рара has firecrackers — Тата имаде жабицу (ракетлу). У 24. месецу је причао неку ствар, а није употребљавао глаголе.

На крају ове периоде су сложене, па често и подређене изреке, често долазе и глаголске промене. Тако енглеско неко дете рече: naughty baby keide (cried) неучтиво дете виче. Неког другог дана рече исто дете comed место came (дођох), те је и бесвесно овако окудило недоследност енглеског језика. И уопште изреке беху у неком случају н. пр. Wherês pussy? Где је маца (мачкица)? Као што глувонеме мисле, тако је и оно дете изразило одречност изричном изреком, којој се придода реченици *не* са енглиском. Мале просте изреке имају облик заповедања, а многе су само изрек речи.

У ово доба многа деца са брбљањем и покрете употребљавају. Изрази су конкретни, а апстрактне речи се што је више могуће избегавају. Кад је неки дечко видио слику момчића неког, назвао га је „мали човек“. Све, што је у ритму и слику, најлакше се памти. Мој нећак у овом добу је многе мале песме певао погодив сасвим и мелодију.

Напредак детињи постепено се показује добијањем личних и присвојних заменица. Ове су тешке детету и по Egger-у се не добију пре краја друге године, и по Lindner-у и много доцније, у 30. месецу. Пре но што дете не присвоји оно ја, оно себе зове именом или „дете“, како се обично научи. Првобитно „ја“ је врло често не у првој особи, већ се употребљава у другој. Дете друге зове „ја“, а себе „ти“. Неко је дете употребљавало сасвим лепо „ја“ већ у 19. месецу, али је често замењивало својим именом. Неко је дете звало себе још у 20. месецу својим именом. Треће неко дете је говорило о „ја“ као о личности каквој у 22. месецу. Четврто је дете од две године често употребљавало му (мој), а мислећи под тиме уом (твој) н.пр. Let me get up on my lap (пусти ми на моје крило да се попнем). Неко пето дете истог доба звало је себе у обичном опћењу „дете“, кад би нешто наглашено признало рекло би „ја то хоћу“, и у великом страху „ја се бојим“.

У многим случајевима крајем друге године савладају се скоро сви гласови, али ипак деца имају са неким гласовима и потешкоће, од којих неке видимо из следећих примера: ароо место apple (јабука), stasis место there it is (ту је то), es место yes (да), yleg место egg (јаје) (но по-смотрим потешкоће са почетним самогласом), oken место open (отворено), tash место mustache (бркови), sh'ad место thread (конац), dam место gum (гума), t'al место shavl (обвијач), upperwator место elevator (успињача), noblla место umbrella (сунцобран), banuicars место banistesr (узводници), an gi место all right (сасвим прво), setto место cellar (по-

друм; *pato* место *potato* (кромпир), *it dā* место *sit there* (седи овде). Неки посматрач износи нарочите потешкоће са слова: *s, z, d, g, k, l, u, r i t*. Неки други посматрач, да у 19 месецу сасвим нејасни беху гласови: *s, sch, ch* и *j* (енгл. се чита нашим *џ*), *w, v* и *f* су неразвијено употребљавана; затим је дошло нејасно *y*, па *o, l, p* и *t* су употребљавали као сугласе крајње, а у многим речима *k* је мио глас. Пискиви се гласови више употребљавају на почетку и крају речи и кратко *a*. У 12 месецу су гласови *ch, j* и *th* још нејасни, а тврдо *th* је заменило *s, th z*. За месец дана доцније је *r* свуда са *l* заменуто, а кад *s* дође пред друге који суглас, онда један ма који испадне, а *k* је исто са *p* или *t* спојен. У неком случају се двоструко *sp* већ крајем друге године појавило.

Имаде много примера и неприкладног означавања појма. У неком случају се реч „сиром“, израз сажалења, употребила у свакој врсти губитка и штете, па и код једне преломљене игле. *Dam* (гум.), којом се играчке лепе, служило је као опће срество за све искрхане и оштећене ствари. Кад је дете после добило конац *sh'ad* (thread), дедило је изломљене ствари у две класе: у такове, које се лепе са „*dam*“ (гумом) и које се вежу „*sh'ad*“ (концем). У другом неком случају беше *behwys* (berries, јагоде) израз за сваки мањи плод, но доцније га је ограничио уступив нешто и *gare* (гаре, винова јагода). Неко је дете применило реч *gee — gee* (коњ) на цртеж ноја и на бронзану фигуру родину, а реч *aroo* (apple, јабука) на црвенкасто сиву мрљу на атулу димњака. Дечко *Ц.* је применио реч *boke* (broken, скрпан) на подерану црвену неку џеницу; мали *Г.* је говорио „*horsie boki*“, кад би приметио, да је мали коњ испрегнут из кола, а дечко *Р.* је примећивао реч *do* (dvor, врата) на све, што би улаз затварало или излаз спречавало, узвемо и плуто стакла каквог и мали столић, што га је на високој му столици ограђивао.

Здрава деца од две године обично опомињући друге покушаће сваковрне гласове, вежбаће се новим и тежим везивањем великом устрајношћу, често ће реч више пута преломити, док напослетку не приме потпун облик. Дечко *А.* је чуо први пут реч *russy* (маца, мачка), кад беше 16 месеци. покушао је да је изговори, али је прво рекао *roohee*, па онда *rooŕie*, *rooŕie*, па онда *rooroohie . . .*, док напослетку, многим и устрајном вежбом не рече *russy*. Тада је био задовољан, па је и престао говорити о њој, док је није видио. *Schulze* нам поред осталих следеће примере даје. Реч „*Wasser*“ је прошла ове степенне: *Taffaff, Wafwaf, Wasse, Wasser*; реч „*Grossmama*“ беше прво: *Omama*, па *Dossmama*, па тек право име. Из следећих опонашања можемо да видимо јачину наслона за понављање и утицај почетног сугласа на осталу реч: *Wawa* место *Mary* (Марија), *dudu* место *Julia*, *ih-ih* место *lite* (мали), *ba-ba* место *blauket* (заклопац, покривач), *fafa* место *faster* (чврст), *mama* место

www.unizg.hr master (мајстор), para место pasture (храна за марву), pana место naughty (неваљао).

Sigismund-ов дечко стар 21 месец покушао је да понови народну песму:

Guter Mond, du gehst so stille
Tute Bohnd du tehr so tinne

Dureh die Abcudwoeken bin,
Duek die Aten — bonten in,

Gehst so traurlg, und ich fühle,
Tehz so tautech und ich büne,

Dass izh ohne Ruhe bin,
Dass ich onc Ule bin.

Guter Mond, du darfst es wissen
Tute Bohud, du atz es bitten,

Weil du so verschwiegen bist,
Rein du so bieten bitz
Warum meine Thränen fließen,
Amum meino tänen bieten

Und mein Herz so traurig ist
Und mein Actz sp atich iz.

Богатство речи. Потрудио сам се, да ради упоређења скупим више гомила речи (множине речи) детињих, које су прибележили вредни и стални посматрачи са свом могућом потпуношћу и тачношћу. Изнећу их у сумарном облику да тако покажем релативно нагомилавање врста речи, које се посредно добити могу. Познато је то, да је у много случајева тешко сигурно одредити, у чему се састоји суштина преставе, која је основ изразу; и то је све већа потешкоћа, што је млађе дете. Ја нагињем веровању, да је изражај детета, који прво почне говорити, већим делом осећајни израз, тачније: да су то спонтани изрази, у којима нема никакве праве разлике од оних престава, које су основ и врстама речи. Верујем, да су по наредним табелама деца достигла толику старост, да су и резултати са овог гледишта од велике вредности. Да би могао приказати у истини изражене гласове детиње што тачније, принуђен сам био да употребим алфabetу, која се разликује од обичне енглеске. Тако су следеће промене: с је у речи corner (угао), sandy (шећер) и т. д. узето као к; речи chain (ланац). cheese (сир),

chair (столица) и т. д. стварају нов ред ch, које се изговара као tsch. Речи Georg, gentelman... су стављене под j место g.; Philipp са f, kuife (нож), kuse (кино) под u, јер је k мукло; речи wgar (завидати), write (тесати) под r, јер је w мукло. Други се глаголи осим ch изговарају са sh и th. Кратко рећи, покушао сам, да класифицирам речи по изговору, а не по алфabetу. Кад се каже н.пр. татје место potato (кромпир), то се ставља под t. Осведочен сам, да је ово једини пут, да се постигну сигурни и ваљани резултати.

I. Г-ђа Е. Talbot спомиње, да је исто дете од девет месеци јасно изговарало девет речи, које не навађа.

II. Иста посматралица извештава, да је неко дете од 12 месеци четир речи говорило потпуно.

III. Неко дете је по Pegeru са 12 месеци разумно говорило десет речи. Од тих је било шест именица, два придева и два глагола. Почетни гласови беху w (у три случаја), p (у четир), и, а и k (у поједном).

IV. Неко бостонско дете од године дана је употребљавало осам речи, од којих су седам именица, а једна само беше глагол. Почетни гласови беху b (у четир случаја,) m, p, d, u (у поједном).

V. Канадски дечко P., ког сам ја проучавао, говорио је до двадесет речи, од којих је 13 именица, а 4—5 беху ускличници. Као почетни глас беше највише b, онда је t.

VI. Г-ђа Talbot извештава за неко дете од 15 месеци, да је говорило само слокове а никакове речи.

VII. Преко 17 месеци стара девојчица у Северној Каролини пише јој мати, да је употребљавала 35 речи, од којих су 22 именице, 4 глагола, 2 глагола, 2 придев, 4 прислова и 3 интерјекције. Почетна слова беху: d (у 8 сл.), s (4), m b ch (3), p, t, k, a, y (2) i, j, u, o (1).

VIII. Нека од 22 месеца девојчица у Спрингфјелду употребљавала је 28 речи, које се овако делиле: 16 именица, 3 глагола, 3 придева, 5 прислова и интерјекција. Почетни гласови беху b (6 случ.), d (5), m (4), p (3), g, h, k (2), e, i, u, o (1).

IX. Нека девојчица од две године у Спрингфјелду је употребљавала 36 речи: 16 именица, 4 придева, 3 заменице, 7 глагола, 3 прислова, 3 интерјекције. Почетни гласови беху p (5 сл.), m, b, w (4 сл.), g, k, h (2), d, i, u, r (2), a, o (1).

X. Извадак из гомиле речи неког од 19 месеци дечка из Вашингтона.

XI. Гомила речи 21 месец старе девојчице, ћерке професора у Андоверу са 177 речи, од којих 148 именице, 6 придеви, 2 заменице, 14 глаголи, 5 прислова, 2 предлога.

XII. Гомила речи 22 м. старе девојчице из Ворчестра са 69 речи, од којих су 37 именице, 4 придеви, 1 заменица, 9 глаголи, 8 прислова, 10 усклици.

	Именице	Придеви	Заменице	Глаголи	Прислова	Предлози	Везници	Усклици	Укупан број
A	2	1	—	1	—	—	—	—	4
B	10	2	—	2	—	—	—	1	15
Ch	1	—	—	—	—	—	—	—	1
D	4	2	—	1	1	—	—	—	8
E	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F	1	1	—	2	—	—	—	—	4
G	4	3	—	2	—	—	—	—	10
H	3	—	—	5	—	—	—	1	8
I	1	—	—	—	—	—	—	—	1
J	—	—	—	—	—	—	—	—	—
K	8	—	—	3	—	—	—	—	13
L	—	—	—	2	—	—	—	2	2
M	5	1	—	1	—	—	—	—	7
N	2	1	—	—	1	—	—	—	4
O	2	1	—	1	—	1	—	—	5
P	6	1	—	5	—	—	—	—	12
Q	—	—	—	—	—	—	—	—	—
R	2	—	—	—	—	—	—	—	2
S	13	1	—	9	—	—	—	2	25
Sh	—	—	—	—	—	—	—	—	—
T	7	1	—	1	—	—	—	—	9
Th	2	—	—	—	—	—	—	—	2
U	—	—	—	—	1	—	—	—	1
V	4	1	—	—	1	—	—	—	6
W	1	3	—	1	—	—	—	—	5
Z	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	78	19	—	36	4	1	—	6	144

XIII. Гомила речи 23 месеца старе девојчице из Броклиња са 136 речи од којих су 95 именица, 12 придева, 3 заменице, 16 глаголи, 7 прислова, 1 веза и 2 усклици.

XIV. Гомила речи неке сељачке девојчице американке старе 24 месеца са 263 речи, од којих су 168 именица, 22 придева, 7 заменице, 52 глаголи, 7 прислова, 4 предлози, 3 усклици.

XV. Гомила речи 14 м. старог дечка из Св. Вермона са 139 речи од којих су 95 именице, 6 придева, 1 заменице, 21 глагол, 4 прислова 12 усклици

XVI. Гомила речи дечка из Бостона старог нешто преко две године са 285 речи, од којих су 187 именице, 30 придеви, 3 заменице, 46 глаголи, 11 прислова, 5 предлози, 3 усклици.

XVII. Гомила речи 25 м. старе девојчице, коју је испитивао Kirkpatrick са 250 речи, од којих су 196 именице, 15 придева, 3 заменице, 23 глагола, 5 прислова; 3 предлога.

XVIII. Гомила речи 37 м. старе девојчице из С. Франциска са 171 реч, од којих су 113 именице, 16 придева, 2 заменице, 27 глагола, 10 прислова, 1 предлог, 1 веза, 1 усклик.

WWW.UNILIB.RS XIX. Гомила речи 28 месеци старог дечка из Чикаго са 677 речи, од којих су 422 именице, 69 придева, 9 заменице, 136 глагола, 23 прислова, 12 предлога, 2 везе, 4 усклик.

XX. Гомила речи 28 месеци старе девојчице, коју је испитао Kirkpatrick са 451 речи, од којих су 287 именица, 29 придева, 13 заменица, 89 глагола, 19 прислова, 6 пред., 1 веза, 7 ускулика.

XXI. Гомила речи 30 м. стзрог дечка у Бостону, а свакако непотпуна са 327 речи, од којих су 132 имен., 42 придева, 18 заменице, 87 гл., 31 прис., 12 пред., 3 везе, 2 ускулика.

Скупимо с ове гомиле речи, те ћемо наћи неких интересантних чињеница, које утичу на развијање говора како са физичке, тако и психолошке стране.

Према релативном множењу различитих врста речи је ова табла за поуку. Од 5400 речи су по врсти ове 60% именице, 20% глаголи, 9% придеви, 5% прислови, 2% заменице, 2% предлози 1.7% ускулици, 0.3% везници.

Од именица су мање од 1% апстркане, све су скоро имена лица или добро познатих предмета. Као што је и Schultheiss приметио у првим месецима су именице у већини имена особља. Придеви су највећим делом по величини, топлоти, чистоти, њихових противности и сличних познатих појмова. Ову табелу потврђује и Sigismund-ово опажање, по коме је везник врло редак. Интересантна је тачка упоређења ове табле са другом сличном, која показује релативно множење речи у обичном говору код одраслих. Kirkpatrick вели, да су речи енглеског говора 60% именице, 11% глаголи, 22% придеви, 5.5% прислови. Ово је особито важно. Ако прве речи ових табела посматрамо и на око узмемо детиње речи, изгледа ће нам, да су именице према другим речима најпретежније. Но то се не сме сигурно закључити, јер нам не даје упоређење детиње гомиле речи са одраслих. Да докажемо да дете лакше научи именице него глаголе, морамо показати, да број именица детињих према броју именица одраслих у већем одношају стоји на број детињих глагола и одраслих. То ћемо овде симболички приказати:

n = одношај именица у гомили речи детета.

N = " " " одраслих.

o = " глаголи " детета

V = " " " одраслих.

Кад дакле дете лакше учи именице него глаголе, то ће одношај и према N бити већи од одношаја v према V. Упоређењем обадвеју табела примећујемо, да је баш противно, јер $\frac{n}{N} = \frac{60}{60}$, а $\frac{v}{V} = \frac{20}{11} = 1.81...$

Другим речима, дете од две године учењем употребе глагола скоро два пута већи успех показује по код именица; а обоје се види из моје табеле говора детињег и из табеле говора одраслих од Kirkpatricka. Упоређење

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

придева и прислова у обема табелима потврђује сличан закључак у прилог прислова. По мом мишљењу ова чињеница, која је, колико њим превиђена од свију књижевника од велике је вредности како за Филологију и Педагогику, тако и Психологију. Она прво потпомаже мњење, да добијање говора код индивидуе и расе истим постепености и сличним правцима напредује. Max Müller вели, да првобитни кораци санскритски индогерманских језика престављаху *радње*, а не *предмете*, да су код расе прве представе, које су тако јаке и живе, да прелазе границе покретања и одевају се у речи, преставе покретања, радње. Испитивањем гомиле речи од 25 деце смо нашли, да су прстове по детињи дух најважније и најчешће се одевају у речи преставе радњи а не предмета, рада, а не бивања. Дете учи брже употребљавати речи рада (глаголне), него речи предмета (именица), тако рећи, које радњу описују (прислова) брже, но речи, које описују предмете (придева).

Друго ова чињеница потврђује Gröbl-ов принцип, на који се све то више оснива образовање деце, наиме да образовање мора корачати најприродније у правцу рада и кретања. Дете треба све то мање да је шкриња (орман) поуке, већ да је предмет испитивања. Треба га пустити *да ради* што, па ће тако најбрже учити. Дете мора бити у образовању му активно, а не пасивно. Забавишта су модерно идеализирање ових идеја, које су старе као и Аристотео, који вели: сви вештину учимо тиме, да се вежбамо у оном, што ћемо чинити; ми постајемо градитељи грађењем, а свирачи харфе свирањем на харфу. На исти начин постајемо ваљаним чинима ваљаним, чињеницама умерености и храбрости умерени и храбри.

Посматрамо ли гомиле речи са гледишта лакоће и тешкоће изговарања различитих простих гласова, и ту ћемо наћи неколико поучних чињеница. Наредна табела показује релативну множину различитих гласова као почетних (Овде се неће узети у обзир енглески начин писања речи, но гласови, што их дете изради). Од 5400 речи споменутих почињу 11% са b, 10·3% са s, 9% са k, 8% са p, 6·1% са h, 6% са d, 6% са w, 6% са t, 5·2% са w, 4% са f, 4% са u, 3·2% сам, 3% са l, 3% са a, 3% са r, 2% са i (ei), 2% са sh, 1·3% са th, 1·2% са l, 1·1% са o, 1% са ch, 1% са j (ц), 1% са y (п), 0·8% са n, 0·5% са v, 0·2% са q.

Један поглед на ову табелу показује, како у детињем говору нарочито место заузимају крајњи гласови као почетни. Самогласи су пак не само апсолутно, већ и релативно ретки *почетни* гласови, и ако су без сумње први гласови, који се у највише случајева употребљавају. У енглеском речнику самоглас *a* чини четврто место као почетни глас, а у мојим табелама четрнаесто, док су други самогласи још и даље. Узрок овоме није далек. Овом је узрок само један случај чињенице у закону физиолошке лакоће, као ште се сваки и уверити може, кад изговори

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

следеће слокове: ap, pa, al, la, ak, ka, am, ma ad, da, па види, како је лакше изговорити оне слокове, где види суглас, а самоглас сљеди.

Други је интересантан случај ове табеле високо место, што га грлено *к* заузима као посебни глас. Исти је пред *р, м, а* после *s, b*. Ова чињеница не потврђује теорију многих књижевника о детињем говору, да деца у првом добивању говора оне гласове бирају, код којих су нужни за изговарање они делови говорног апарата, који се најлакше видети могу нпр. усне. Према овој теорији би морало не саамо *р*, већ и гласови *d, m, f, sh, th* и т. д. горе стајати, јер су за изражај њихов нужни покрети очигледни, док *к* заостаје, јер му се покретања не виде. Но овде је противан случај, *к* стоји у списку почетних гласова на трећем месту, док *th*, чија су покретања јасно видљива, заузима 18 место. Ово по изгледу доказује, да дете не учи изговарање гласова посматрањем уста оних, који му говоре, што и Schulze опажањем потврђује, да дете обично не гледи на уста, већ на очи особе, која говори. С друге стране изгледа да нема довољно узрока тврдњи да би задњи и најмањег напора множењем гласа *к* промењен био. Овај грлени је глас за многу децу исто тако тежак као уснени гласови; он је често међу

Погрешно употребљен глас	Заменик	Испуштен	Упаден	Укупно
R	51	87	4	142
L	35	70	—	105
S (ss)	25	34	1	60
G	25	6	—	31
T	13	17	1	31
Sh (sch)	26	4	—	30
K	20	8	—	28
Sh (тврдо)	21	2	—	23
F	15	4	1	20
D	5	12	2	19
Th (меко)	14	4	—	18
Ng	15	—	—	15
N	7	7	1	15
W	7	5	3	15
Ch (r)	13	—	—	13
Y (i)	1	10	1	12
V	8	2	—	10
E	2	5	—	7
H	2	5	—	7
J (и)	5	—	—	5
P	4	1	—	5
A	—	4	—	4
M	4	—	—	4
Wh	3	—	—	3
O	3	—	—	3
B	3	—	—	3
Z	1	1	—	2
Q	1	—	—	1

гласовима, који се употребљавају. Ја знадем једно дете, које је *k* чешће употребљавало, него *b*. У кратко рећи, колико моја опажања достижу, немам узрока да тврдим, да први говорни изражаји детињи у опште нису ононашањем, ни што се тиче гласа, по покретања, добивени, него да су по њиховом значају чисто импулзовани. Они су резултат преостатка покретне снаге, коју видимо и на другим странама детињег живота да заузима важно место; они већ у почетку иду напред према правцу и најмањег отпора.

У наредним табелама сам изнео резултате марљивих испитивања на 700 примера погрешног изговора, које сам у горњим гомилама речи наишао. Прва табела показује различите гласове у реду, у коме по погрешном изговору долазе, као по начину, како су погрешно употребљени; а друга и трећа табела дају нам више посебних ствари.

У наредној табели је прва рубрика: рђаво употребљеног гласа, друга рубрика показује заменути глас, трећа показује, како се исти глас и без замене често испушта, четврта рубрика показује, како се исти глас често у реч уплеће, и ако истој речи не придада.

Наредна табела показује релативно множење замењивања гласова било да ови стоје на почетку, у среди или крају речи, исто тако и код сугласа ако су у вези са самогласом (н.пр. у речи *cream*).

Заменут глас	У почетку	У средини	На крају	Поновљен	Заменут	Колико пута	ПРИМЕРИ
R	21	21	9	4	w	29	kweem (cream, скоруп)
					l	6	tommolla (tomorrow, ујутру)
					y (j)	3	all yite (all right, сасвим право)
					c	8	tumble (tumbler, клови)
					v (w)	1	voom (room, простор) ;
					t	1	tautech (жалосно)
					m	1	—
					p	1	pipe (ripe, зрео)
					k	9	Kaka (Carrie)
					e	7	minnie (milk, млеко)
L	8	8	19	3	w	7	—
					u	4	singu (shingle, мандра)
					n	3	—
					t	2	setta (celeru, целер)
					b	2	bampe (лампа)
					d	1	degen (legen)
					oo	19	apoo (apple, јабука)
					s	4	fis (fish, риба)
					h	1	hugar (sugar, шећер)
					b	1	—
Sh	17	2	7	—	t	1	tooz (shoes, ципеле)
					u	8	—
					t	1	—
					h	8	—
S (ss)	18	4	3	6	t	3	tweet (sweet, слadak)
					h	3	hlate (slate, плоча)
					f	3	pufi (pussy, маца)
					f	3	—
					b	3	—

Заменут глас	У почетку	У средини	На крају	Цонољен	Заменут	Колико пута	ПРИМЕРИ
G	19	5	1	4	d d k t b w j u	17 2 2 1 1 1 1	dide (side, страна) dass (glass, стакло) huku (sugar, шећер) toos (gros) (велик) bavy (gravy, сос)
Th (тврдо)	11	3	7	5	f t s p d u r	10 4 3 1 1 1	free (three, три) tank (thank.) mous (mouth, уста) nuppin (nothing, ништа)
K	11	7	2	7	t s g d	15 2 2 1	bastet (basket, корпа) sun (come, доћи)
F	7	4	4	2	p s k t	6 5 2 2	nup (enough, enöf, доста) buttersey (butterfly, лењир) kork (tork, виљушка) ot (off, од)
Ng	—	5	10	1	n e a	12 2 1	finner (finger) tockés (stockings, наогице) locka tair (rocking chair)
Th (меко)	11	3	—	—	d m	13 1	dare (there, ту)
T	—	—	7	—	e k w g p	6 4 1 1 1	jackie (jacket) coak (coat, капут) wawer (water, вода)
Ch	9	2	2	1	s t sh	7 4 2	sair (chair, столица) tillens (children, деца) shick (chick, циле)
V (w)	1	5	2	—	b f	5 2	gib (give) shufz (shovel, лопата)
N	—	1	6	—	d e m	1 4 2	Dadie (David) buttie (button, дугме) pim (pim, игла)
W (v)	6	1	—	—	e v l	1 6 1	lemolade (lemonade) go vay (go away, иди даље) lalla (water, вода)
D	1	4	—	—	n t k	2 2 1	vinoer (window, прозор) towu (dovu, доде) kankie (candy)
J	4	1	—	—	d	4	demidon (demijohne, оплетена члаша)
P	3	—	1	1	g b	1 2	Gekkie (Jessie) bee (please, молим)
M	2	2	—	—	f k u	2 2 1	patie (daper, артија) hankie (hammer, чекић)
Wh	3	—	—	—	w t	1 2	Waggie (Maggie) feel (wheel, точак)

WWW.UNILJ.SR

Заменут глас	У почетку	У средини	На крају	Поновљен	Заменут	Колико пута	ПРИМЕРИ
О	—	—	3	—	h a e	1 2 1	haiah (where, где) wiina (window, прозор)
В	1	2	—	—	d m	2 1	badie (baly, дете) Milly (Billy)
Е (i)	—	—	2	—	a u	1 1	verä (very, врло) cuku (cookie, колач)
Н	1	1	—	—	t l	1 1	torns (horas) la lo (la haut, врх)
І (ü)	—	1	—	—	i	1	biwo (burean)
Z (s)	—	1	—	—	d	1	Daderfin (Josephine)
Q	—	1	—	—	k	1	squeeze (sgueeze, гњечити)

Наредна табела приказује избацивање тешких гласова.

Испао глас	На почетку	На среди	На крају	Поновљен	ПРИМЕРИ
R	2	61	24	50	eah (reach, пружити); apricot (apricot, apr-ikose)
L	10	37	23	39	dotta (daughter, кћи), baselet (bracelet, на-руквица).
S (ss)	27	4	3	30	etta be (let me be, пусти ме на миру); plese (please), fa (fall), butori (burfly)
T	—	9	8	8	poou (spoon, кашика), Bottie (Boston) да (gas), tabemie (stracalerry)
D	1	5	6	12	dissance (distance, размак), bonny (bonnet, кана), sotir (stocking)
J (j)	6	4	—	—	sanny (sandy, песковит), gramma (yгаudma, бака), bines (blindes, застори)
K	4	2	2	2	and (yard, локат)
N	1	—	6	1	ramme (piano), opf (kopf), basset (basket, корпа), boo (book, књига)
G	6	—	—	1	pi (pin, игла) burr (burn, горети)
W	5	—	—	—	atten (Gersten)
E	3	—	2	—	ont (want, оскудица) udu't (woned'ut, није хтео)
H	5	—	—	—	nöff (euouyh-cuif), koff, (koffe, кафа).
Sh	4	—	—	—	eah (here, овде)
F	—	3	1	2	litta (Schlitten, саонице)
Th (меко)	3	1	—	—	satie pio (safety pin) natanou (aftervoun, по подне)
A	4	—	—	—	at (that, онај), ober er (overthere, о томе)
Th (тврдо)	—	—	2	—	fade (afraid, страшљив), undda (another, неки други)
V (w)	1	—	1	—	bu (butt, кунка), шао (mouth, уста)
P	1	—	—	—	amum (warum), Duttie (Gustav)
Z (s)	—	—	1	—	tatie (potato; проштац) no (nose, нос)

Овде би мож' бити била нужна једна напомена. Ове табеле не показују код различитих гласова ред потешкоћа, јер се не назначују погрешну употребу гласова у сразмеру са бројем добрих изговора сваког гласа, него само у сразмеру свих погрешних изговора. Тако изгледа нпр. у првој табели, да је *q* лакши глас од *b*, јер је само једанпут погрешно употребљен, а *b* трипут. Но кад се подсетимо на то, да у годинама речи *b* педесет пута толико долази колико *q*, онда се случај онај сасвим мења. Посматрамо л' ред потешкоћа на овај начи, то је по мојим опажањима иста у овоме: *r, l, th, v, k, y, g, ch, s, j, e, f, t, u, q, d, k, g, w, a, h, ac, p. b.* Најтежи је глас *r*, најлакши *b*.

Приметити је још, да је по овим табелама погрешан изговор врло чест код двоструких сугласа, а најчешће у оним спајањима истих, која припадају по Pitmanu, групи *pl* и *pr*. Речи као *cream* и *bracet* скоро увек умукну, а исто су *r* и *l* заменути са *w* или другим којим гласом; често опет сасвим испадну.

Даље треба знати, да избор заменика коме тешком гласу бива по главном сугласу предњег или наредног слога. Ово води понављању лакшег гласа према тежем. Дете вели *caffee* место *coffee*, *kork* место *fork* или *la lo* место *cahaut*. Ова су понављања многобројна, па се и вештина овде употребљавана нпр. *Deedie* место *Edie* (*Adam*) и *Riga* место *Jda*. Значајно је даље и умножење, у коме се *i* као заменик тешких гласова — самогласа и сугласа — особито на крају речи употребљава. Дете вели *ittie* место *little* (мали), *finnie* (*finger*), *ninnse* место *drink* (пити).

Осим горњих табелизованих погрешних изговора нашао сам многе мешовите, погрешне изговоре, које је тешко класифицирати, као нпр. *medniss* место *medicine* (лек), *bunty* место *button* (дугме), *Mangie* место *a flagge*, *skugie* место *excuse me*, *nidlie* место *tickle*, *pa-ta-so* место *patent leather shaes* (патентирате кожне ципеле) и т. д.

Ако би хтели да пађемо какав принцип, по коме се развија детињи говор са психолошког гледишта, то ћемо га по мом миљењу наћи у преобрајају, који смо приметили већ врло често. Први (најранији) изражаји новорођенчета или имају малу или никакву психолошку вредност. Ови једноставни изражаји, који се мењају, умножавају и вежу, вежу се постепено док говорни орган потпуно не овлада и не нађе прикладно средство за изражај мишљења.

Ову тврдњу не смемо поставити само у овом општем погледу, јер изгледа могуће да можемо приближном тачношћу пратити нпр. давање гласа од првоботног стања без изражаја до највишег, последњег и најизразитијег стања и означити главне степене развитка. Ови степени су као да исти са онима код покретања, и то су *импулзивни*, *рефлексивни*, *инстинктивни* и *преставни*. Први детињи су гласови само спонтан, без воље и преставе изражај уређења снаге за покретања. Ови не почивају на чулном, већ на покретном узроку, и *аутоматични* су. Иста снага,

исти инстинкт мишића, што сили дете да хвата рукама, ногама да удара и т. д., сили га да вежба усне и језик, ждрело и плућа. То је *импулзиван* стадиум. Затим видимо, да дете изражава неке извесне гласке као одговор на неке осете. Он види јасну светлост, чује глас, осети мек и топал додир, и ови осети изазивају извесне гласове. Ови су гласови само гукање, без утецаја воље, то су последица осета и покретања. Рефлекс је у свој најпростијој форми потпук. Опонашање је рефлексивни стадиум. Доцније можемо наћи гласове, који изражавају детиње потребе, и ако нису намерно и свесно изражене, али ипак имају смер, циљ: задовољење потреба. Дерање, које с почетка беше једнострано и без израза, постаје сада различити изражај осећања: глади, бола, умора и т. д. Овде је *инстинктиван стадиум*. Напослетку воља овлада сасвим говорним органима, дете свесно изражава своје речи, пасивно и бесвесно опонашање гласова бива свесно и активно; речи се спајају да могу завијене преставе изразити. И то је сада преставни стадиум или стадијум предумишљаја.

Као пример преображаја појединог гласа у овим стадиумима уземо онај глас, који у највише случајева даје прву артикулацију, наиме слог ма. Овај слог постаје с почетка сам од себе. Дете лежи задовољно у колевци, снага покретна ради, усне се крећу, отварају се и затварају, а издисањем се ствара глас ма, ма, ма, ма. Но овај глас нема значења, он је аутоматички изражај. Но постепено разни осети изазивају овај исти глас, и тај осет је обично погледом матере или друге особе. И та реч још нема одређено значења, то је неодређен демонстративан узвик, чист *рефлекс*. — Доцније овај израз бива за извесне телесне потребе и стања, па напослетку дете употребљава овај израз у потреби своје природне хране. Тако се ова реч веже са матером, и то свакако прво са сисом, па онда са особом. Овим је учињен последњи корак за прелаз, реч мама прелази из полусвесног, инстинктивног стадиума у преставни. Реч мати се веже са њом самом, сад се свесно употребљава као израз жеља и престава детињих; ова се реч и у одсутности матере употребљава исто тако, из чега излази, да се њена слика у детињу душу урезала. Доцније се употребљавају апстрактни и комплицирани појмови ове речи. Ову смо реч изабрали, јер она као ни једна најбоље разјашњава овај принцип, кога смо изложити хтели, јер је ова реч скончана са овим осећањима, која најраније постају, и најдуже трају и на душу човекову најјачи утисак чине. Но међу тим можемо скоро сваки првобитни изражај малог детета употребити, да споменути принципи бар и на најмање јасан начин разјаснимо.

Х Р О Н И К А

СРПСКО ГЕОЛОШКО ДРУШТВО

ХСVIII збор (10 децембра 1902 год.)

1. *П. С. Павловић* члан управе саопштава да је редовни члан српског геолошког друштва, професор *Живан Михаиловић* умро 30. новембра ове године у Алексинцу. Српско Геолошко Друштво изгубило је у пок. Живану не само скромна и добра друга, већ и вредног члана, који се одликовао савесним проматрањем природних појава и неуморним прикупљањем геолошких збирака. Покојнику је одана пошта устајањем и поменом: Бог да га прости! — На предлог Павловића, збор је решио да се пок. Михаиловић унише за утемељача Српског Геолошког Друштва.

2. Разгледане су књиге, које су у току прошлог месеца стигле Геолошком Заводу Велике Школа.

3. Приказане су нове збирке: а) три примерка фосилних риба из Бељине код Чачка — поклон г. *А. Станојевића* проф. гимназије; б) неколико сталактита из пећине код Змеовца у атару села Зрзе, 6 сати од Прилина, које је донео г. Јордан Петровић слушалац философ. факултета; с) неколико примерака сарматског кречњака из Куле (у срезу млавском), које је сакупио и Геолошком Заводу поклонио *А. Мудровић*; д) два преисториска ножића од кремена — поклон дописнога члана г. *Т. М. Бушетића* учитеља у Пољни.

4. Прочитан је допис *Влад. К. Петковића* проф. солунске гимназије о трусовима у Солуну и околини, који су се досили новембра 1902. године. „Потреси су опажени: 4. и 5. новембра (в. Записнике Срп. Геол. Друштва, ХСVII збор, стр. 12.), 10. новембра 12 ч. 30 м. после пола ноћи. Потрес слаб. Дејство: љуљање кревета. Трајање 2—3 сек. Други потрес осетио се истог дана у 10 ч. 39 м. у вече; био је слаб

и моментан. 11 новембра, 1 ч. 33 м. и у 3 ч. и 5 м. у јутру. Обадва слаба, први до 2 сек., последњи тренутан. 15 новембра, 5 ч. 55 м. из јутра, слаб потрес. Лагано трескарање прозора. 22 новембра, 1 ч. 42 м. у јутру, слаб и таласаст. Трајао 3 сек. Истог дана у 3 ч. и 26 м. у јутру други потрес, такође слаб и таласаст. Дејство: љуљање кревета, које је осетно дуго трајало, те трајање овог труса ценим на 8 сек. Од 22 новембра па до данас (1 децембра) није се осетио ни један трус. И ови овде наведени, били су понајвише веома слаби, те су их с тога већином само појединци осетили⁴. — Од управитеља српских основних школа у солунском вилајету, Петковић је добио извештаје само о трусу од 5 новембра, из којих се види да се овај трус осетио у Кукушу и Дојрану, а у Бевђелији, Водену и Јенице-Вардару не. Извештај г. *Ј. Јовићевића* о трусу у Кукушу гласи: „Ноћу између 4. и 5. новембра осетио се први потрес у 8¹/₂ часова по турском (1 ч. 20 м. по европском сату) у јутру. Није било љуљања, већ је потрес долазио оздо (?). Учинило ми се као да кревет скаче у висину. Дувао је силан ветар; врата су шкрипила, прозори се тресли, куће се љуљале. Подземне тутњаве није било. Други се потрес осетио у 12 ч. (6 ч. 50 м. отприлике по европ.) у јутру, много слабији од првога“. — Г. *Спасоје Илић* из Дојрана извештава: „Ноћу између 4. и 5. новембра осетио се трус у Дојрану, на свима станицама од Дојрана до Солуна (Дојран, Саламанлик, Сариџол, Калиндар) и свуда у околини. Било је два потреса, од којих је први био у 1 ч. 32 м. (железничко време), други у 6 ч. 55 м. у јутру. Први је трајао 2¹/₂—3 сек., врло јак; све су се зграде врло јако тресле, али је ипак прошло без икаквих штета; трајао је 3 сек. Дејство: буђење свих људи, шкрипање врата, трескарање прозора. Правац некако од Солуна. Подземне тутњаве није било. Владао је необично јак ветар. Штете нема. Код становника је овладао страх“. — И у Светој Гори се осетио 22. новембра трус. О њему је штампана ова белешка: „На Атосу се осетио јак трус у петак у вече 22 новембра ове године. (Journal de Salonique) Бр. 705 од ^{28 нов.}/_{11 дец.} 1902 год.“.

5. Прочитана је расправа *Мих. Б. Благојевића* рудар. инжињера О појави злата у Србији. (Рад овај штампан је у VI књ. Геолошких Анала Балканског Полуострва. Београд 1903. стр. 108—133).

6. *Дим. Ј. Ангула* износи резултате својих геолошких проматрања на неким нашим термалним изворима и то:

„а). Врњачки минерални извори. Почетком фебруара 1902. год. тадањи управник Врњачке Бање, пок. д-р. *Б. П. Јовановић*, запазио је да је температура воде у басену опала за 2° С. испод нормалне топлоте ових извора (36·1° С), која је утврђена мерењима кроз дужи низ

година. Као што је познато, често се пута термалне воде мешају с подземним хладним водама, услед тога оне се расхлађују, што бива када термалне пукотине не доспевају са свим до површине, већ су прекривене наносним или порозним слојевима. Врњачки минерални извори налазе се у подножју копаоничког кристаластог масива и везују се по свој прилици за тектонске пукотине, о којима се може судити према појавама еруптивних стена, кварцних, често рудовитих жица, као и према серији минералних извора, који се у подгорју Копаноника, дуж Мораве, нижу у једном правцу. Геолошки састав врњачке околине врло је прост. Основу чине млађи кристаласти шкриљци, кроз које продиру серпентинске стене, а за тим долазе кварцитне творевине и најмлађи речни наноси. Врњачки извори избијају управо из пукотина у кварцитним стенама, које се делом наслањају на кристаласте шкриљце (Липовачка Река), и делом, као што се то види у Стојковачком Потоку, на серпентин. Врло је значајно приметити да су ове кварцитне стене у којима се појављују данашњи врњачки извори управо формације термалних вода, које су некада у овој области избијале на површину. Судићи по великом пространству и дебљини ових кварцита може се поставити да је у околини Врњаца тектонским покретима и појавом серпентинских и др. вулканских стена образован вероватно читав низ пукотина, из којих су, можда и у виду познатих гејзера, избијале термалне воде у великим количинама. Данашњи врњачки извори, а с њима и остали термални извори дуж Западне Мораве, имају се сматрати као остаци некадањих термалних врела, која су депоновала онако моћне складице кварцита. Заиста некадање термалне воде поступно су затварале своје канале. Депоновани кварцитни складици претрпавали су мало по мало првобитне пукотине, тако да се данашњи минерални извори тако рећи тек с муком пробијају кроз канале, које су себи у овим складицима прокрчили. Многи банкови врњачких кварцита, и ако они имају у многим својим партијама порозну структуру, често су врло компактни. Па и саме порозне партије тако су многоструко проткане компактном силицијом да се не могу увретити у ред порозних и лако пропустљивих стена. Шта више, ако би се у овим стенама и поставила каква мешавина дубинске топле воде са површинским хладним водама, било би изван домаћаја тражити првобитну термалну пукотину испод овог кварцитног покривача, чија дебљина прелази 200 м., и ми бисмо за увек били упућени да се задовољимо са онаквом температуром какву нам сама природа пружа кроз лавиринат нама непознатих и неприступачних канала. Али и без обзира на ове геолошке чињенице, узимајући само на ум, да температура врњачких извора, судећи према досадашњим извештајима, није била подложна никаквим знаменитим променама, и да је, изузимајући само незнатне разлике, које се могу приписати и погрешкама при читању термометра, кроз дужи низ година температура

остала стална — може се с правом нагласити да у кварцитне термалне канале не продире директно површинска хладна вода. У таквом случају температурне разлике биле би куд и камо већег размера и стално би се опајале при свакој промени хидростатичних прилика подземних вода. Из овога се може извести закључак: 1° да се нашим техничким средствима приступачно право или првобитно врело врњачких извора, које је уопште полазна тачка за каптажу термалне воде, налази у кварцитним складовима и 2° да врњачки извори рационално ухваћени у том кварциту и, према потреби, осигурани дренажом површинске воде у наносном покривачу, неће бити подложни никаквим знатним изменама у температури. Извори у купатилу нису срећом ухваћени у наносном покривачу од валутака, песка и шљунка, који овде у осталом има само 2 m. дебљине, већ избијају непосредно из својега правог врела. Термална вода дакле, не пролази кроз дебеле наносне слојеве, и по томе пије изложена директној мешавини с површинском хладном водом. Расхлађивање које је пок. д-р. *Б. П. Јовановић* констатовоа може се лако схватити, кад се узме на ум да термални извори у басену нису осигурани (са несавршене каптаже) од директног продирања површинске хладне воде. Заиста данашњи је басен подигнут врло нерационално, и мешавина топле воде с хладном водом врши се у самом басену кроз напрслине његових зидова. У прилог овом мишљењу може се навести да је температура чесама у павиљону и код купатила остала стална и непромењена приликом опажене разлике у температури на извору у купатилу. Када се стари басен поруши, а то се неизоставно мора учинити у интересу самих извора, и извори осигурају јаким цементним зидом од продирања површинске хладне воде, може се с правом очекивати да се расхлађивање услед киша и уопште наглих промена у хидростатичној равнотежи подземних вода неће опајати. Нови басен треба подићи изван ухваћених извора. На основи утврђеног искуства по светским бањама, могу напоменути да басен постављен над самим врелом, као у Врњачкој Бањи, утиче веома штетно својим притиском на притицај термалне воде. Опсервације г. *Н. Стаменковића* проф. Вел. Школе на врњачким изворима потврђују нам најбоље, да у колико ниво воде у басену расте, јачина притицаја воде све више опада. Тако је г. Стаменковић, кад је басен празан, нашао да извори дају 9000 литара воде за 1 сат; кад је дубина воде над подом басена 50 см. онда притицај износи 6000 литара на сат, а у висини одушке за прелив, 76·5 см. над подом, притицај воде износи само 2700 литара за 1 сат. Истина опажа се, кад је басен пун, да вода на чесама код купатила и у павиљону показује извештан прираштај, али тај прираштај није сразмеран са губитком воде у басену. Отуда излази да басен када је испуњен водом гони својим притиском термалну воду на другу страну и доприноси да она себи отвара нове канале на штету ухваћених извора. Данашњи басен, дакле,

затвара изворе и тежином својег воденог стуба од 5000 кг. стално штетно дејствује на правилаан притицај воде, с тога је уклањање његово неопходно по опстанак саме бање. Проширавањем каптаже, као и бушењем можда би се и нови извори отворили, и тиме количина воде повећала. Само приликом бушења треба забранити употребу динамита. Подземним распрскавањима могли би се лако наградити нови канали, којима би хладна вода притицала у термалне пукотине, или, што је још горе, могла би термална вода отворити себи нове путеве и тиме будућност бање била би можда за свагда упропашћена.

б.) Матарушки минерални извори. Идући од Краљева уз Ибар, на обема странама његовим виде се дебеле терасе од грубога шљунка и песка. На левој обали Ибра оне прекривају битуминозне лапорце и пешчаре, који су код Јанока, у кориту Ибровом, у моћној серији испољени. На десној страни Ибра ове се терасе наслањају на серпентинске стене, које нам овде престављају најсеверније огранке великог серпентинског масива у Ибарској Клисури. Интересно је да поменути битуминозни лапорци и пешчари нису испољени и на десној обали Ибра, по томе врло је вероватно да овде имамо једну раселину, којом се Ибар, при просецању својег корита користио, а која нам с друге стране корисно може послужити и за опредељење природе термалне воде. Матарушка термална вода, удаљена око 10 км. јужно од Краљева, нађена је тек од скоро. Приликом великог поводња, пре две године, Ибар је просекао себи ново корито у својој десној обали и када се поново вратио у своје старе границе при нормалном стању воде, опажена је издан топле воде у новопросеченом кориту Ибарском. Једно топлота а друго сумпоровити мирис те воде привукли су пажњу околних становника, те су још исте године закопали један мали басен на самој издани и већ је почели сматрати као минералну и лековиту воду. Неколико Краљевчана ископали су на 20 м. ЈЗ. од прве тачке на којој се вода појавила један бунар на самој одсеченој обали Ибра, чији пречник износи 3 м., а дубина 4 м. Овај бунар ископан је до дна његовог у самом наносу реке Ибра, који је састављен од грубог шљунка и крупног песка. Температура воде у овом бунару износи 36° С, а количина воде, срачуната по средњем времену за које се басен пуни, износи око 5000 литара на сат. Према анализама које је извршио г. д-р. *М. Лeko* проф. Вел. Школе, матарушка термална вода садржи у једном литру 1·066 гр. растворених чврстих матерја, 0·016 гр. сумпорводоника и 0·250 гр. слободне угљене киселине. По томе што је дно овог бунара у шљунковитом и песковитом материјалу очигледно је, да овим бунаром нису ухваћена права врела термалне воде, која се свакојако налазе испод наносног покривача. С друге стране, бунар је овај неподесно положен и у погледу на близину Ибра, те му прети опасност од поплаве. С тога је у интересу ових минералних извора да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

се знају права термална вела њихова. По изложеном геолошком саставу, а нарочито имајући на уму тектонски поремећај, који смо учили између битуминозних слојева и серпентина, могу се заиста очекивати на матарушком терену у суседству данашњих бунара пукотине, којима циркулишу термалне воде. Истражујући састав терена матарушког, наишао сам изнад матарушких кућа, у Пећаначком Потоку, дебеле складице слатководног кварцита, који су по свима знацима творевине некадашњих топлих извора. Ови складице кварцита најбоље нам сведоче, као и код Врњачке Бање, о некадашњој огромној јачини топлих извора и могу нам послужити као поуздани вођ при истраживању правца термалних пукотина. Наласком ових термалних наслага ми смо управо определили старо извориште термалних вода, и испитивања (бушењем) имала би се кретати почев од данашњих басена у правцу ка овим кварцитним наслагама. Најзад помињем да је по овоме предлогу претходно ископан један бунар на близу 100 мет. одстојања од првог матарушког извора, а у правцу ка овим кварцитима у Пећаначком Потоку, и нађена је топла вода; сада је овде подигнут и нов басен за купање.

в) Брестовачки термални извори. Топле воде у Брестовачкој Бањи појављују се на више места у андезитском масиву дуж Брестовачке Реке. Оне избијају из пукотина у андезиту, које већим делом покавују правац ЈЗ—СИ. Има седам ухваћених извора, од којих су по количини воде најјачи № II и № III, а доста је јак и извор који служи за новоподигнуте каде. Остали извори по својој количини воде далеко изостају а извор под № VI, који је био специјално предмет овог испитивања, давао је за 10 сати свега 2500 литара воде или око 4 литра на 1 минут. Приликом нивелисања земљишта, на коме се имају подићи сиротињски станови, које је за 14 м. удаљено од басена № VI, пресечена је термална пукотина његова на нижем нивоу, с тога је вода у овом басену усанула. С обзиром пак, да су ново отворене напрелине, из којих вода сада избија, испуњене гипсним кристалићима, може се рећи, да разбијањем стене нису срећом награђене нове пукотине за термалну воду и по томе правац термалне воде није у ствари поремећен, већ је само термална пукотина просечена у нижем нивоу, него што је ниво извора у басену № VI. Тачке на којима су се нови извори појавили леже управо 0,466—1,805 м. ниже од дна тога басена. Захваљујући тој околности да правац воде у ствари није промењен овим разбијањем стена, које би у опште ваљало избегавати у непосредној близини минералних извора, није ни ова мала количина воде за Брестовачку Бању упропашћена. Она би се могла понова вратити у стари басен, ако се све нове напрелине пажљиво бетоном испуне и једним цементним зидом спречи евентуално продирање воде. Са практичне тачке гледишта било би корисније да се ови извори, који сада, због малог притиска, дају већу количину воде, засебно каптирају и да

се нарочити басен за њих подигне. Учињени покушаји са затварањем напрелина, према извештају надзорног инжињера, испали су у први мах за руком, само је отпорни зид попустио због недовољне јачине употребљенога бетона“.

7. Д-р *Дим. Ј. Антула* изложио је садржину „Извештаја о неким рудиштима у Србији“ од Карла Хајровског, проф. у Пшибраму, који је 1847. год., по налогу српске владе, путовао по Србији у циљу испитивања наших важнијих рудишта. (в. опширан извод овог рапорта у Рударском Гласнику бр. 11 и 12 од 1903. год. стр. 333.)

ХСІХ збор (10. јануара, 1903 год.)

1. Приказиване су нове књиге и часописи, који су стигли Геолошком Заводу Вел. Школе у току прошлог месеца.

2. Разгледане су збирке: а) серпентина и производа његовог распадања из околине Ораховца у Старој Србији, које је Заводу послао г. Стеван Димитријевић, прота из Призрена; б) кречњака из села Чепелице у Херцеговини, поклон од г. Дедијера, философа и в) збирка лајтовачких фосила из села Лештана у околини Београда.

3. Прочитано је писмо г. *Тодора Бушетића*, дописног члана Геолошког Друштва, у коме јавља да Друштву шаље један кремни ножић, нађен у атару села Пољне. У исто време разгледан је овај ножић.

4. *Драгут. Р. Степановић* саопштава још и ове податке о сумпорњачи из Радоља (в. Записнике год. IX, бр. 5. и 6. стр. 2.): „Црни Радаљ тече испод Мраморнице са И. на З. и састаје се испод Сређева са Малим Радаљем. На неколико стотина метара испред састава ове две речице а с леве стране Црног Радаља, на 50 м. удесно, налази се први извор сумпорне воде, која тече у т. з. „купатило“. Одавде на СЗ у одстојању око 250 м. наводи се други сумпорни извор, чија се вода употребљава као „пијаћа вода“. Обе ове воде извиру кроз пукотине гранитског масива, који сачињава главно било Борање. Температура воде, мерена 15. марта 1900. год. била је 24°C у 11 часова пре подне, при температури ваздуха 20°C у хладу. Температура другог извора износила је 15,25°C, а температура хладне воде на истом месту била је 12,75°C. Ово је изданак оне исте сумпорне воде из првог извора, само што је с хладном водом помешана и температура јој смањена. Мерења су извршена у исто време. Количина воде у првом извору износи 12 литара на минут. Ну и количина воде и температура би се повисиле, кад би се сумпорна вода ослободила спољне, што би се врло лако могло извести“.

WWW.UNILIB.RS

5. *П. С. Павловић* приказује збирку медитеранских фосила из атара села Сикола у округу крајинском. Фосили су одвојени из једне грудве песковите глине, коју је Геолошком Заводу послао г. Влад. Мишковић, рударски инжињер, а представљени су са 7 врта мекунцаца, 7 врта фораминифера и једним коралом из рода *Heliastrea*.

6. *Ј. М. Жујовић* реферирше о раду *В. Мелентијевића*: „Ургон и апт у Грљиншту и голт у Леновцу“, који је изишао у Београду 1902. год. — „Познати слојеви доње креде у Црној Реци овим су констатовани и у селима Грљиншту и Леновцу. Њу чине: 1. средњи сеоком са *Rhinchonella lata* и *Rh. multiformis*; 2. Ургоаптијен састављају капротински кречњаци и орбитолински лапорци и 3. Голт с *Belanonites minimus*, *Natica gaultina*. Голтску фауну овог места раније је одредио проф. *П. С. Павловић* (в. Записнике год. XII, бр. 1, 1902. стр. 2.). Кроз слојеве доње креде пробијају, како у разним крајевима Црне Реке, тако и у горњим местима жице амфибон-дацита и амфибол-андезита“.

7. *Ј. М. Жујовић* приказује рад *Fr. Katzer-a*: *Zur Verbreitung der Trias in Bosnien* (Штампано у *Sitzungsber. d. k. böhm. Gesellschaft d. Wissenschaft*, Prag 1902.) „Детаљна геолошка истраживања, која је писац извршио у год. 1899 и 1900, доказују да је у свима деловима Босне тријаски терен много више распрострањен но што је то представљено на карти бечких геолога. У северозападној Босни пронађена је до сада непозната тријасна област у водопађи Сане, по Чемерници, Равској, Планини и по Пашиним Брдима, што је до скоро све за палеозојско сматрано. Тријас овде лежи сложено на Перму, а почиње Верфенским Слојевима, који су врло распрострањени а по негде садрже доста врта: *Myacites fassaensis*, *Myophoria elongata*, *Naticella*, *Turbo rectecostatus*. Преко овога члана леже тријаски кречњаци с диплопорама; доњи су делови слојевити и плочасти, загаситосиви, а горњи су више масивни, бељи, кадшто бречасти и доломитни. Може бити, да доњи делови одговарају мушелкалку, а горњи рету. — У целој области Сане, где год су серије слојева непоремећене поступан је прелаз, како између Тријаса и Перма, тако и између Перма и Карбона. Овај тријаски терен уваљен је борама у палеозојски; његове боре иду правцем ЈЗ—СИ, док боре палеозојска иду ЈИ до СЗ, али су обоје резултанте истих покрета. — Предео око старих рударских вароши Фојнице и Крешева означен је на првој геолошкој карти Босне и Херцеговине сав као палеозојски; тамошњи су филити сматрани као прекарбонски. Дискордантно на њима запажени су слојеви греденски, који се у области Сане поступно из горње карбонских развијају. Преко ових леже еквиваленти белерофонског кречњака. Најнижи члан овдашњег тријаса јесу Верфенски Слојеви, са фосилима: *Myacites fassaensis*, *Myophoria costata*, *Pseudoamonotis Clarai*. Преко њих су нагомилане велике партије и то правога мушелкалка са овом фауном:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Gymnites incultus Beyr., *Gym. cf. dubium* Hauer, *Arcestes cardnatus* Hauer, *Atractites tenuirostris*. Hauer, *Orthoceras* sp. — У Западној Босни тријаса је нађено много око Криваје и Зворника. Код Чевљановића су кречњаци са брахноподима и шкољкама из млађег мушелкалка. Близу ових су кречњаци са халобијама, дакле из других горњих кречњака. Преко ових код Драгорода леже кречњаци са диплопорама, брахноподима, ламелибранхиатима и пужевима. — Код Кладња су највише тријаски кречњаци са мегалодонима и коралима, а у ове су уваљени еоценски слојеви са церитима и циренама. У околини Зворника помињу се, сем флиша, Верфенски Шкриљци и тријаски кречњак, за које су српски геолози поодавна знали.

8. П. С. Павловић реферирше рад Dr. K. Gorjanović — Kramberger-a: Ueber Budmania Brus. und andere oberpontische Limnocardien Kroatiens (Sitzungsberichte d. kais. Akad. d. Wissensch. Bd. CXI. Abth. 1 p. 5—21. Wien 1902.) „У овој расправици, која има три одељка прво је реч о Брусинином подроду *Budmania*. На основи проматрања богатог материјала Горјановић је дошао до ових закључака: 1) да *Limnocardium subferrugineum* R. Noern. припада Брусининој врсти *L. ferrugineum*, као што је и сам Хернес мислио; да *Limnocardium histiophorum* Brus. као и *L. cristagalli* v. Roth. и *L. Semseyi* Halav. припадају једној и истој врсти, која само јаче варира. Ротова врста јесте облик са ниским а Халавачева са веома развијеним ребрима. *L. histiophorum* Brus. представник је облика, код којих су високе ламеле ограничене само на један део ребара и то тако, да никад не допиру до љуштуриног обода. По егзистенцији кардиналних зуба овај се облик присно везује за *L. cristagalli* Roth. и *L. Semseyi* Hal., а по кроју ребара прави прелаз ка њима. Сва три облика Горјановић сматра као варијетете једне и исте врсте. И најзад 3) Горјановић дели мишљење професора Р. Хернеса да је сувишно успостављање подрода *Budmania* Brus., те га као непотребног треба у будуће са свим избрисати. — У другом одељку писац је подвргао ревизији Брусинину врсту *Limnocardium croaticum*, коју је Брусина установио 1884. год. а 1896. изједначио са *L. Schmidtii* M. Noer. Испитујући, поред Брусининог материјала и богату збирку пок. проф. Ив. Кисељака, коју је његова фамилија поклонила загребачком музеју, Горјановић је мишљења да овај лимнокардиум припада М. Хернесовој врсти *L. Schmidtii*, али према димензијама, броју ребара и кроју браве да чини један варијетет, коме он даје име *Limnocardium Schmidtii* M. Noer. var. *croaticum* Gorj. — Најзад у последњем делу писац допуњује новим подацима описе раније постављених врста из горњих понтијских слојева и доказује самосталност њихову. Уз овај рад иду четири таблице и четири слике у тексту.

Збор (10. фебруара, 1903. год.)

1. Приказане су и разгледане књиге и часописи, који су у току прошлог месеца стигли Геолошком Заводу Вел. Школе и то: А) у размену за Геолошке Анале Балканског Полуострва; Б) купљене, међу овима: 30. свеска Споменика бечке Академије; опис неколико вичентинских корала од Cattula; Доњи еоцен северних Алпа од Frauscher-a; Фауна St. Giovanni Jlarione од Gregoria; Centralblatt f. Mineralogie, Geologie und Paleontologie; Neues Jahrbuch f. Mineralogie, Geologie etc.; Palaeontographical Society. и В), поклоњене: Revue générale des gisements métallifères en Serbie од Dr. Дим. Антуле; Извештај о раду VII интернационалног геолошког конгреса о геолошким екскурзијама по Француској од Dr. Дим. Антуле. (Прештампано из Наставника). Обе ове књиге поконио је писац, а 1 број Рударског Гласника, П. А. Илић, рударски инжењер који је почео излазити под његовим уредништвом.

2. Приказане су и разгледане збирке: 1) песковитих глина из повлате и подине угљеног мајдана у Сиколу (округ крајински), које је донео г. Влад. Мишковић, рударски инжењер, и 2). један Inoceramus (J. Cuvieri Brong) из околине Мајдан-Пека, који је горњотуронске старости, а поконио га је Геолошком Заводу г. Драг. Степановић, рударски инжењер.

3. Према статутима, Управа Друштвена предлаже за редовне чланове Геолошког Друштва Dr. Александра Зегу, хемичара и Влад. Мишковића, рударског инжењера, а за дописног члана г. Станоја М. Мијатовића, учитеља у Пољни. Збор их једногласно прима.

4. Прочитано је писмо г. проф. Dr. Марка Лeko, којим исправља случајну омашку у записнику од 10. фебруара 1902. (бр. 2. год. XII), где стоји: „остављено је г. проф. Марку Лeko да одговори општини конаверској...“ а треба да стоји: „остављено је Српском Геолошком Друштву да одговори“. Исправка ова примљена је.

5. J. M. Жујовић саопштава писмо, којим Маџарско Геолошко Друштво извештава Српско Геолошко Друштво да је решило, да чланове IX интернационалног геолошког конгреса, који ће се састати у Бечу, позове и на једну екскурзију на Доњи Дунав. У том случају чланови би 1. септембра, око 9. часова пре подне приспели у Београд, где би остали до 12 часова. Приложен је и утврђен програм екскурзије по Доњем Дунаву. — Решено је да им се одговори: како ће

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Српско Геолошко Друштво свесрдно примити чланове Геолошког Конгреса, да жали само што су изабрали Голубачку рујину, а не Гребен, за који би друштво нарочито имало интереса, и да се накнадно, ако је могућно, предвиди излет на Гребен и у Лепену бар за извештај део чланова.

У вези са овим решено је да се израде и оштампају до сада картирани терени дуж Дунава.

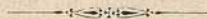
6. Др. *Дим. Антула* излаже резултате својих проматрања на терену од Д. Милановца на дуж Дунава до Гребена, који је он узео да карта. Овог пута изложен је само петрографски материјал, који састављају: 1., Исконски шкриљци, који у околини Д. Милановца заузимају велико пространство. Праћени су од Бољетина у правцу Ј И до испод косе Косовице и Дуге Главице, где се граниче са Црвеним Пешчарима. Пружање им је готово свуда меридионално са малим скретањем на И и З.

Падови су врло различни. Ка Дунаву се простиру само уском зоном до иза прве траверсе идући од Д. Милановца. Упознати су ови типови: црвени гнајс, амфиболски гнајс, амфиболит, микашист и хлоритошист. У овој зони шкриљаца нађен је мермер на кречанама под Лишковцем на путу за Мајдан-Пек; под Аврамовом Луком и изнад Косовице. Посматран је серпентин на Ковилову (Голо Брдо), који је доста компактан, а распаднуте масе његове садрже кристале бронзита. Тоналит у Црном Потоку, Габро у Корешинском потоку, с леве стране Поречке Реке и на Главици при ушћу исте. — 2.) Црвени Пешчар, најстарија седиментарна творевина овог краја, коју мађарски геолози увршћују у алпску верукаанску формацију, најбоље је испољен с леве стране Рибничког Потока, где је мање више глиновит, а одликује се јасно црвеном бојом. Пружање му је ССИ—ЈЈЗ, пада доста стрмо на ССЗ. Даље се наводи дуж западне границе еруптивне масе на Главици, али највеће пространство заузима у западном сливу Поречке Реке, јужно од Мосне до Топонице. У Косовичком Потоку проривен је једном порфирском стеном с порфирским туфовима. — 3) Конкордантно изнад Црвеног Пешчара лежи лијаски бели кварцни пешчар, који је у Рибничком Потоку лепо испољен. У вези са овим појављују се и крупнозрни пешчари и конгломерати — чланови исте серије слојева. Одломци ових лијасних пешчара налазе се и у дилuviјалним терасама у Решковачком Потоку источно од Д. Милановца. Овде су већина боје сиве, запажени су у њима и пресеци белемнита, који нису могли бити ближе одређени. Избијају још близу дунавске обале на камену између Д. Милановца и Главице. — 4.) Црвеномрки кречњаци с криноидним спикулама. Ово су еквиваленти средњег догера на левој страни Дунава. Од фосила нађена је само једна теребратула. — 5) Изнад ових кречњака у Рибничком Потоку леже моћни банкови је-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дрог мало глиновитог кречњака с богатом цефалоподском фауном, која по стратиграфском положају одговара доњем типу. — 6). За овим следује моћна серија јако убраних слојевитих кречњака са рожнацем, који се смењују са квржичастим лапоровитим кречњацима. По одломцима фосила у овима утврђује се горњотитонска и доњенеокомска старост њихова, као што је и г. Жујовић одредио. — 7.) Узана серија глиновитих и песковитих лапораца, који местимице садрже врвце угљене, а врло су богати баремском фауном, о којој ће бити говора другом приликом. — 8). Терциар — II медитеранска етажа у Рашковачком Потоку и 9). Дилувијум у моћним терасама више Д. Милановца и по странама на ушћу Решковачког Потока и Поречке Реке. Уз рад иде и профил од Д. Милановца до Гребена дуж Дунава.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unizg.rs

Б Е Л Е Ш К Е

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Изложба предмета за дечје благостање — Шарлотенбуршко друштво за неговање деце, „Krippe“, отворило је ових дана интересантну изложбу. Она обухвата све оне предмете, који се односе на негу, на ношњу, на отхрањивање, на васпитање, на наставу, на игру и на спорт, на хигијену, на литературу и на остале институције, које засепају у живот детета и ученика без разлике његовог доба и без обзира на његове здраве или болесне дане. Изложба је смештена у Шарлотенбургу, у згради „Берлинске сецесције“ и у дворницама „Западног позоришта“.

Како из званичног програма видимо, изложба хоће да свима слојевима грађанства покаже, шта је потребно за дечје благостање, шта ваља из обичаја избацити, а шта треба ново увести.

На изложби се могу сви они предмети видети, који су потребни за телесни, па и за душевни напредак деце. Почевши од млека за новорођенчад па до списа и књига за младеж и оних разноврсних артикала за телесну негу и апарата за собну гимнастику, све је ту заступљено.

Изложба је одлично посећена без разлике друштвених слојева. У њој се могу видети и богате великашице и сиротне раднице, што је најбољи доказ, да је ова изложба постигла диван успех, а уједно да је и приређивање изложби ове врсте и савремено, а и поучно и корисно.

*

Први интернационални конгрес за школску хигијену — 23 марта о г. отворен је у Нирибергу, у Немачкој први интернационални конгрес за школску хигијену, који је сазвало „Друштво за школску хигијену у Немачкој.“ Многобројни наученици првога реда, најпризнатији стручњаци целог света, званични изасланици неколиких држава, поклонили су особиту пажњу овом конгресу и стекли су се у врло великом броју у Нириберг, да решавају стручна питања, која су тако акутна и савремена, да би свако одгађање и одуговлачење оваквог конгреса било од директне штете за физички, а према томе и интелектуални напредак школског подмлатка.

Међу делегатима било је наученика из Русије, из Француске, из Енглеске, из Аустро-Угарске, из Шпаније, из Шведске, из Норвешке, из Италије, из

Белгије, из Холандије, из Швајцарске, Држава Северо-америчке уније, па и из самога Јапана.¹⁾

Седнице конгреса се делиле у двоје, у пленарне и у седнице појединих стручних секција, а држане су у позоришту „Аполо“ и у новом здању Индустриске Школе.

Паралелно са конгресом отворена је и стручна изложба, на чему се има највише захвалити политичко-школским властима јужних покрајина и увиђавности и заузимању неколиких немачких градова. У изложби се могли видети модели и планови за школске зграде, за гимнастичке дворнице, за школска купатила, за ученичка игралишта, за школске радионице и за остале објекте, који битно засецају у делокруг школе и школског напретка. Од особите је вредности онај драгоцен и поучни статистички материјал, који су у овој изложби експонирали чланови „Друштва берлинских школских лекара“. На једној табли изнета је релација школских лекара у Немачкој. Релација је на милиун становника ова:

У ПОКРАЈИНИ	ДОЛАЗИ НА МИЛИУН СТАНОВНИКА ШКОЛСКОГ ЛЕКАРА
Хановеранској и Вестфалској	3
Источној Прусској	6
Поморанској и Рајсу млађа лоза	7
Запад. Прусској, Шлеској и Шлезвиг-Холштајну	8
Саској и Хесен-Насавској	10
Рајнским покрајинама	20
Вел. војводини Хеској и војводини Брауншвајгу	28
Саско-Мајнингену	143

Напротив у Мекленбургу, у Алтенбургу, у Анхалту, у Шварцбургу, у Валдеку, у Рајсу старија лоза, у покрајини Липе и у градовима немачке Ханзе нема у опште ни једног јединог школског лекара

У одељењу за шакопис јасно се истичу врлине усипавног писма, које са сваког гледишта императивно захтевају, да се положено писмо из меља избаци.

Прво је предавање држао професор Др. Кон. Његов темат гласи: Шта су привредили очни лекари за школску хигијену и шта ће у будуће да привреде? Учени говорник занима се већ 40 година овим питањем и у годинама 1864—1866 прегледао је у Бреслави очи од десет хиљада школске деце, да пронађе узроке кратковидости, па да према томе постави профилактичне мере и начине да се сиречи кратковидост. Он је нашао да кратковидост уопредо расте са већим захтевима школске обуке, и да просечни степен кратковидости расте из разреда у разред. До истог резултата дошли су и најчувенији очни лекари из других земаља, испитујући очи у стотине хиљада ученика. Према овим фактима констатовао је, да је *кратковидост* најраспрострањенија болест школског подмлатка. Прави узрок кратковидости завијен је

¹⁾ Из Србије су на овом конгресу учествовали д-р Љуб. Ненадовић лекар из Београда и др. Милвоје Јовановић професор II београдске гимназије. На том конгресу г. Ненадовић је држао и једно предавање, које је печатано у овом броју.

је у дубоку таму, али је ипак са сигурношћу толико утврђено да кратковидост ствара прекомерно гледање у врло блиске предмете, за тим наслеђена наклоност и слабо осветљење.

Иза тога је говорник саопштио резултате испитивања школских столова (клуча) исправног писма, штампу школских уџбеника итд. За Рекламову библиотеку и за Рекламова издања старих и модерних класика рекао је да су убице очњег вида и чуди се како државна санитарска власт није ова издања најстроже забранила, напротив похваљује издања класика која су изишла у едицији друштва берлинских наставника.

На даље је говорио о осветљењу школских соба. Он је испоставио, да је за осветљење школске просторије у најмању руку потребно 10 метарских свећа (Meterkerze). За тим је Др. Кон демонстрирао са испитивачем светлости (Lichtprüfer) и са 18 различитих завеса за прозоре, које је он фотометрирао. Његови изналази дају овај резултат: Завесе пенељаве боје ушцају 90% светлости, а завесе од ширтинга само 40—50%; осим тога говорио је о разним врстама вештачког осветљења, о ушцају лампских шешира (Lampenschirm), о напрезању очију код ученика. Говорник је пропaгирао још пре 40 година идеју, да се у школама заведу школски лекари, али његов је глас све до скоро био глас онога, који вапије у пустињи. Са похвалом спомиње бригу и мар који поклањају позвана лица и власти у Угарској, где су школски лекари још пре 20 година као школски службеници заведени. У Угарској је школска хигијена предмет школске наставе, и данас у Угарској има скоро свака школа свога лекара, док у Немачкој 234 града тек 679 школских лекара имају.

Говорник наставља даље, да је очним лекарима отворено широко поље рада, јер поред све пажње и свих могућих профилактичних средстава број кратковидих још никако да опадне. Као преку потребу нагласио је Др. Кон ревизију светлости у школским зградама, коју треба помоћу Вингеновог фотометра чешће понављати; препоручио је да позвани будним оком на то пазе, да сваки ђак седи на тако удешеном субселију, са кога је једно писмо могућно на 33 см. даљине јасно читати; осим тога потребно је, да се констатује, која је врата наочари за овај посао погодна. Све је ово задаћа очних лекара, јер школски лекари не располажу ни са потребним инструментима ни апаратима, а немају ни времена ни толико искуства, да праву и тачну дијагнозу утврде. Говорник држи, да је врло велика погрешка, што се деца са slabим видом на просто упуте у какав завод за лечење очију, а о њиховом стању се не подноси никакав извештај. Пред сам завршетак свога говора истакао је Др. Кон неке мере и начине, на које су лекари до сада или никакву или врло слабу пажњу обраћали, а помоћу којих се може лако констатовати, да ли је ученик кратковид или није, и онда је изнео пред конгрес један табак, у коме су била постављена питања о задатку школских лекара. Др. Кон мисли да ваља код ученика испитати и гледање боја (Farbensinn). У родитељској кући морају се такођер правила школске хигијене најсавесније испуњавати. У ту сврху би врло zgodно било, да се приређују „родитељске вечери“, на којима би школски очни лекари држали предавања и давали родитељима потребне инструкције, које би за напредак деџи од неисказане користи биле. Др. Кон је завршио свој говор речима, да ни једна школа не би смела бити без очног лекара.

Највећи део најважнијих предмета решаван је у секционим седницама и он репрезентује издашан и обилан материјал, дочим су у пленарним седницама, које су на три дана одређене, држани краћи званични говори и пре-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

давања чувених заступника из најважнијих културних држава. У пленарним седницама нема никакве дискусије. У секционим седницама читају се званични реферати, чије темате одређује конгресна управа, а затим и слободна предавања за која се могу поједини чланови конгреса пријавити. Ова предавања морају бити строго стручна, а и једна и друга су подвргнута општој дискусији. Број пријављених предавања је био енорман, тако да се она нису могла у оној опширности извести, у којој би и предавач, а и учена публика желели, него се најважније тачке могле само у кратко скицирати. Свега је имало седам секција, и свака секција је држала за себе своје седнице и договоре. Секције су: 1.) За хигијену школских зграда; 2.) За хигијену интерната, за школско-хигијенске наставе и за хигијену научних средстава; 3.) За хигијенска упутства наставника и ученика; 4.) За телесну негу и за школску младеж; 5.) За болести и за лекарску службу у школама; 6.) За сепариране школе и 7.) За хигијену наставничког персонала и за генералија.

У првој секцији реферисао је професор Др. Ерисман из Цириха: о Ориентирању школских соба. Он препоручује једнако осветљење помоћу диузне сунчане светлости и ориентирање у северном правцу. Председник хамбуршког школског синода, главни учитељ Мајер, говорио је о транспортабилним павиљонима као будућим школским предаваоницама. Он је указао на оскудицу у школама коју проузрокује селачање и одмицање становништва од школске зграде због економских повотарија и других индустријских разлога, те мисли, да ће се транспортабилни павиљони морати апсолутно увести и то чим пре то боље. За то је од преке потребе, да се позвани постарају, да буде увек терена на располагање, а то ће се понајпре на тај начин постићи, да се државна земљишта већ сада за ове сврхе окупирају, пошто би приватна земљишта тако у цени скочила, да би школски фонд и сувише мршав био, да подмири све трошкове око увођења и успешног деловања школских павиљона. Како се транспортабилни павиљони морају сматрати као будуће предаваонице, доказ је већ и тај, што има већ неколико система ових транспортабилних учионица, а по мишљењу говорничку најзгоднији је Декеров систем акционарског друштва за баракe у Ниески (Niesky) у Луџици.

У другој секцији реферисао је лекар за живчане болести Др. Бенда из Берлина о опсегу задатака и циљева у вишим школама. Он захтева интернационални споразум у погледу научних циљева и тражи да се уведе што тачнија статистика о душевној способности и о даровитости ученика. Из хигијенских, педагошких и физиолошких разлога пледира, да се укине матура. Енергично захтева на даље равноправност у погледу телесног и душевног изражавања и на послетку слободан избор научних предмета у вишим разредима.

У истом смислу говорио је и професор Др. Швенд из Штутгарта. Он је обележио данашњу наставу као кардиналан узрок шкољивом и сувише претераном душевном напрезању ученичком. Он полаже слабе наде у интернационални споразум, а као оправдан разлог наводи различност наставних система. Одлучно је против данашњег испитног система, против претеране лингвистичке и математске наставе, а особито против данашње методе историске и веронаучне наставе. Како је страшно хладна процесција оних суварних и безвредних Бранденбурговаца — тако вели говорник — Фридриха I, Фридриха II, Алберта и т. д. — тако је као мермер хладна, тако хладна као и њени ликови у берлинској победничкој алеји. Боље би било да оставимо ове иначе поштене људе, да мирно у својим гробовима почивају. — Што се тиче верске наставе, говорник мисли, да је она предмет црквене а

нидако школске дисциплине. Историску наставу о религији треба придружити настави повесничкој.

Др. Јегер из Швебиш-Хала говорио је о шкољивости домаћих задатака. Домаће задатке треба сасвим избацити и ограничити се само на школске. Као разлог наводи душевно преоптерећавање ученика. Ученици испод 14 година не смеју дуже душевно радити него 6 часова дневно, а изнад 14 година 7 часова.

Виши учитељ Ролер из Дармштата говорио је о занимању ученика у нешколско време и то са хигијенског гледишта. Он је против „инструкција“ и „инструктора“. Ученици не треба да су код куће забављени надничарским пословима као помагачи својим родитељима у кућевној економији. Баца не треба да раде пољске послове, не треба да трчкарају и „слушају“ старије, на против он је за то, да се ученици одају разним модерним спортовима.

Лекар за живчане болести Др. Вилдермут из Штутгарта развио је у својој расправи: Школа и живчане болести, темељно мишљење, да је сувишно напрезање ученика у школи само незнатан узрок живчаним болестима учениковим; главни су пак узроци и можда баш и једини: наследна наклоност и конституционално, нервозно и у опште слабачко расположење појединаца. Децу, која на први поглед ма само и изгледају да су нервозна, не треба рано давати у школу. За извештај део такве деце препоручује говорник посебне школске организације, можда настављене помоћне школе са проширеним и разгранатим научним плановима и циљевима.

Др. Хартман из Берлина тражи хигијенско изображење народа, које се може постићи поучавањем ученика, учитеља и родитеља. Особито препоручује родитељске вечери.

У трећој секцији говорила је гђа професор Крукенберг из Крајцнаха о значењу школско-хигијенских школа; тражи женске лекаре, који ће у девојачким школама предавати хигијену, а тако исто и науку о особито шкољивом утицају алкохола на женско тело и науку која побија, да треба природни саобраћај оба пола као „непријатан“ у тајности држати, пред омладином га и не споминати, а камо ли га научно пред истом предавати.

Др. Флакс из Дрездена осуђује свом жестином непрактично одело женскиња и одлучно устаје против употребе корзета. У хигијени одела морају учитељице добрим примером предњачити, што је на жалост реткост шта више учитељице са врло незнатним изузетком баш наопако раде и дају ученицама најгрђи и најрђавији пример. Он наводи детаљно читав ред врло исправних и корисних савета који се тичу разумне девојачке ношње.

У четвртој секцији третирао је Др. Лајбушер из Мајнингена питање о задатку државе у институцији школског лекарства. Здравствене штете, које су последица школског похођења, може у првом реду и најлакше отклонити школско лекарство, а ако не баш отклонити, а оно сигурно знати умањити и ублажити. Држава, која категорички захтева, да деца морају ићи у школу, дужна је да сваку школу снабде једним школским лекаром. Организацијом школских лекара могу се уједно постићи и ближи појмови и потребна знања о изменичним односима између прилика и начина живота ученикових родитеља и њега самога и изведе болести, у које ученици случајно падну.

У петој секцији реферисао је професор Др. Денкер из Ерлангена о својем испитивању чулне способности и случајева инфекциозних болести у добу детињства и младости. Његова испитивања га приморавају, да безусловно захтева да се сваке године бар једанпут прегледе чулни органи у школске деце, те да се на тај начин избегне од чулних болести зависни и за душевни

развитак школске деце врло опасни утицај. Прегледање ученика треба да изврши према инструкцији лекара за ушне болести сâм разредни учитељ и да оне, које пронађе, да тешко чују, преда лекару на даље испитивање и лечење.

У шестој секцији говорио је Френдел из Штолна о помоћним школама за тупоглаву децу. Да би се могли испунити они велики захтеви, који се од ових школа очекују потребно је пре свега, да ове школе буду независне и самосталне, да буду јавне, држава да настојава, да сва деца, којој су ове школе намењене, силом у њих ићи морају и да пре навршене шеснаесте године ни на који начин не смеју школу прекидати или прекинути. Говорник вели даље да су за оваке помоћне школе потребни нарочити за тај позив, темељно и стручно, изобразени учитељи, јер се од њих тражи да умно крјлаву децу одгоје, а за то треба нарочитих и педагошких и научних мера и средстава.

Што се тиче питања о преоптерећивању ученика, говорио је професор Брит из Хамбурга. Њему изгледа да захтеви школских хигијеничара у том погледу сувише далеко иду. Сужавање наставног плана у вишим школама изгледа му да је неоправдано, па према томе и непотребно. Да ли су ученици наставним градивом преоптерећени није још доказано, па према томе и само расправљање о преоптерећењу оснива се на једном голом питању, које никако још није претресено, а не на утврђеној чињеници. Говорник мисли, да су интернационални споразуми у погледу сужавања и смањивања научног материјала потпуно искључени и сасвим немогући. И др. Хергел из Аусига потпомаже разлоге Бритове, јер преоптерећење ученика ни из близа није у тој мери и тако страшно, као што многи чланови конгреске секције хоће силом а без разлога и доказа да утврде. Ако се баш и чини на први мах, да је по неки ученик школским материјалом преоптерећен, то томе није толико школа крива колико: породица и живот.

Дру. Хелеру из Беча даје један конкретни, врло жалостан случај повода, да опширно говори о томе, како су деца често изложена неисказаној опасности, ако се надзор над њима повери таквим лицима, која инклинирају неким болестима или су морално дефектна. Васпитачи у имућним породицама постали су у неку руку, нека педагошка „велика сила“ а само због немарности, нехатности и небриге родитеља управо матера, које из дана у дан све већу немогућност показују, да своју децу под личним надзором одгајују, што је врло жалостан знак социјалне дегенерације. Говорник наставља даље, како су у најновије време продрли у јавност врло жалосни случајеви, који захтевају, да се много више пажње и надзора поклонн приликом избора, а исто тако и кроз цело време њиховог активног деловања приватним учитељима и инструкторима обојег пола. Туберкулоза и сифилис не могу се ни на који начин измирити са негом и васпитањем, нервозитет доводи до перверзитета особито у полном животу, и није тако велика реткост да се деца у рукама перверзитету наклоњених васпитача обојег пола морално сасвим искваре. На педагоге, који воле децу да бију треба нарочиту пажњу обратити, јер међу њима има много таквих, који су наклоњени садизму. Телесну казну не сме нико дозволити. Оне, који болују од епилепсије не треба узимати за учитеље и васпитаче, јер епилептик има рђава својства карактера, која штетно утичу на душу неразвијеног детета. У сваком пак случају — тако завршује говорник — треба будним оком надзиравати рад јавних, а особито приватних учитеља, васпитача и свију оних, који могу да утичу на душевни развитак деце.

Д-р Блашке из Берлина наглашује, да је за ученике веома потребно сексуално објашњење. Оно налази на врло велике сметње и тешкоће, јер је у наставним плановима биолошка наука тенденциозно са свим пренебрегнута, да не би дошла у сукоб са библиским назорима. Из тога разлога „меродавни“ фактори неће дабогме ни хтети да наставни план обухвати и науку о постанку и стварању човека. Данашњи учитељи према спреми својој не би били ни у стању да предају овај одсек из биологије. Кад би се већ хтеле поједине потребне партије из биологије увући у наставни план, онда би још пре тога требало учитеље ваљано спремити у самој биологији.

Учитељ Глухор из Беча сматра за неморално, ако се зрелијој младежи ускраћује потребна поука из биологије. Он је за то, да се сав непотребни баласт избаци из наставног плана и да се уведе већ према добу учениковом што опширнија и темељнија наука и у хигијени и у свима осталим гранама науке о здрављу и о болестима.

Професор Д-р Шуени из Пеште тврди да су ученику полии одношаји још пре наступања пубертета познати. Па кад је тако, онда, кад ова периода наступи, неће поменути ученик толико бити занесен дражју мистичне појаве као данашњи ученик, који је одгојен „по старинском моралу“. Ученицима осим тога треба препоручивати абстиненцију у сексуалном опхођењу.

Професор Д-р Блазиус из Брауншвајга и професор Д-р Вернике из Позна траже од свију учитеља хигијенску спрему. Школска хигијена треба да буде у будуће ако је могуће, чак и облигатан предмет на учитељском испиту. Учитељи треба да покажу, да им је позната анатомија и физиологија здравог човечјег тела, ђачке болести, хигијена наставе, хигијенски надзор над ученицима, а осим тога треба да знају, како треба школске зграде зицати, а како их унутра намештати.

На наш велики четвртак читао је у пленарној седници норвешки професор Д-р Јохансен свој извештај о стању негована ученичког здравља у Норвешкој, где је од 1860 год. законом установљено, да хигијена има бити наставни предмет, и где хигијенски школски намештаји све већма и већма напредују. Овај велики успех у Норвешкој објашњава се тиме, што је у свакој школској комисији председник један лекар. За сваку школу прописан је законом по један школски лекар, а у свакој девојачкој школи фигурира као лекар женско лице.

О изменичним односима између ученика и учитеља што се тиче прилепчивих болести, говорио је Д-р Лежандр из Париза. Он је поменуо неколико случајева пренесене туберкулозе између учитеља и ученика, и онда је обратнo пажњу на первозне наступе, код којих је такођер могућан пренос. Школски лекар треба, а он то може, да овом злу на пут стане.

Д-р Сикингер из Манхајма говорио је с врло великим успехом о организацији школе с обзиром на природну даровитост ученика. Говорник захтева да се у паралелним разредима одеље даровити ученици од мање даровитих. У ту сврху препоручује овај тројаки курс: 1.) За даровиту и прилично даровиту децу; 2.) за умерено тупу децу и 3.) за болесно тупу (слабоумну) децу. Овај је систем у Манхајму прихваћен, и показао је изврстан успех.

О сиречавању инфекциозних болести у школи говорио је професор Д-р Хиле из Прага. Говорник је пре свега изнео и описао различне врсте инфекција, препоручио је највећу опрезност и најбрижнију дезинфекцију, која је најиздржљивија врста науке и навика на чистоћу и телесно очвршћавање.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Д-р Љубомир Ненадовић говорио је о телесном неговању школске младежи у Србији. У своме говору истиче најмодернија начела школске хигијене, на која се у Србији особита пажња скреће.

Д-р М. Брајтунг из Кобурга говорио је о „школи као социјално-политичком фактору“.

Д-р Мозес из Манхајма говори са лекарског гледишта о систему одељених (сепарираних) разреда, а Д-р Спингер из Манхајма бави се истим тематом само са педагошког гледишта. Споменути систем одељених разреда показао је изврстан успех код оне деце, која су због болести дуже време из школе изостала; код деце, која пате од очију и од ушију, код деце, која су мршаво отхрањена, код нервозне деце и на послетку код деце, која се брзо уморе.

Д-р Блитштајн из Нириберга говорио је о „алкохолу и о школи“. Он је изнео све опасне последице, које прате дете, кад алкохол употребљава. Препоручује најстрожу пажњу и родитељима и учитељима, и алкохол у опште забрањује.

Учитељ Грауинер из Дрездена саопштава врло интересантна открића приликом мерења висине у 57.000 ученика дрезданских основних школа. Од ових 57.000 ученика 13.000 су деца имућних грађана и они иду у грађанске школе, а 44.000 су деца сиротињска која иду у градске школе. Деца имућних родитеља из грађанске школе виша су за један годишњи раст од својих исто толико старих сиротињских другова из градских школа, а тамо где су социјалне разлике врло велике диференција је чак и за двогодишњи раст. Другим речима: Врло имућно дете у првом разреду исто је толико високо колико ће бити врло сиромашно дете после две године тј. кад приспе за трећи разред. У вези с растом стоји и распоред школских клубова, које према висини ученика морају имати одређену позицију у школској соби.

Госпођица Волфринг из Беча говорила је о ученичким колонијама, а њено мишљење потпомагао је и Д-р Матијас из Берлина.

Д-р Штапгер из Траутенауа расправљао је питање, да ли да се ученицима највиших разреда пушење дозволи или забрани, и завршио је негативним закључком. По његовом мишљењу немачка народна песма доживела је своју коначну пропаст, од како је дуван тако велики мах огео, да чак и женскиње пуши. Он захтева, да се ђацима у опште забрани пушење дувана.

У последњој пленарној седници говорио је Д-р Либерман из Пеште о задатку и о сиреми школских лекара и још неки стручњаци. За тим је сазвана пословна седница у којој су прихваћени сви они предлози, које су секције препоручиле.

После пословне седнице прочитао је Д-р Форстер из Нириберга извештај о учешћу страних гостију. Према томе извештају било је:

Из Пруске	144	заступника
„ Баварске	356	„
„ остале Немачке	121	„
Из Белгије	9	„
„ Бугарске	4	„
Са острва Кубе	1	„
Из Данске	9	„
„ Француске	9	„
„ Енглеске	48	„
„ Холандије	51	„
„ Јапана	5	„

„ Италије	4	„
„ Луксенбурга	3	„
„ Норвешке	2	„
„ Аустрије	332	„
„ Угарске	19	„
„ Португалске	8	„
„ Румуније	3	„
„ Русије	60	„
„ Швајцарске	26	„
„ Србије	3	„
„ Шпаније	15	„
„ Турске	1	„
„ Сев. Америке	11	„
„ Уругваја	1	„

Осим тога забележено је у листи посетилаца још 181 мушко лице и 82 женскиња. Пленарних седница било је свега 8, а секционих 153. Конгрес је сав материјал, који му је предложен био, исцрпно свршио. Пред сам закључак конгреса прихваћен је предлог, да се израда начела за школско-хигијенску службу повери комисији од пет чланова.

Пошто су се страни изасланици захвалили на гостопримству конгрес је завршен, а идући конгрес заказан је за 1907. годину у Лондону.

*

Школе у Галицији — Галички земаљски школски савет издао је извештај о стању народних школа у Галицији за годину 1902/3. Према том извештају број школске деце повећао се за 52.044, а оне, која иду у занатске школе за 15.033. Број учитеља и учитељица повећао се за 627, а број ђака у учитељским школама за 158. Свеукупни број деце, која су ишла у народне и у приватне школе износио је 800.113, а која су ишла у продужне школе 164.451. Број учитеља и учитељица у народним школама износио је 9.414, али на жалост 1.013 од њих нису имали прописане законске спреме. Број општина, које немају својих школа, смањено се од 1.062 на 981.

Од деце, која су дорасла за школу било је у Галицији 1902/3. год. 1.701.421, тако да око 600.000 остаје без школског образовања. Становници у Галицији су по народности Пољаци и Малоруси. Пољских школа било је 2228, а малоруских 2218. У пољским школама је руски језик необлигатаан, а у малоруским школама је пољски језик облигатаан, и ђаци морају научити пољски да говоре и да пишу. Због тога трпи настава у малоруским школама и не показује таквих резултата као у пољским, а узрок је томе још и тај, што је у малоруским школама један део учитеља, који не знају добро малоруског језика, а на том језику треба да предају.

*

Српски васпитни девојачки завод у Будимпешти — Други дан Ускрса одржана је скупштина пештанског српског друштва Свете Мајке Ангелине у дворници Текелијиног завода. За председницу изабрана је гђа Олга Јовановић, за потпредседнице: гђе Амалија Малић и Јустина Ст. В. Поповића, за I. секретара г. Стева В. Поповић, управник Текелијума, за II. секретара г. Иван Поповић, гимназиски професор. На скупштини је прочитано писмо г. Лазе Дунђерског, којим шаље свој прилог од 100.000 круна

овом друштву. Решено је, да се завод отвори већ 1904/5 школске године и да се на ту сврху скупљају прилози међу Србима, који су угарски држављани.

*

Феријалне колоније и њихови успеси — Установа феријалних колонија показује из дана у дан све веће успехе и то и материјалне и моралне. Поједина друштва и одбори, којима лежи на срцу благостање и телесни напредак сироте и болешљиве деце, и која су створила оваке колоније, знала су у току за неколико десетина година од свога опстанка, да за своје хумане сврхе задобију симпатије моћних и богатих лица, те да на тај начин материјално ојачају, да ударе темељ својим колонијалним зградама у горским и иначе здравим крајевима, да умноже основни фонд, из кога се покривају трошкови око одашњивања деце у феријалне колоније и око прехрањивања, неговања и лечења њихог у истима за време школских празника.

Не мислимо овде да износимо ону велику индивидуалну корист, коју имају од ових колонија сиромашна, слабачка, крхљава и болешљива деца, а исто тако нећемо ни да говоримо коликог интереса има сама држава од здравог и снажног подмлатка, него ћемо да из извештаја, који нам стоје на расположењу, констатујемо, колики морални успех показују ова тако благотворна, потребна и корисна друштва и одбори. Можда ће и имућни Срби онда скренути мало пажње и бриге за најнежнији свој подмлатак. Тиме ће показати да схватају савремене потребе, а учиниће и велико патриотско дело; многи ће чак имати и прилике, да се одужи сени свога добротвора, који је из негдашњег сирочета начинио не само поштена и честита грађанина, него и богатог човека, коме је дужност да никад не заборави на сирото, бедно, невољно, а можда и туберкулозно и скрофулозно Српче.

„*Прво бечко друштво феријалних колонија*“, чија је протекторка аустријска велика војвоткиња Марија Рајнер, одржало је ових дана своју годишњу главну скупштину, на којој су поднели извештаје скупштински председник, а иначе почасни председник, тајни саветник барон Хлумецки, Др. Сајлер, госпођа Мајснер, Енгелберт Кеслер и остали чланови управе. Из ових извештаја видимо да је друштво ушло у 30 годину свога благотворног и плодносног рада. Друштво је добило од цара на расположење за ову годину дворца Волфсасинг и знатну новчану потпору. Протекторка је сваком даном приликом давала стварног доказа за своје искрено старање и прилагала је повеће своте. Кнез Јован Лихтенштајн уступио је друштву дворца Сернберг и приложио је новчану субвенцију. Повеће своте поклонила је бечка општина, довоаустријски земаљски савет, прва аустријска штедеоница и многе друге приватне личности. На крају скупштине констатовао је председник, да је ове године било друштво у стању да 965 деце издржава у колонијама, дочим је лањске године само 946 деце узивало ову благодат. Овогодишњи трошкови око издржавања колонијских питомаца износе 21.834 круне, а лањске године 21.643 круне. Капитал друштвени износи 311.871 круну.

„*Одбор феријалних колонија*“ подноси овај извештај о своме раду. Одбор је установљен пре 33 године. Од дана свога постанка па до данас одбор је слао сваке године 7.500 сироте, болешљиве и следе деце без обзира на вероисповест и народност у своју феријалну колонију у Фишау, а скрофулозно децу у Градо (на мору), где су преко годишњег школског од-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мора имали сву потребну негу. Одбор је за ове 33 године од свога постанка потрошио на издржавање ове дечице своту од 113.336-36 круна.

Заузимање и великодушност ових људи утврђују велику потребу и вредност феријалних колонија, а успеси, који се њима постизавају о чему је било говора и на овогодишњем првом интернационалном конгресу за школску хигијену у Нирнбергу, дај боже, да одушеве и богатије Србе и да у њима пробуде осећаје искреног хуманизма на корист драге нам Отаџбине, којој ће зград и једар подмладак у добар час доћи.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

Пријатељи народне школе — Школа у Д. Милановцу примила је сав новац за прошлу годину још 31 децембра. Заслуга је за ово председника доњомилановачке општине г. Јована Павловића, зато је школски надзорник молио да га г. министар просвете одликује похвалницом.

*

Г. Марко Гајић, председник текеришке општине у округу подринском предао је сав новац по школским буџетима за 1903 год. како текеришкој тако и јошевској школи. Зато је школски надзорник молио да се и овај председник одликује похвалницом.

*

Школи у Бајиној Башти, у округу ужичком, измирен је сав новац по буџету за прошлу и за два месеца ове године, чим су грађани продали држави дуван и дошли до новца, на платили и порез и све прирезе.

Школски надзорник предложио је да се председник општине г. Ђорђе Микић и благајник општине г. Витомир Николић награде похвалницама.

*

Поклон школи у Борку — Кнез Сима Марковић поклонио је цркви лесковачкој, у округу београдском, једно велико звоно, које је до пре годину дана служило, али је сад прело и није за употребу, зато је црква набавила ново звоно. Ну, грађани из Борка одакле је био родом и кнез Сима Марковић, молили су да им се то звоно уступи за школу, а они ће га оправити и чувати као спомен на великог Србина и свога сељака пок. Симу.

Нема сумње да ће се надлежни одазвати молби грађана и да ће црква поклонити ово звоно школи.

*

Благоје Антић, председник општине у Трновцу (окр. пожаревачки) потпуно је измирио својој школи новац по буџету за пр. годину. Школски надзорник предложио је да се г. Антић одликује похвалницом за овако савестан рад и старање за школу.

*

Добри људи — Школски надзорник из Књажевца у свом другом тромесечном извештају за ову школску годину истакао је као одличне пријатеље народне школе ове добре људе: Илију Рајковића, председника и Косту Милivoјевића, општинског благајника из Јабланице, Николија Стевановића,

општинског писара из Трновца, Ивана Жикића, школског благајника из М. Извора, Милојка Павловића, општ. благајника из Јаковца, Маринка Марковића, општ. председника из Врбнице, Симу Јапошевића, члана шк. одбора и Станоја Веселиновића, општ. благајника из Боровца, Милију Богојевића, председника општине из Зоруновца, Никодија Милетића, општ. благајника из Вине, Крсту Јовановића, председника општине из Кренте, Димитрија Павловића, председника општине и Јосифа Пујића, општ. благајника из Књажевца, Косту Мијаиловића, општ. благајника из Зубетинца, Милоша Бранковића, председника општине и Здравка Ђокића, школ. благајника из Бучја, Ђорђа Рајковића, општ. благајника и Радосава Кангића, председника општине из Ласова, Илију Радивојевића, општ. благајника из Шарбановца, Стојана Мапојловића, председника општине из Алдинца, Петра Миленовића, бив. председника општине из Планинице и Милојка Лазића, председника општине из Лукова. — Сви су се они старали да школа на време добија свој новац и да не тригн оскудице у школским потребама. Зато ће њихове школе и напредовати.

*

Ваљан школски благајник — Школски надзорник из Вел. Градишта извештава да је г. Димитрије Таџић, шк. благајник у Вел. Лаолу измирио школи сав новац по школском буџету за прошлу годину, и вели да је заслужно похвалу.

Редак случај — У Вел. Пласти, округа смедеревскога, отпочето је грађење нове школске зграде, која ће бити као спомен прославе стогодишњице првога устанка.

Г. Мата Недељковић, председник и г. Лека Миловановић, општински благајник предали су сав разрезани новац на име подизања ове нове школе како за раније тако и за ову годину, па су *још ставили на расположење и извесне општинске приходе*, да би се грађење школе убрзало а и олакшало народу те да се више не разрезају новац на ову сврху.

Дати школи на што има право, то је дужност, али ставити јој на расположење и општинске новце на што нема право, то је дужност, али само племенитих људи какви су ови. Они су зато заслужили да буду похваљени, ни и одликовани похвалницама.

*

Нова школа у Вратарници — У Вратарници, округа тимочког, подигнута је прошле школске године нова школа. Према инжењерском предрачуна она је требала да стане 36.000 динара, а начињена је уз припомоћ радне снаге грађана ове општине за 13.000 динара.

Око подизања ове лепе школе највише су се заузимали г. Градоје Бушљећић, учитељ, г. Петко Димитријевић, бив. председник општине и г. Павле Јовановић, бив. кмет села Вратарнице.

Школски надзорник предложио је да се ови добри људи одликују неким одличјем, да би се дало виднога знака признања за њихов савестан и родољубив рад за добро народне школе.

Нова школска зграда има три учионице и три учитељска стана, и примљена је за сталну школску зграду.

Вратарнички грађани, који су иначе сиропашини, могу се с правом поносити новом школом, која ће допринети да деца њихова, просвећујући се у њој, буду у сваком погледу богатија од сиротних, али племенитих оцева својих.

Недавно је угледала света књижица **Вежбање у стрељачкој вештини у француским основним школама**, коју је превео М. Давидовић проф. Са овом књижицом послао нам је г. Давидовић и овај:

Распис француског Министра просвете о настави гађања у основним школама (од 27 јуна 1903)

Вероватно скраћивање службе у војсци даје повода, те питање о настави гађања у основним школама привлачи на се најозбиљнију пажњу.

Скоро хиљаду основних школа узимају учешћа у годишњим стрељачким утакмицама. Желети је најискреније да се овај број увећа.

Стрељачки савез, који је на челу овога покрета, одлучио је дати 500 уметнички израђених украса за ланац на сату (breloque) за 500 учитеља, чије школе буду учествовале у утакмици и увршћене у 500 првих, а 500 тих награда биће намењено ученицима и то сваком првом из тих школа. Идуће године ова ће цифра бити повишена на 1000.

Поред тога савез ће послати бесплатно свима учитељима по једну ручну књигу за гађање.

Најзад Савез је одлучио да из својих средстава оснује нарочиту касу намењену томе да се из ње измирује свака новчана накнада, која би поводом наставе гађања била наметнута овим учитељима.

Не треба губити из вида да се сваке године помоћу вучења коцке ставља бесплатно на располагање свима школама Француске и Алжира 50 стрељачких прибора за гађање под једном једитом погодбом да се школе упишу за вучење.

Надзорници основних школа са своје стране водиће рачуна у својим белешкама и у својим предлозима за награде ради показане ревности и о резултатима које су учитељи постигли у настави гађања (Annuaire de l'enseignement primaire, vingtième année 1904.).

М. Двд.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

СПИСАК ПТИЦА У МУЗЕЈУ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ

Управа Музеја Српске Земље одлучила је да објави списак свију птица које се налазе у Музеју. Она то чини поглавито у намери, да на тај начин покаже стручњацима, ловцима, шумарима и др. повереницима својим: шта у овој грани природних предмета има и на шта ваља у будуће пазити, па да се ова фауна што пре попуни како примерцима из разних крајева Србије, тако и врстама које до сад нису заступљене у орнитолошкој збирци. Сем тога, овим се пружа и широј јавности један прилог за познавање птичијега света, који је до сад био познат или само ужем кругу стручњака или су се о томе могли — често пута и погрешно — обавестити из радова страних орнитолога, који су се обично краће време у Београду задржавали.¹ Најзад — публикујући, овако у почетку свога рада, преко половину српске фауне птица — музејска управа је уверена да тиме сузбија и незаслужни прекор неких странаца, који годинама трубе како је Србија у овом погледу слабо или са свим непозната (*terra incognita*). Али, да српска орнитолошка фауна буде *потпуно* заступљена у Музеју Српске Земље, да би се могло, поред осталих послова, приступити и другим ширим задацима (оснивању орнитолошких станица, проматрању птичијега живота, сеобе итд.) — потребна је сарадња што већег круга људи. Ако само досадашњи повереници, чији број није велики, устрају на послу са онаком ревношћу којом су се до сад одликовали, Музеј се нада да ће за кратко време многи задаци бити извршени. А кад се осим тога има на уму, да у Србији има преко 70 ловачких удружђа, од којих Музеј очекује велику помоћ, онда су још већи изгледи да ће та нада бити и остварена.

*

Прву основу за познавање птичијега света у нас положио је пок. д-р *Ј. Панчић*, који је још у 1867. год. израдио познату књигу Птице у Србији а пок. д-р *А. Докић* саставно је доста комплетну збирку европских птица у зоолошком кабинету Велике Школе, која је згодно послужила као материјал за упоређење и детерминацију српских предмета.

Од 1879 год. налазе се и први српски радови у зоолошком кабинету Велике Школе, када се као добар препаратор јавља г. Михаило Михаиловић чиновник рачунске струке, који је из разних крајева Србије, како их је према служби мењао, слао разне израђене предмете. Можда их је било и раније,

¹ В. н. пр. Основе орнитологије сјеверо-западне Србије од *Е. Домбровског* у Гласнику земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Књ. VII, стр. 66. Сарајево 1895 год.

www.uns.ac.rs одабирајући материјал за Музеј, према одлуци министарства просвете, управа је музејска у договору са управником зоолошког кабинета Вел. Школе одвајала само такве објекте за које је са свим поуздано утврдила да су из Србије, са тачним означавањем места одакле су и времена кад су добавени.

Вештину пуњења научила су доцније и још неколика лица, од којих се нарочито истичу г.г. М.н.х. Рашковић некадашњи учитељ и Петар Ђурић такође учитељ. Знатан број птица из старог црногачког округа а нарочито (у годинама 1895. и 1896.) из околине Неготина испунио је и Вел. Школи послао г. П. Ђурић.

Једно извесно време вршио је дужност препаратора г. Јозеф Кохан из чијег се времена налази нешто израђених птица и повише такозваних балгова.

Највећма је орнитолошка фауна умножена када је дошао за професора зоологије на Вел. Школи г. д-р Ж. Борђевић, који је 1899 год. правно, у друштву са г. О. Рајзером, велике екскурзије по разним крајевима Србије.

Од повратка г. П. Ђурића из Штутгарта, Беча и др. места, где је нарочито слат да се усаврши у препараторским пословима, и особито кад је већ и Музеј Српске Земље добио нешто простора у Стевчином Дому, министарство је просвете одобрило, да г. Ђурић ове послове, поред радова у зоолошком заводу Вел. Школе, стално ради и у Музеју, а да се опет за то са свим разреши свију дужности у грађанској школи. Овим је Музеју указана велика помоћ, јер је до краја ове године у њему приновљено 307 комада нових птица, а од великошколских скинуто је са старих стелажа, очишћено и изнова монтирано преко 140 примерака, поред израде нешто сисара, намештања и препаровања фосилних сисарских костију, монтирања шпиритусених препарата итд.

Овом приликом музејска управа сматра за пријатну дужност да истакне нарочито помоћ, коју су јој указали г.г. Владимир Брзаковић подшумар са Рашке, Божидар Драгићевић доскорашњи марвени лекар у Нишу и др. Сенкијевић, наставници и ловци у Пироту. Што за кратко време рада у Музеју има доста принова у израђеним птицама и балговима, што је копаоничка фауна готово попуњена, заслуга је г. Брзаковића, који нам је поред тога послао и многе податке из живота птица, сисара и др. животиња. За многе орнитолошке реткости из Ниша и Врање дугујемо много г. Драгићевићу, који је поклонио једну лепу колекцију израђених птица и који је не само редовно убијао и слао, већ — у времену кад је музејски препаратор др. службеном дужношћу био спречен да ради — поред својих и државних и приватних послова пунио и Музеју слао разне птице из нишке околине. Пироћани су Музеју учинили велику услугу сталним шаљањем барских птица из околине, а директор и наставници пиротске гимназије уступањем једне омање збирке врло лепо испуњених сисара, поред неколико птица и птичијих јаја.

На указаној помоћи, у орнитолошком одељку свом, Музеј, сем тога, изјављује и овом приликом топлу захвалност овим г.г. дародавцима: Агатоновићу учитељу из Александровца, А. Давидовићу бив. среском начелнику у Власотинцима, д-р. Б. Банковићу лекару из Београда, врањском ловачком удружењу, В. Даниловићу проф. из Пирота, Д. Брадићу трговцу из Бруса, Дим. Кара-Лазићу потпоручнику из Београда, К. Зеги књиговођи из Обреновца, Љуб. Ковачевићу учитељу из Умчара, д-р Л. Адамовићу проф. Вел. Школе, Милану Зарићу проф. из Ваљева, М. Дукићу школском надзорнику из Ваљева, М. Триковићу економу из Београда, М. Терзићу свешт. из Ваљева, М. Дичићу тр-

говцу из Прокуња, П. Јовановићу књижару из Враће, Пав. Радисављевићу економу из Пирота, П. Вучковићу учитељ из Звездана, Сави Вукосављевићу марв. лекару из Београда, С. Миленковићу вој. капетану из Пирота, Ст. Радосављевићу, нареднику војне музике у Нишу, Ж. Парађанину трговцу из Пољне и Ф. Штајхеру двор. башговану из Топонице код Ниша.

*

У списку, који се ниже наводи, забележени су научни (латински) називи птица, а од народних поглавито они, које је пок. Панчић утврдио. Нарочито је избегавано да се за сваки научни термин *мора наћи* — или што је још горе, направити — српски еквивалент. Пријатељи музејски умољавају се и овом приликом, да, кад буду слали поједине предмете, прибележе и како их народ зове у њиховом крају. Слово *В* пред именом врсте означава да је примерак полуизрађен (такозвани балг). Птице које су поклонила горе наведена лица принове су у Музеју Српске Земље, све остало узето је из Зоолошког Завода Велике Школе, где су сада, с врло незнатним изузетком, остале само европске птице, као материјал за упоређење.

ред. брoг	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
1	<i>V. Erithacus lusciniа</i> (L) ♂ славуј	Кладово	23. IV. 1899	Жив. Ђорђевић
	V. " " " ♂	Рашка	30. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	Прокуње	10. IV. 1903	" "
	V. " " " ♀	Копачник	13. IV. 1903	" "
2	<i>V. Erithacus rubeculus</i> (L) црвендаћ	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " " ♂	Књажевац	8. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	V. " " " ♂	Мирица (окр. пирот.)	13. V. 1899	" "
	V. " " " ♂	Коштур код Рашке	21. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♀	" "	21. III. 1903	" "
3	<i>Ruticilla titis</i> (L) ♂	Јелашница код Ниша	21. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	" "	21. V. 1899	" "
	" " " ♂	Рашка крај Ибра	3. III. 1903	Влад. Брзаковић
4	<i>V. Pratincola rubicola</i> (L.) ♂	Смедерево	17. IV. 1899	Ж. Ђорђевић
	V. " " " ♂	" "	17. IV. 1899	" "
	" " " ♂	Рашка крај Ибра	3. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	" "	30. III. 1903	" "
5	<i>V. Pratincola rubetra</i> L. ♂	Нег. блато	1899	Ж. Ђорђевић
	V. " " " ♂	Кладово	25. IV. 1899	" "
	V. " " " ♂	Копачник	4. VI. 1903	Влад. Брзаковић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је наваљена
6	<i>Saxicola oenanthe</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	В. " " " juv.	Марица	1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " "	Биоце (окр. чаџан.)	27. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " "	"	27. IV. 1903	" "
	В. " " "	"	27. IV. 1903	" "
	В. " " "	"	27. IV. 1903	" "
7	В. <i>Saxicola albicollis</i> (Vieill.) ♂	Сићево	22. V. 1899	Ж. Ђорђевић
8	В. <i>Saxicola melanoleuca</i> (Guld.)	Манастир Суводол	8. V. 1899	" "
	В. " " " ♂	Балта Бе- риловац	11. V. 1899	" "
	В. " " " ♀	Сићево	22. V. 1899	" "
9	<i>Cinclus cinclus</i> (L.) водени кос	Неготин	1887	П. Ђурић
	" " "	Подгорац (окр. тимоч.)	1897	" "
	В. " " "	Топли До	1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " juv.	" "	1899	" "
	" " " ♂	Бањ. Река (окр. топ.)	5. II. 1903	Бож. Драгићевић
	" " " ♀	" "	5. II. 1903	" "
	" " " ♂	Студеница	30. IV. 1903	Вл. Брзаковић
10	<i>Monticola saxatilis</i> (L.) каменуша	Сићево	9. VIII. 1894	J. Кохан
	" " "	Грделичка Блисура	3. VII. 1903	Бож. Драгићевић
11	<i>Turdus musicus</i> (L.) гајски дрозд	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " "	"	1896	" "
12	В. <i>Turdus viscivorus</i> (L.) имелаш	Миџор	13. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " "	"	13. V. 1899	" "
	В. " " "	Копанник	3. VI. 1903	В. Брзаковић
13	В. <i>Turdus iliacus</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
14	<i>Turdus pilaris</i> (L.) ♂	Околина Београда	19. XI. 1903	Дим. Кара-Лазић
	" " " ♂	Топчидер	28. XII. 1903	Мил. Трпковић
	" " " ♀	"	28. XII. 1903	" "
15	В. <i>Merula merula</i> (L.) ♂ кос	Мирица	13. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	Топчидер	28. XII. 1903	Мил. Трпковић

Бр. врске	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
16	B. <i>Merula torquata</i> (L.) ♂	Ст. План.	V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " ♀	Св. Никола	11. V. 1899	" "
	B. " " " "	Копаник	17. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " "	"	20. V. 1903	" "
	B. " " " "	"	20. V. 1903	" "
	B. " " " "	"	20. V. 1903	" "
	B. " " " "	"	4. VI. 1903	" "
17	B. <i>Regulus ignicapillus</i> (Brehm.)	Копаник	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " " ♂	"	8. V. 1903	" "
	B. " " " " "	"	8. V. 1903	" "
	B. " " " " "	"	8. V. 1903	" "
	B. " " " " ♂	"	13. V. 1903	" "
	B. " " " " ♀	"	14. V. 1903	" "
18	B. <i>Regulus regulus</i> (L.)	Копаник	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " "	"	8. V. 1903	" "
	B. " " " "	"	8. V. 1903	" "
19	B. <i>Phylloscopus rufus</i> (Bechst.) ♂	Св. Никола	12. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " " ♀	Рашка	17. III. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " " "	"	27. III. 1903	" "
	B. " " " " "	"	30. IV. 1903	" "
20	B. <i>Phylloscopus sibilator</i> (Bechst.)	Копаник	21. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " " ♀	"	19. IV. 1903	" "
21	B. <i>Locustella luscinioides</i> (Savi) ♂	Неготинско		
	B. " " " " ♂	Блато	2. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " " ♀	"	2. V. 1899	" "
	B. " " " " ♀	"	2. V. 1899	" "
22	<i>Acrocephalus palustris</i> (Bechst.) ♀	Коприв-		
	B. " " " " "	штица	1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " " "	Неготин	3. V. 1899	" "
23	B. <i>Acrocephalus streperus</i> Vieill. ♂	Неготинско		
	B. " " " " "	Блато	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
24	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L.)	Неготин	VI. 1895	П. Ђурић
	B. " " " " "	Клад. рит	23. V. 1899	Ж. Ђорђевић
25	B. <i>Acrocephalus aquaticus</i> (Gm.) ♂	Корбово		
	B. " " " " "	код Кладов.	4. V. 1899	Ж. Ђорђевић
26	<i>Acrocephalus schoenobenus</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " " "	"	1895	" "
	" " " " "	Неготинско		
	" " " " "	Блато	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " " ♂	Неготин	15. V. 1899	" "

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
27	<i>B. Cettia cettii</i> (La Marm.) juv.	Владичин Хан	1. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
28	<i>B. Sylvia atricapilla</i> (L.)	Кладово	1899	Ж. Ђорђевић
	<i>B. " " " "</i> ♂	Прокупље	9. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	<i>B. " " " "</i> ♂	Копаник	10. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	10. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	20. IV. 1903	" "
29	<i>Sylvia curruca</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	<i>B. " " " "</i> ♂	Брза Паланка	1899	Ж. Ђорђевић
	<i>B. " " " "</i>	Крушевац	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	<i>B. " " " "</i>	"	IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i>	"	IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i>	"	IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♀	"	3. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♀	Прокупље	8. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♀	Коштур		
		код Рашке	21. III. 1903	" "
30	<i>B. Sylvia sylvia</i> (L.) ♂	Смедерево	17. IV. 1899	Ж. Ђорђевић
	<i>B. " " " "</i> ♀	Копаник	16. IV. 1903	Влад. Брзаковић
31	<i>Sylvia nisoria</i> (Bechst.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	<i>B. " " " "</i>	"	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
32	<i>B. Sylvia hortensis</i> (Bechst.) ♂	Копаник	23. IV. 1903	Влад. Брзаковић
33	<i>B. Accentor modularis</i> (L.) ♀	Рашка	2. IV. 1903	Влад. Брзаковић
34	<i>B. Accentor collaris</i> (Scop.) ♂	Бабин Зуб (окр. пирот.)	1899	Ж. Ђорђевић
35	<i>B. Troglodytes parvulus</i> (Koch.) царић	Копаник	16. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	<i>B. " " " "</i> ♀	"	16. IV. 1903	" "
36	<i>Acredula caudata</i> (L.)	Смедерево	1899	Ж. Ђорђевић
	<i>B. " " " "</i> ♂	Коштур	21. III. 1903	Влад. Брзаковић
	<i>B. " " " "</i> ♂	Београд	5. XI. 1903	Дим. Кара-Лазин
37	<i>B. Parus cristatus</i> (L.)	Копаник	18. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	<i>B. " " " "</i>	"	18. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	19. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	20. IV. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	13. V. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	13. V. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	3. VI. 1903	" "
	<i>B. " " " "</i> ♂	"	3. VI. 1903	" "

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набањена
38	<i>B. Parus ater</i> (L.)	Копаноник	16. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " "	"	16. IV. 1903	" "
	В. " " "	"	17. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	17. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	17. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	18. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	18. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	19. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	10. V. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	10. V. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	10. V. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	10. V. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	10. V. 1903	" "
39	<i>Parus coeruleus</i> (L.) ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	"	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
40	<i>B. Parus major</i> (L.) ♂ велика сеница	Сићево	22. V. 1899.	Ж. Ђорђевић
	В. " " " ♀	Рашка	17. III. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	Коштур	21. III. 1903	" "
	В. " " " ♀	Копаноник	17. IV. 1903	" "
	" " " ♀	Звездан	28. XII. 1903	П. Вучковић
41	<i>B. Parus lugubris</i> Natt. ♀	Куршумлија	9. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " ♀	Рашка	30. III. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	Копаноник	19. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	19. IV. 1903	" "
42	<i>B. Parus montanus</i> Baldenst. ♀	Рашка	11. III. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	"	10. III. 1903	" "
	В. " " " ♀	Копаноник	IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	IV. 1903	" "
43	<i>Sitta caesia</i> Wolf ♂ пузавац	Београд	4. II. 1897	П. Ђурић
	В. " " " ♀	Неготин	2. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " ♀	Копаноник	20. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	Беогр. окол.	5. XII. 1903	Дим. Кара-Лазич
44	<i>B. Certhia familiaris</i> (L.) ♀	Књажевац	5. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♀	Рашка	5. III. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	"	11. III. 1903	" "
	В. " " " ♀	Копаноник	17. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	20. IV. 1903	" "
	В. " " " ♀	"	4. VII. 1903	" "
45	<i>Tichodroma muraria</i> (L.) ♀	Коштур код Рашке	21. III. 1903	Влад. Брзаковић

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
46	<i>B. Otocorys penicillata</i> ♂ (Gould.)	Миџор	13. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " ♀	Сува Пла- нина	24. V. 1899	" "
	B. " " ♂	"	24. V. 1899	" "
	B. " " ♂	Чемерник	31. V. 1899	" "
	" " ♂ (juv.)	Јелац (Ко- паоник)	4. VI. 1899	" "
47	<i>Alauda arvensis</i> (L.) пољска шева	Неготин	1896	П. Ђурић
	B. " " " ♂	Кладово	25. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	Београд	10. I. 1903	П. Ђурић
	" " " ♂	"	10. I. 1903	" "
48	<i>B. Melanocorypha calandra</i> (L.)	Београд		J. Кохан
49	<i>Galerita cristata</i> (L.) ♀	Јелашница код Ниша	21. V. 1899	Ж. Ђорђевић
50	<i>Budytes flavus</i> (L.) ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	"	1895	" "
	" " " ♂	Кладово	23. IV. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " cinereo- capillus (Savi)	Шабац	1894	Е. Домбровски
51	<i>B. Motacilla melanope</i> Pall. ♂	Св. Никола	12. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " ♂	"	12. V. 1899	" "
	B. " " " ♂	Копаоник	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " ♂	"	IV. 1903	" "
	B. " " " ♂	"	13. V. 1903	" "
	B. " " " ♂	"	14. V. 1903	" "
	B. " " " ♂	"	15. V. 1903	" "
	B. " " " ♂	"	4. VII. 1903	" "
52	<i>B. Motacilla alba</i> (L.) бела плиска	Шабац	1894	Е. Домбровски
	B. " " " "	Неготин	1895	П. Ђурић
	B. " " " "	Брза Пал.	1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " "	Неготин	1899	" "
	" " " "	Рашка крај		
	B. " " " "	Ибра	3. III. 1903	Влад. Брзаковић
	B. " " " "	Копаоник	IV. 1903	" "
	B. " " " "	"	IV. 1903	" "
53	<i>Anthus trivialis</i> (L.)	Неготин	1896	П. Ђурић
54	<i>Anthus cervinus</i> Pall. ♂	Бара код Корбова	4. V. 1903	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	"	6. V. 1903	" "

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Бад је убивена	Како је набављена
	<i>B. Loxia curvirostra</i> L. ♂ juv.	Студеница	30. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	"	30. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	30. IV. 1903	" "
66	<i>Pyrrhula europaea</i> Vieill. ♂	Копаноик (Јелак)	13. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	V. " " " ♂	"	13. VI. 1899	" "
	V. " " " ♂	Копаноик	4. VI. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♂	Звездан	20. IX. 1903	П. Вучковић
	" " " ♂	"	20. IX. 1903	" "
67	<i>Carduelis carduelis</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " " ♂	Рашка	16. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	Коштур	16. III. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	16. III. 1903	" "
68	<i>B. Chrysomitris spinus</i> (L.) ♂	Копаноик	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	"	IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	Студеница	30. IV. 1903	" "
69	<i>Acanthis cannabina</i> (L.) ♂	Зајечар	VI. 1890	П. Ђурић
	V. " " " ♂	Сићево	22. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	V. " " " ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " " ♂	"	1895	" "
	V. " " " ♂	Рашка	5. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	"	8. III. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	8. III. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	11. III. 1903	" "
	V. " " " ♂	Прокупље	6. IV. 1903.	" "
	V. " " " ♂	"	7. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	7. IV. 1903	" "
70	<i>Chloris chloris</i> (L.) ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " " ♂	Рашка	16. III. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♂	Ниш	26. III. 1903	Б. Драгићевић
71	<i>Fringilla coelebs</i> L. ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " " ♂	"	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	Авала	19. II. 1903	" "
	V. " " " ♂	Коштур	21. III. 1903	Влад. Брзаковић
	V. " " " ♂	Копаноик	18. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	18. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	18. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	18. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	18. IV. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	13. V. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	13. V. 1903	" "
	V. " " " ♂	"	3. VI. 1903	" "

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
72	<i>Fringilla montifringilla</i> L. ♂	Београд	6. II. 1900	П. Ђурић
	" " " " ♂	"	6. II. 1900	" "
	" " " " ♂	Бот. Башта (Београд)	13. I. 1903	Л. Адамовић
73	<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (L.) ♂	Суводолски манастир Ниш	8. V. 1899 17. I. 1903	Ж. Ђорђевић Б. Драгићевић
74	<i>Passer montanus</i> (L.) пољски врабац	Неготин	1896	П. Ђурић
	В. " " " " ♂	Смедерево	17. IV. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " " ♂	Коштур	21. III. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " " ♂	Рашка	2. IV. 1903	" "
	В. " " " " ♂	"	2. IV. 1903	" "
75	<i>Passer domesticus</i> (L.) alb. домаћи врабац	Београд	1896	П. Ђурић
	В. " " " " "	Копанник	IV. 1903	Влад. Брзаковић
76	<i>Sturnus vulgaris</i> L. чворак	Прокупље	IX. 1886	Мих. Михаиловић
	" " " " "	"	IX. 1886	" "
	" " " " "	Неготин	III. 1896	П. Ђурић
	" " " " "	"	лети 1896	" "
	В. " " " " ♂ juv.	Власина	30. V. 1899	Ж. Ђорђевић
77	<i>Pastor roseus</i> (L.)	Ниш	1894	Ј. Кохан
	В. " " " " ♀	Књажевац	11. V. 1899	Ж. Ђорђевић
78	<i>Oriolus galbula</i> L. ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " " " ♂	"	1895	" "
	В. " " " " " ♂	Зајечар	6. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " " " ♂	Књажевац	6. V. 1899	" "
	В. " " " " " ♂	Прокупље	27. VI. 1899	" "
79	<i>Pyrhocorax pyrrhocorax</i> L. ♂	Сува Планина	24. V. 1899	Ж. Ђорђевић
80	<i>Nucifraga caryocatactes</i> (L.) лешњигара	Копанник	10. VIII. 1887	М. Михаиловић
	В. " " " " ♀	Ст. Планина	V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " " ♀	Копанник	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " " ♀	"	3. VI. 1903	" "
81	<i>Garrulus glandarius</i> (L.) креја	Зајечар	26. IX. 1889	П. Ђурић
	В. " " " " ♂	Сурдулица	30. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " " ♀	Рашка	III. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " " ♀	Скопље	16. XII. 1903	Д-М. Шушкаловић

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
82	V. <i>Pica pica</i> (L.) сврака	Зајечар	1887	М. Михаиловић
83	<i>Colaeus monedula</i> (L.) чавка	Прокупље	III. 1886	М. Михаиловић
	V. " " "	Јелашица код Ниша	1899	Ж. Ђорђевић
84	<i>Corvus corax</i> L. гавран	Д. Трнава (ср. алексин.)	22. III. 1903	Ф. Штајнхедер
85	<i>Lanius minor</i> Gm. " " " ♂	Неготин Кладово	VI. 1895 23. IV. 1899	П. Ђурић Ж. Ђорђевић
86	V. <i>Lanius collurio</i> L. ♀ " " " ♀	Кладово "	23. IV. 1899 25. IV. 1899	Ж. Ђорђевић "
87	V. <i>Muscicapa grisola</i> L. ♂ V. " " " ♂	Смедерево Ушће Ти- мока	19. IV. 1899 V. 1899	Ж. Ђорђевић " "
88	V. <i>Muscicapa atricapilla</i> L. ♂ V. " " " ♂ V. " " " ♂ V. " " " ♂ V. " " " ♂ V. " " " ♂ V. " " " ♂	Конаоник " " " " " "	IV. 1903 17. IV. 1903 17. IV. 1903 18. IV. 1903 18. IV. 1903 18. IV. 1903 20. IV. 1903	Влад. Брзаковић " " " " " "
89	<i>Muscicapa collaris</i> Bechst.	Неготин	1895	П. Ђурић
90	V. <i>Hirundo rustica</i> L.	Брза Палап- ка-Радујев.	1889	Ж. Ђорђевић
91	<i>Clivicola riparia</i> (L.) брегуница	Неготин	1895	П. Ђурић
	V. " " "	Брза Палап- ка-Радујев.	1899	Ж. Ђорђевић
92	V. <i>Clivicola rupestris</i> Scop. ♂	Сићево	22. V. 1899	Ж. Ђорђевић
93	<i>Micropus apus</i> (L.) ♀ " " " " " "	Смедерево Београд Ниш	17. IV. 1899 6. VI. 1900 5. XI. 1902	Ж. Ђорђевић П. Ђурић Б. Драгићевић
94	<i>Micropus melba</i> (L.) ♂ " " "	Сићево Морава код Мрамора	22. V. 1899 8. IV. 1903	Ж. Ђорђевић Ст. Радосављевић
95	<i>Caprimulgus europeus</i> L.	Зајечар	17. IX. 1889	М. Михаиловић

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
105	<i>B. Picoides tridactylus</i> (L.)	Копачник	4. VI. 1903	Влад. Брзаковић
106	<i>B. Dryocopus martius</i> (L.)	Копачник	3. VI. 1903	Влад. Брзаковић
107	<i>B. Jynx torquilla</i> L. ♂	Копачник	18. IV. 1903	Влад. Брзаковић
108	<i>Cuculus canorus</i> L. juv.	Неготин	1895	П. Ђурић
	B. " " " ♂	" "	1895	" "
	B. " " " ♂	Влад. Хан	1. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	B. " " " ♂	" "	1. VI. 1899	" "
	" " " ♂	Топоница		
	" " " ♂	код Ниша	25. III. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Ниш	2. IV. 1903	Ст. Радосављевић
109	<i>B. Carine noctua</i> Scop.	Лесковац	3. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	Ниш	12. III. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Звездан	28. IX. 1903	П. Вучковић
110	<i>Syrnium aluco</i> (L.) juv. шумска сова	Београд	1899	П. Ђурић
	" " " ♂	Београд (двор. башта)	с јесени 1902	А. Милутиновић
	" " " ♂	Пирот	16. XII. 1902	П. Радосављевић
	" " " ♂	Александр.	19. I. 1903	Драг. Агатоновић
	" " " ♂	Прокупље	почет. II. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♂	Умчари	25. II. 1903	Љ. Ковачевић
	" " " ♂	"	25. II. 1903	" "
	" " " ♂	Ниш	5. III. 1903	Б. Драгићевић
111	<i>Syrnium uralense</i> (Pall.)	Вел. Извор	IX. 1889	П. Вучковић
112	<i>Pisorchina scops</i> (L.) ћуб	Зајечар	1889	П. Ђурић
	B. " " " ♂	Копачник	18. IV. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♂	Звездан (окр. тимоч.)	26. XII. 1903	П. Вучковић
113	<i>Asio accipitrinus</i> (Pall.) ♂	Шир Падин. (окр. нишки)	12. II. 1903	Б. Драгићевић
114	B. <i>Asio otus</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♀	Граб. Шума (окр. нишки)	25. II. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♀	Звездан (окр. тимоч.)	17. IX. 1903	П. Вучковић
115	<i>Bubo bubo</i> (L.) ♂ буљина	Окол. Ниша	19. I. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♀	Злагарић под Медвед.	29. I. 1903	М. Савић
	" " " ♂	Прокупље	20. II. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♀	"	20. III. 1903	" "

РЕД. БРОЈ	Име врете	Одакле је	Бад је убивена	Како је набављена
116	<i>B. Circus aeruginosus</i> (L.)	Неготин	1890	П. Ђурић
	В. " " "	"	1896	" "
	В. " " "	Топоница код Ниша	лети 1902	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Топоница код Ниша	7. III. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Д. Трнава (ср. алексин.)	22. III. 1903	Ф. Штајнхедер
	" " " ♂	Топоница код Ниша	25. III. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Окол. Врање	24. XI. 1903	" "
	" " " ♀	" "	24. XI. 1903	" "
117	<i>B. Circus cyaneus</i> L.	Неготин	1. XII. 1890	П. Ђурић
	" " "	Топоница код Ниша	III. 1903	Ф. Штајнхедер
118	<i>B. Tinnunculus cespertinus</i> (L.) ♂	Пирот	1900	Пирот. гимназија
	" " " ♀	Врање	V. 1901	Б. Драгићевић
119	<i>B. Tinnunculus cenchris</i> Naum. ♂	Брза Палан. Табановац (Ст. Србија)	1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂	" "	17. III. 1903	Д"М. Шушкаловић
120	<i>B. Tinnunculus tinnunculus</i> (L.) ♂	Неготин	1896	П. Ђурић
	В. " " " ♂	Лесковац	3. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " ♂	Власина	30. V. 1899	" "
	В. " " " "	Прокуље	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " "	Биоце	27. IV. 1903	" "
	" " " "	Нерадовци (окр. врањ.)	28. XI. 1903	Б. Драгићевић
121	<i>Falco aesalon</i> Tunst.	Неготин	1890	П. Ђурић
122	<i>Falco subbuteo</i> L.	Неготин	1896	П. Ђурић
	" " " ♂	Београд	X. 1900	" "
	" " " ♂	Раков. шума код Беогр.	15. X. 1903	Н. Ковач
123	<i>B. Falco peregrinus</i> Tunst.	Неготин	зими 1895	П. Ђурић
124	<i>Falco lanarius</i> L. Pall. ♂	Ада Циган.	25. III. 1898	д-р Б. Банковић
	" " " " ♀	Ниш	31. I. 1903	Б. Драгићевић
125	<i>Aquila pennata</i> (Gm.)	Кошутњак	24. VII. 1894	Ј. Кохан
	В. " " "	Прокуље	IV. 1903	Влад. Брзаковић
126	<i>B. Aquila maculata</i> (Gm.) ♂	Шабац	1894	Е. Домбровски
	В. " " " ♂	Прокуље	IV. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " " ♀	"	IV. 1903	" "
127	<i>Nisaetus fasciatus</i> Vieill.	Спљ. Клис.	2. IV. 1903	Ст. Радосављевић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
128	<i>Buteo buteo</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♀	с. Влахово (с. добрички)	4. II. 1903	Влад. Брзаковић
	" " " ♂	"	4. II. 1903	" "
	" " " ♂	Александр. Теле Кула	5. II. 1903	М. Петровић
	" " " ♂	код Ниша	23. II. 1903	В. Драгићевић
129	<i>Archibuteo lagopus</i> (Brünn) ♂	Ниш	20. I. 1903	В. Драгићевић
130	<i>Accipiter nisus</i> L. ♀	Неготин	1890	П. Ђурић
	кобац			
	В. " " "	Неготин	1896	П. Ђурић
	" " " ♂	Београд	22. I. 1903	С. Вукосављевић
	" " " ♂	Топоница код Ниша	7. III. 1903	Ф. Штајнхедер
	" " " ♂	Пољна (ср. левачки)	3. XI. 1903	Ж. Парађанин
	" " " ♂	"	20. XI. 1903	" "
	В. " " "	Павловац (окр. врањ.)	15. XII. 1903	В. Драгићевић
	В. " " "	Топоница код Ниша	20. XII. 1903	" "
131	<i>Astur palumbarius</i> (L.) ♀	Александр.	5. II. 1903	Д. Агатоновић
	јастреб			
	" " " ♂	Ваљево	25. II. 1903	М. Дукић
	" " " ♂	Власотинци	5. III. 1903	А. Давидовић
	В. " " "	Копачици	IV. 1903	Влад. Брзаковић
132	<i>Astur brevipes</i> (Severz.) ad. ♂	У околини Зајечара	19. IV. 1887	М. Михаиловић
133	В. <i>Milvus migrans</i> (Bodd.)	Београд	1897	П. Ђурић
	" " "	"	1898	" "
134	<i>Milvus milvus</i> (L.) ♂	Околина Београда	22. XII. 1902	Купљ. од сељака
	" " " ♀	Топоница код Ниша	15. I. 1903	В. Драгићевић
	" " " ♀	Комрен код Ниша	30. I. 1903	" "
135	<i>Gyps fulvus</i> (Gm.)	Љубостиња в. Ваљева	IV. 1879	М. Михаиловић
	В. " " "	Сићев.Клис.	25. VII. ?	Купљен
136	<i>Vultur monachus</i> L.	Окол. Уба	IX. 1879	М. Михаиловић
	" " "	Копачици	2. VI. 1903	Влад. Брзаковић
	В. " " "	Рашка	4. VI. 1903	" "

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Бад је убивена	Како је набављена
137	<i>B. Tetrao urogallus</i> L. ♂	Голија Копаоник	7. V. 1903 17. X. 1903	М. Обрадовић Д. Брадић
138	" " " ♂ <i>Tetrao bonasia</i> L. ♂ лештарка	Марк. Кале код Врање	IX. 1901	Б. Драгићевић
139	<i>Caccabis saxatilis</i> (Mayer) ♂	Вратарница	II 1888	М. Михаиловић
140	<i>Perdix perdix</i> (L.) ♀ јаребича	Ада Циганл. код Беогр. Павловац (окр. врањ.)	19. XI. 1903	Дим. Кара-Лазич
	" " " ♂		11. XII. 1903	Б. Драгићевић
141	<i>Coturnix coturnix</i> L. juv. препелица	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " "	"	1896	" "
142	<i>B. Turtur turtur</i> L. ♂ грлица	Ристовац	2. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	<i>B. " " "</i>	Ђуршумлија	8. VI. 1899	" "
143	<i>Columba palumbus</i> L. гриваш	Неготин	1896	П. Ђурић
144	<i>Columba oenas</i> L. ♂ дуљаш	Ристовац	2. VI. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♂ juv.	Прокуље	7. VI. 1899	" "
145	<i>B. Columba livia</i> L. ♂ дивљи голуб	Сићево	22. V. 1899	Ж. Ђорђевић
146	<i>Ardea garzetta</i> L.	Неготин	1899	П. Ђурић
147	<i>Ardea purpurea</i> L. ♂	Мрамор на Морави	27. III. 1903	Б. Драгићевић
148	<i>Ardea cinerea</i> L. ♀ сива чапља	Крупачко Блато	28. I. 1903	Д ^r Сенкијевић
149	<i>Ardea ralloides</i> Scop.	Окол. Врањ.	1902	Врањ. лов. удруж.
150	<i>Nycticorax griseus</i> (L.) ♂	На Мор. код Давидовца	VII. 1901	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Врањ. Бања	VI. 1902	" "
151	<i>B. Ardetta minuta</i> L. " " "	Неготин "	1895 1896	П. Ђурић "
152	<i>Botaurus stellaris</i> (L.) водени бик	Пирот	8. III. 1893	Пирот. гимназија
	" " "	Облачињско Језеро (окр. топлич.)	С пролећа 1903	Б. Драгићевић

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
153	<i>Ciconia nigra</i> (L.) ♂ црна рода	Гопоничка река код Ниша	8. III. 1903	Ф. Штајнхедер
154	<i>Platalea leucorodia</i> L. геслар	Зајечар	1890	П. Ђурић
155	<i>Plegadis falcinellus</i> (L.) ражањ	Морава код Врање	V. 1902	Б. Драгићевић
156	B. <i>Fulica atra</i> L. лнска	Бара Бубањ код Ниша	V. 1902	Б. Драгићевић
	" " " ♂	Крупац код Пирота	10. XII. 1902	В. Даниловић
	" " " ♂	Река Рабас код Ваљева	1. IV. 1903	М. Терзић
157	<i>Gallinula chloropus</i> (L.) " " " juv.	Зајечар Београд	14. IX. 1887 1897	М. Михаиловић П. Ђурић
158	<i>Gallinula porzana</i> (L.)	Неготин	лети 1893	П. Ђурић
159	B. <i>Ortygometra parva</i> (Scop.) ♂	Михаиловац	10. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " "	Врање код желез. стан.	V. 1902	Б. Драгићевић
	" " " "	Рашка	30. III. 1903	Влад. Брзаковић
160	<i>Crex crex</i> (L.) пртавац	Неготин	1895	П. Ђурић
	B. " " " ♂	Брза Палан.	1899	Ж. Ђорђевић
161	B. <i>Rallus aquaticus</i> L. " " "	Ниш Крупац	лети 1902 10. XII. 1902	Б. Драгићевић Св. Миленковић
162	<i>Grus grus</i> (L.) ждрап	Неготин	1890	П. Ђурић
163	<i>Otis tarda</i> L. дронља	Ниш	16. I. 1904	Ј. Кохан
164	<i>Otis tetrax</i> L. B. " " "	Ристовац Неготин	18. IX. 1894 1899	Ј. Кохан Ж. Ђорђевић
165	<i>Scelopax rusticola</i> L. шљука	Београд	X. 1900	П. Ђурић
166	<i>Gallinago gallinago</i> (L.) " " "	Неготин Окол. Ниша	с јесени 1895 13. III. 1903	П. Ђурић Б. Драгићевић
167	<i>Gallinago gallinula</i> (L.) " " "	Неготин	с јесени 1895 с јесени 1895	П. Ђурић " "
	B. " " " ♂	Макиш код Београда	25. XI. 1903	Дим. Кара-Лазвић

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је набављена
168	<i>Gallinago major</i> Gm.	Неготин	1895	П. Ђурић
	В. " " "	Брза Паланка-Радујев.	1899	Ж. Ђорђевић
169	<i>Numenius arcuatus</i> (L.)	Неготин	18. XI. 1892	П. Ђурић
	" " "	Ниш	24. XII. 1894	Ј. Кохан
170	<i>Limosa limosa</i> (L.)	Рударско Блато код Лесковца	III. 1894	М. Рашковић
171	<i>Actitis hypoleucis</i> (L.)	Неготин	с јесени 1895	П. Ђурић
	В. " " " ♂	Краљ. Село	6. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	В. " " " "	Врањ. Бања	VI. 1902	Б. Драгићевић
172	<i>Totanus pugnax</i> (L.)	Зајечар	22. II. 1890	М. Михаиловић
	" " "	Вишњица код Беогр.	17. II. 1895	Ј. Кохан
	" " "	"	17. II. 1895	" "
173	<i>Totanus calidris</i> (L.) ♂	Власина	30. V. 1899	Ж. Ђорђевић
174	<i>Totanus littoreus</i> (L.)	Неготин	4. VIII. 1894	П. Ђурић
175	<i>Totanus ochropus</i> (L.)	Неготин	25. III. 1891	П. Ђурић
	" " " ♂	Павловац (врањ. округ)	15. XII. 1903	Б. Драгићевић
176	<i>Totanus glarcola</i> (L.)	Неготин	леги 1895	П. Ђурић
	В. " " "	Кладово	25. V. 1899	Ж. Ђорђевић
177	<i>Tringa subarctica</i> (Güld.)	Ушће Тим.	III. ?	М. Рашковић
178	<i>Himantopus himantopus</i> (L.)	Ниш	28. IV. 1895	Ј. Кохан
179	<i>Oedicephus oedicephus</i> (L.)	Лозница	1891	П. Ђурић
	В. " " "	Давидовац код Врање	леги 1901	Б. Драгићевић
180	<i>Vanellus vanellus</i> (L.)	Неготин	1895	П. Ђурић
	В. " " " ♂	Власина	30. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " " ♀	Павловац код Врање	26. XI. 1903	Б. Драгићевић
	В. " " " ♂	"	26. XI. 1903	" "
181	<i>Aegialites curonicus</i> Gm.	Неготин	1896	П. Ђурић
	В. " " " ♂	Тимок код Ђважевица	8. V. 1899	Ж. Ђорђевић
	" " "	Ристовац на Морави	VI. 1902	Б. Драгићевић
182	<i>Eudromias morinellus</i> (L.)	Ниш	14. IX. 1894	Ј. Кохан
	" " "	"	14. IX. 1894	" "
	" " "	"	14. IX. 1894	" "

РЕЛ. БРОЈ	Име врсте	Одакле је	Кад је убивена	Како је нарављена
183	<i>Charadrius pluvialis</i> L.	Неготин	крајем X. 1889	П. Ђурић
B.	" " "	Несврге (округ врањ.)	10. IX. 1903	Ст. Краљевачки
184	<i>B. Glareola pratincola</i> (L.)	Пирот	1899	Пирот. гимназија
185	<i>Limicola pygmaea</i> (Bechst.)	Неготин	22. VIII. 1893	П. Ђурић
186	<i>Anser segetum</i> (Gm.)	Пиротска околина	I. 1903	Пирот. гимназ.
187	<i>Anser albifrons</i> (Scop.) мала гуска	Неготин	1895	П. Ђурић
B.	" " "	Ниш	16. II. 1895	М. Михаиловић
188	<i>Anas boscas</i> L. ♂ дивља пловка	Крупац код Пирота	10. XII. 1902	D ^r Сенкијевић
	" " " ♀	"	10. XII. 1902	" "
	" " " ♂	Топоница код Ниша	3. II. 1903	Б. Драгићевић
	" " " ♀	У Нишави	19. II. 1903	" "
	" " " ♂	код с. Делн. Павловац	17. XII. 1903	" "
	" " " ♀	код Врање	5. XII. 1903	" "
189	<i>Anas crecca</i> L. ♂ кржа	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	"	?	" "
	" " " ♀	Крупац код Пирота	10. XII. 1902	D ^r Сенкијевић
	" " " ♀	Павловац код Врање	27. XI. 1903	Б. Драгићевић
190	<i>Anas querquedula</i> L. ♂	Прокупље	IV. 1886	М. Михаиловић
	" " " ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	"	1896	" "
B.	" " " ♂	Клокочевац (окр. крајин.)	13. III. 1903	Т. Комарчић
191	<i>Anas acuta</i> L. ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	Пирот	IV. 1902	пиротска гимн.
192	<i>Anas penelope</i> L. ♂	Неготин	1895	П. Ђурић
	" " " ♂	Пирот	III. 1902	пиротска гимн.
193	<i>Spatula clypeata</i> (L.) ♂	Крупац	10. XII. 1902	D ^r Сенкијевић
194	<i>Clangula glaucion</i> (L.) ♂	Мрамор (Морава)	30. I. 1903	Б. Драгићевић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РЕД. БРОЈ	Име врсте	Сдакле је	Кад је убијена	Како је набављена
195	<i>Fuligula nyroca</i> (Güld.) ♂	Прокупље	3. II. 1886	М. Михаиловић
	" " "	Зајечар	III. 1890	П. Ђурић
	" " "	Неготин	VII. 1890	П. Ђурић
196	<i>Fuligula ferina</i> (L.) ♂	Брестовац код Лесковца	пролећа 1894	М. Рашковић
197	B. <i>Fuligula fuligula</i> (L.)	Прахово на Дунаву	I. 1890	М. Рашковић
198	<i>Fuligula rufina</i> (Pall.) ♂	Нерадовици (округ врање)	17. XII. 1903	Б. Драгићевић
199	<i>Mergus albellus</i> L. бели ронац	У окол. села Павловца укр. Мораве	XI. 1902	Ц. Јовановић
200	<i>Mergus merganser</i> L. ♀	Крупац	10. XII. 1902	Д ^р Секијевић
	" " " ♂	Мрамор код Ниша	30 I. 1903	Б. Драгићевић
201	<i>Phalacrocorax pygmaeus</i> (Pall.)	Ваљево на Колубари	III. 1885	М. Михаиловић
	" " "	Прокупље	око Бож. 1902	Блад. Брзаковић
202	B. <i>Phalacrocorax carbo</i> L.	Ваљево	1893	ваљев. гимназ.
203	<i>Hydrochelidon nigra</i> (L.) ♀	Кладово	30. V. 1899	Ж. Ђорђевић
204	<i>Sterna hirundo</i> L.	Неготин	лети 1893	П. Ђурић
	" " L. ♀	"	2. V. 1899	Ж. Ђорђевић
205	<i>Larus minutus</i> Pall.	Врање код жел. стан.	лети 1901	Б. Драгићевић
206	<i>Larus canus</i> L.	Ниш	26. XII. 1894	Ј. Кохан
207	<i>Larus ridibundus</i> L.	Зајечар	III. 1890	М. Милојевић
	" " "	Код Вишњи- це на Дунав.	I. 1891	Н. Михаиловић
208	B. <i>Podiceps fluviatilis</i> Tunst	Ниш	30. VIII. 1894	Ј. Кохан
	" " "	"	X. 1902	Б. Драгићевић
209	B. <i>Colymbus septentrionalis</i> (L.)	Власина	лети 1901	Б. Драгићевић

30. децембра 1903. год.

Београд.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.INMIB.RS

У времену од кад је овај рукопис дат у штампу па до данас, орнитолошки материјал знатно је увећан прибављеним примерцима из разних крајева Србије. Међу овима врсте којих у горњем списку нема јесу:

<i>Parus communis</i> (Baldst.) ♂	Авала	18. III. 1904	Вл. Брзаковић
<i>Pyrrhula pyrrhula</i> L. ♂	б. Крушчица код Ужица	21. I. 1904	К. Костић
<i>Corvus cornix</i> L.	Топчидер	3. III. 1904	М. Трковић
<i>Lanius excubitor</i> L. ♀	Крупањ	1. I. 1904	Драг. Степановић
<i>Strix flammea</i> L. ♂	Голубац	20. II. 1904	Дуњић
<i>Circaetus gallicus</i> (Gm.) ♂	Павловац	13. III. 1904	Б. Драгићевић
<i>Circus pygargus</i> (L.) ♂	Пољна	20. III. 1904	Ж. Парађанин
<i>Ciconia ciconia</i> (L.) ♂	Давидовац	13. III. 1904	Б. Драгићевић
<i>Podiceps nigricollis</i> (Brehm.) ♂	Јагодина	29. III. 1904	Ј. Вулић

10. априла 1904 год.
Београд.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А